

T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET VE LOJİSTİK
ANABİLİM DALI

KÜRESEL KAPİTALİZM, BORÇ REFAHI VE TÜRKİYE
DENEYİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Feyza KAYA

Niğde
Temmuz, 2022

T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET VE LOJİSTİK
ANABİLİM DALI

KÜRESEL KAPİTALİZM, BORÇ REFAHI VE TÜRKİYE
DENEYİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Feyza KAYA

Danışman: Doç. Dr. Kerem GÖKTEN
Üye: Doç. Dr. Zehra Doğan ÇALIŞKAN
Üye: Doç. Dr. Yeliz SARIÖZ GÖKTEN

Niğde
Temmuz, 2022

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Küresel Kapitalizm, Borç Refahı ve Türkiye Deneyimi**” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmam içinde kullanılan her yerde bunlara atıf yapıldığını belirterek onurumla doğrularım.
19/07/2022

Feyza KAYA

ÖN SÖZ

“Küresel Kapitalizm, Borç Refahı ve Türkiye Deneyimi” başlıklı bu yüksek lisans tezinde kapitalist sisteme dayandırılarak borçluluk kavramı ele alınmaktadır. Borçlanmanın yarattığı yanıltıcı refah algısı üzerinden kapitalistleşmiş dünya ülkeleri arasında Türkiye’nin konumu değerlendirilmektedir. Çalışmada geleneksel iktisat politikalarının farklılaşarak anlık rahatlama sağlayan borçlanma düzenine geçişi incelemek amaçlanmaktadır.

Tez yazım sürecimde olduğu gibi çalışmalarımın her aşamasında bana birikim ve deneyimleriyle yol gösteren tez danışmanım Doç. Dr. Kerem GÖKTEN’e teşekkür ederim. Sorularıma farklı bakış açılarıyla bakmam konusunda yardımcı olan Arş. Gör. Şehit Muksit KAYA ve her koşulda varlığını hissettiğim annem Emine HACIGÖKMEN’e geleceğimi aydınlattıkları için teşekkürü bir borç bilirim.

Feyza KAYA

Niğde 2022

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KÜRESEL KAPİTALİZM, BORÇ REFAHI VE TÜRKİYE DENEYİMİ

KAYA, Feyza
Uluslararası Ticaret ve Lojistik Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Kerem GÖKTEN
Temmuz 2022, 105 Sayfa

Kapitalist sistemde toplumun tüm kesimleri aynı gelire sahip değildir. Gelir adaletini tam anlamıyla sağlamak ise ütöpik bir senaryodan öte geçememiştir. Diğer yandan sistem, tüm ekonomik birimlerin sürekli tüketimi ile ayakta kalmaktadır. Finansal piyasada fon fazlası olan ekonomik birimlerden fon ihtiyacı olan ekonomik birimlere parasal akış gerçekleşmektedir. Böylece finansal piyasalar sayesinde fon fazlası olan ekonomik birimler gelir elde ederken fon ihtiyacı olan ekonomik birimler finansal açıdan ayakta kalabilmektedir. Borçlanmanın günden güne normalleşmesiyle birlikte tüm ekonomik birimler farklı nedenlerle borç sarmalı içerisine girmiştir. Böylece toplumun bir bölümü geçinmek için, bir bölümü var olan tüketimini arttırmak için finansal piyasalara başvurmuş ve tüketici kredileri türleri ortaya çıkmıştır. Bu anlamda tüketici kredilerinin ikamesi olarak ele alınan her borçlanma çeşiti borç refahının bir türünü ifade etmektedir. Çeşitlenen borçlanma yöntemleriyle refah yanılgısı yaratılmıştır. Bu durum piyasaya fon ihtiyacı ile dâhil olan ekonomik birimler üzerinde güvencesizlik sorununa neden olmuştur. Güvencesizlik sorununun artması kredi toplumuna dâhil olan her ekonomik birimin gelecek haklarını sınırlandırmaktadır. Çalışmada kapitalist sistem, süreç içerisinde analiz edildikten sonra para ve kredinin temelleri üzerinden borçlanma incelenmektedir. Daha sonra elde edilen bilgiler ışığında Türkiye'nin ekonomik verileri ile borç refahını hangi ölçüde içselleştirdiğine ulaşılmaktadır. Çalışmanın amacı neoliberalizmin finansallaşma sürecinde Türkiye'nin konumunu incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Kapitalizm, Finansallaşma, Borç Refahı

ABSTRACT
MASTER THESIS

GLOBAL CAPITALISM, DEBT WELFARE AND TURKEY EXPERIENCE

KAYA, Feyza

Department of International Trade and Logistics Management

Supervisor: Assoc. Prof. Kerem GÖKTEN

July 2022, 105 Pages

In the capitalist system, the entire society does not have the same income. Ensuring income justice fully is nothing more than a utopian scenario. The system survives with the continuous consumption of all economic units. In the financial market, monetary flows occur from economic units with surplus funds to economic units needing funds. Thus, thanks to financial markets, economic units with surplus funds can generate income, while economic units in need of funds can survive financially. With the normalization of borrowing day by day, all economic units have entered into a debt spiral for different reasons. Thus, a part of society has applied to financial markets to increase its consumption, and some types of consumer loans have emerged. In this sense, each type of borrowing considered a substitute for consumer loans represents a type of debt welfare. Diversified borrowing methods have created the illusion of welfare. This situation has caused the problem of insecurity in the economic units involved in the market with the need for funds. The increase in the problem of insecurity limits the future rights of every economic unit included in the credit society. In the study, after analyzing the capitalist system in the process, borrowing based on money and credit is examined. In the light of the information obtained later, it is reached to what extent Turkey has internalized its economic data and debt welfare. The study aims to examine the position of Turkey in the financialization process of neoliberalism.

Key Words: Capitalism, Financialization, Debt Welfare

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLO, ŞEKİL ve GRAFİKLER LİSTESİ	vii
KISALTMA LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE KAPİTALİZM

1.1. FEODAL SİSTEMDEN KAPİTALİZME GEÇİŞ.....	3
1.1.1. Feodal Sistem.....	3
1.1.2. Kapitalizme Geçiş	4
1.2. SANAYİ DEVRİMİ VE KAPİTALİZM (1750-1950)	7
1.2.1. Krizlerin Etkisi (1929)	8
1.2.2. Bretton Woods Sisteminin Etkisi	10
1.3. KAPİTALİST SİSTEMİ ANLAMAK	14
1.4. NEOLİBERAL KAPİTALİZM (1974 SONRASI)	17

İKİNCİ BÖLÜM

BORÇ REFAHI

2.1. PARA VE KREDİ KAVRAMLARI ÜZERİNDEN BORÇLANMA.....	23
2.1.1. Para Kavramı ve Türleri.....	23
2.1.1.1. Para Kavramının Tanımı, İşlevi ve Özellikleri	24
2.1.1.2. Üretim Sürecinde Para	26
2.1.1.3. Para Toplumu.....	28
2.1.1.4. Borç Tabanlı Paranın Gücü.....	29
2.1.2. Kredi ve Borçluluk Kavramları	31

2.1.2.1. Banka Kredisi Türleri: Hayali Sermaye ve Gelirin Para Biçimi.....	33
2.1.2.2. Kredi Unsurları ve Ekonomik Hayattaki Yeri	35
2.1.2.3. Borçlanmanın Tanımı ve Türleri	37
2.1.2.4. Finansal Piyasalar Üzerinden Borçlanma	39
2.1.2.5. Yoksulluk ve Nedenleri	40
2.1.2.6. Yoksulluk ve Kredi İlişkisi	42
2.1.2.7. Borçlandırılma ve Ekonomik Güvencesizlik	44
2.2. BORÇ REFAHI KAVRAMI VE ÖRNEKLENDİRMELERİ	46
2.2.1. Borç Refahı Kavramının Genel Analizi.....	46
2.2.2. Artık Nüfusun Borçlandırılması	48
2.2.3. Finansal İçerilme.....	49
2.2.4. Borç Refahı Türleri	51
2.2.4.1. Kredi Kartı Endüstrisi	51
2.2.4.2. Maaş Günü Kredileri.....	52
2.2.4.3. Öğrenim Kredisi Endüstrisi	54
2.2.4.4. Mikro-Finans Endüstrisi	55
2.2.4.5. Konut Endüstrisi	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN BORÇ REFAHI DENEYİMİ

3.1. BORÇ REFAHI KAVRAMI VE GELİŞİMİ	59
3.1.1. Finansal İçerilmenin Evrimi	63
3.2. BORÇ REFAHI KAVRAMININ TÜRKİYE ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ	64
3.2.1. Yoksulluk Endüstrisinin Gelişimi.....	64
3.2.2. Artık Nüfusun Kredi Kaynaklı Birikimi	67
3.2.3. Borçlanma	71
3.2.4. Türkiye’de Borç Refahı ve Türleri	73

3.2.4.1. Kredi Kartı Endüstrisi ve Gelişimi	75
3.2.4.2. Mikro-Finans Kredisi.....	80
3.2.4.3. Öğrenim Kredisi Endüstrisi	82
3.2.4.4. Konut Kredisi.....	85
SONUÇ	91
KAYNAKÇA.....	94

TABLO, ŞEKİL ve GRAFİKLER LİSTESİ

TABLolar

Tablo 1.1. Dünya Ekonomik Büyüme Hızı Oranları (%).....	18
Tablo 2.1. Seçilmiş Ülkelerde GSYİH (Milyar Dolar).....	40
Tablo 2.2. Seçilmiş Ülkelerin Gini Endeksi (%).....	41
Tablo 3.1. Dünya GSYİH, Enflasyon ve Toplam Ticaret Büyümesi.....	61
Tablo 3.2. Türkiye'nin Yoksulluk Göstergeleri (TL).....	66
Tablo 3.3. Türkiye Merkez Bankası Politika Faiz Oranı (Yıllık Ortalama %).....	68
Tablo 3.4. Türkiye Kamu Bankalarının Mevduat Faiz Oranı (Yıllık Ortalama %).....	69
Tablo 3.5. Türkiye'de Hanehalkı Borcunun, Kredilerinin ve Borçlanma Senetlerinin GSYİH İçindeki Payı (%).....	74
Tablo 3.6. Yerli Kredi Kartlarının Yurtiçi Alışverişte Kullanımları.....	76
Tablo 3.7. Türkiye'de Kredi Kartı İşlemine Uygulanacak Azami Faiz Oranı Ortalaması (%).....	78
Tablo 3.8. Türkiye'de Bireysel Kredi Kartı Borcunu Ödeyemeyen Kişi Sayısı.....	78
Tablo 3.9. Türkiye'de Öğrenim Kredisi/Bursu Alan Öğrenci Sayısı (2020 yılı).....	84
Tablo 3.10. Türkiye'de Güncel Kredi Değerleri (Milyon TL).....	86
Tablo 3.11. Türkiye'de Gelir Durumuna Göre Tüketici ve Konut Kredisi (Milyon TL).....	88

ŞEKİLLER

Şekil 2.1. Finansal Aktarım Mekanizması.....	29
---	----

GRAFİKLER

Grafik 3.1. Türkiye'de Kullanılan Tüketici Kredileri (Milyar TL).....	73
Grafik 3.2. Türkiye'nin 2020 Yılında Uyguladığı Mikro-Kredilerin Sektörel Dağılımı.....	81

Grafik 3.3. Türkiye’de Kredilerin Hizmet Dağılım Yüzdesi (Ocak-Mart 2021).....86

Grafik 3.4. Türkiye’de Konut Kredilerine Uygulanan Aylık Faiz Oranı.....89

KISALTMA LİSTESİ

FED: Amerikan Merkez Bankası

IMF: Uluslararası Para Fonu

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

GATT: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması

WTO: Dünya Ticaret Örgütü

OPEC: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü

OECD: Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü

BRICS: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

TGMP: Türkiye Grameen Mikrofinans Programı

TBB: Türkiye Bankalar Birliği

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

GİRİŞ

Neoklasik teörinin temelinde bireylerin rasyonel davranışlara sahip olduğu varsayımı vardır. Bu davranışlara sahip bireyler homoeconomicus olarak tanımlanmaktadır. Homoeconomicus kâr ve faydasında maksimum seviyeye ulaşmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda akılcı birey olarak değerlendirilen homoeconomicusların faydasını arttırmak için tüketiminde sürekli artış eğiliminde olduğu bilinmektedir. Bu durum rasyonel insanların kapitalist sisteme ayak uydurduğunun kanıtıdır. Böylece homoeconomicus ekonominin işleyişinde hazzını arttırmak için zahmetten kaçan ve tüketim artışına giden bir yaşantıya bürünmüştür. Günümüzde bireylerin faydalarındaki artışa aşırı tüketerek ulaştığını zannetmesi bu durumun kanıtıdır. Bireylerin aşırı tüketime yöneldiği bu sürecin sonunda aşırı borç yüküyle karşılaştıkları görölmüştür. Sonuç olarak kapitalist sistemin gelişim sürecinde bireylerin kültürel ve ekonomik olarak değişime uğradığını belirtmek gerekmektedir. Çünkü kapitalizm para temelli bir sistem olması nedeniyle bireylerin hayatlarını doğrudan etkilemiştir. Dolayısıyla sistem homoeconomicus üzerindeki fayda arttırıcı algının değişmesinde doğrudan etkiye sahiptir. Söz konusu sistemin geldiği son noktada sermayedarlar sürekli kârı hedeflerken bireyler sürekli tüketimi hedeflemektedir. Bu algı nedeniyle sistemde borçluluk bir süre sonra zorunluluk hâlini almıştır. Böylece yoksulluğu doğrudan etkileyen ve akılcılıktan uzak bir sisteme dönüşmüştür. Yoksulluğu kalıcı kılan kapitalist sistemin geldiği son noktaya kadar hangi süreçten geçtiği bu bağlamda önemlidir. Bu nedenle tezin birinci bölümünde kapitalist sistemin süreç içerisindeki değişimi ele alınmaktadır.

Kapitalist sistemde borçluluğun oluşum sürecinde para ve kredi kavramları önemlidir. Çünkü kredi finansal piyasalarda paranın konumuna geçerek büyük bir borç sarmalı yaratmaktadır. Karl Marx'ın para ve kredi üzerine düşünceleri bu noktada önemlidir. Çünkü Marx paranın ilk sahibinin kredi sayesinde finansal piyasadan faiz geliri elde ettiğini vurgulamaktadır. Bu durumu gelirin para biçimi olarak kavramsallaştırmıştır. Diğer yandan kredi parasının hayali bir değeri barındırdığını vurgulamaktadır. Bu vurgusuyla Marx para alışverişinin varlığını güzel bir söylemle açıklamıştır. Diğer yandan para ve kredi sistemleri çelişkiler barındırmaktadır. Çelişkiler içeren süreçte neoliberal devletlerin müdahaleleri önemlidir. Piyasa ihtiyaçlarına göre şekillenen sosyal yardımların günümüzde metalaştığı görölmektedir. Bu doğrultuda devlet müdahalelerinin kredi ilişkisi

etrafında gerçekleştiği söylenebilir. Diğer yandan bir zorunluluk hâlini alan borçlanmanın toplumda yarattığı etki gelir gruplarındaki farklılığa göre değişmektedir. Örneğin, iki emek gücüyle çalışan işçinin birisinin diğerine nazaran daha iyi gelire sahip olduğunu varsayıldığında düşük gelire sahip işçinin zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak için kredilere başvurduğu görölmektedir. Görece iyi gelire sahip işçi ise kredi kanallarına refahını arttırmak için başvurmaktadır. Bu noktada birçok tüketicici kredisi türü oluşmaktadır. Rasyonel insanın akılcılıktan uzaklaştığı bu son noktada bireyler tüketimleriyle var olduğunu zannetmektedir. Bu nedenle farklı gelire sahip bu iki grubun hangi nedenle olursa olsun başvurduğu krediler borç refahının bir türünü oluşturmaktadır. Bu nedenle tezin birinci bölümünde kapitalist sisteme yapılan genel bakış ikinci bölümünde detaylandırılmıştır. İkinci bölümde para ve kredinin temellerine dayanarak kapitalist sistem içerisindeki borçluluk kavramı ele alınmaktadır. Bu durum tezin esas konusu olan borç refahı kavramını anlamlandırmak için önemlidir. Dar gelirli hanehalkları için bir zorunluluk olsa da toplumun her tabakasında borçlanma sorunu artmıştır. Bu nedenle her gelir grubunun farklı amaçlarla başvurduğu tüketicici kredilerinin ikamesi sayılan borç refahı türleri ayrı ayrı tezin ikinci bölümünde ele alınmaktadır.

Gelinen son noktada modern ekonomik düzenin borç düzeniyle i içe geçtiği çıkarımı yapılmaktadır. Oluşan borç düzeninin işleyişi krediler sayesinde kolaylaşmaktadır. Bu nedenle neoliberal düşüncede kredinin özel olarak yaratılmış bir para olduğu söylenmektedir. Tezin ikinci bölümünde borç refahı kavramı kapitalist sisteme dayandırılarak para, kredi ve borçluluğun temelleri açıklanmıştır. Tezin üçüncü bölümünde ise ikinci bölümde ele alınan borç refahı kavramı ve türleri Türkiye üzerinden analiz edilmektedir. Yapılan analiz sayesinde Türkiye’de tüm ekonomik birimlerce normalleşen borç düzeninin etkisi incelenmektedir. Türkiye’nin borç refahı deneyimi verilerle desteklenerek açıklanmaktadır. Böylece kapitalistleşmiş olan tüm dünya ölkelerinin borç refahı deneyimi için karşılaştırmalı analiz yapma imkânı yaratılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE KAPİTALİZM

Kapitalizm para temelli bir sistemdir. Sermayedarlar için sürekli kârı amaçlayan sistemde toplumun tamamı sürekli tüketim algısı içinde yaşamaktadır. Bu nedenle borçluluk kavramının oluşmasında kapitalist sistemin rolü büyüktür. Öyle ki borç kavramı kapitalist sistemin dayattığı bir zorunluluk olarak ele alınabilir. Bu nedenle borçlanma kavramından önce kapitalist sistemin hangi aşamalardan geçtiğini bilmek önemlidir. Çünkü borçlanmanın temelini nasıl oluştuğunu analiz etmek tezin esas konusu için önemlidir. Bu bölümde kapitalist sistem tarihsel süreç içerisinde incelenerek topluma sağladığı avantajlar ve dezavantajlar etrafıca ele alınmaktadır. Böylece borçluluğun toplumda neden kaçınılmaz bir son olduğu anlamlı bir şekilde analiz edilmiş olacaktır.

1.1. FEODAL SİSTEMDEN KAPİTALİZME GEÇİŞ

1.1.1. Feodal Sistem

En geniş tanımı ile feodalizm toprağa dayalı düzenin genel adıdır (Göze, 2000: 42). Orta çağın toplumsal yapısını temsil eden feodal sistem, Batı kökenli bir kavramdır. Bunun sebebi Batı Roma İmparatorluğundaki kölecilik düzeninin sonucunda ortaya çıkmasıdır. Feodal sistem ilk olarak günümüz Fransa ve Almanya'sının bulunduğu kara parçası üzerinde ortaya çıkmıştır (Ülgen, 2010: 3-5). Feodal düzende, ülkeler farklı siyasal birimlere ayrılmaktadır. Ayrılan birimler arasında birlik sağlanamadığı için merkezi otorite zayıftır. Ekonomik yapıda kendi kendine yetebilme anlayışı vardır. Feodal sistemin toprak temelli olması sebebiyle ekonominin en önemli unsuru da tarımdır. Toprak sahipleri, toprağı işleyen kesimi yöneten konumdadır. Bu eşitsiz durum emeğin sömürüldüğü bir düzeni doğurmuştur. O dönemde ekonominin temel yasası “artık ürün” elde etmektir. Artık ürünle toprak sahibi olan senyörlerin ihtiyaçları karşılanmıştır. Senyörler, orta çağda toprak ve toprak kölesi sahiplerinin sanı olarak bilinmektedir. O dönemde toprak kölelerine ise serf denilmektedir. Bu süreçte para ve artı değer kavramları yoktur. Serflerin emeği ile zenginleşen senyörler, süreç içinde para ve artı değer olmadığı için hiçbir zaman sermayedar olamamıştır (Çavdar, 2003: 48-49). O dönemde Avrupa’da kilise, politik ve ekonomik düzende büyük bir güce sahiptir. Kilisenin en genel hâliyle topluma

empoze ettiği fikir, feodal düzen tanrının istediği bir düzen gibi göstermektir. Bu sayede eşitsizlik doğuran düzen korunmuştur (Bloch, 1983: 433-446).

Toprağın mülkiyeti feodal beylere aittir. Ama toprağın bakımı için gerekli malzemeler serflerindir. Onlar topraktan ürün elde ederek kendilerini ge indirip feodal beylerin ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Feodal beyler sadece küçük toprak parçalarına değil, şehirlere de sahiptir. Bu yüzden sömürüye serflerle birlikte zanaatk rlar da uğramıştır. Feodal toplumlarda tarım ürünlerinin tamamı serflerin emeği ile üretilmektedir. Köylüler fazla emek harcayarak feodal beye artı ürün yaratmıştır. Serfler ise bireysel kullanımı için üretim yaptığı bir toprak parçasına bakmıştır. Bu doğrultuda serfler toprak ile satılan köleyi ifade etmektedir. Feodal sistem işbölümü kavramını güçlendirdiği için mal üretimini artmıştır. Üretim artışı sonucu oluşan alışverişte tüccarlar eşitsiz bir şekilde değiş tokuş gerçekleştirdiği için k r elde etmektedir. Üretilen mallar düşük fiyattan satın alınıp yüksek fiyatla satılarak bu eşitsizlik sürmeye devam etmiştir. Elde edilen kârın kaynağı toprak işçilerinin ürettiği ihtiyaç fazlası ürünlerdir. 11.yüzyıla gelindiğinde kapitalizmin k r etme mantığının oluşmaya başlamasıyla ticaretin geliştiği söylenebilmektedir. Avrupa ve Doğu  lkeleri köleciliğin fazla olmasının da etkisiyle en çok ticaretin yapıldığı ülkelerdir. Ticari kavramların önemi artmaya devam ettikçe tefecilik kavramı ortaya çıkmıştır. Tefeciler, sistemin tüm tabakalarından faiz geliri elde eden bir düzen kurmuştur. Feodal düzende mal ve para ilişkisi gelişmiştir. Böylece toprak işçilerinden toprak sahiplerine kadar herkes ödemelerini para üzerinden yapmaya başlamıştır. Bunun sonucunda köylüler, ticaretin yapıldığı pazara dâhil edilmiştir (Aydemir & Genç, 2011: 227-234).

1.1.2. Kapitalizme Geçiş

12.yy'da feodal sistemde gelişmiş olan pazarlar daha da gelişip birleşmiş ve birçok yerleşim yerini oluşturmuştur. Aynı yüzyıl içinde birçok yerleşim yeri özerkliğini feodal beylere kabul ettirmiştir. Bu durum feodalizmin değiştiğini göstermeye başlamıştır. Birleşmiş olan bu yerleşim yerleri hâlâ feodal kentleri oluşturmaktadır. Bu kentler ticaretin merkezi konumunda olduğu için ileriki dönemlerde oluşacak kapitalizmin merkezi yapısını oluşturmaktadır. Zanaat sektöründe feodal sistem ile uyumayan çalışma ilişkisi gelişmeye başlamıştır. Bu yaşantıyı detaylandırmak gerekirse bir usta birden fazla kalfa çalıştırmaya başlamış ve kapitalist sistemdeki gibi bir sınıfsal ayrım başlamıştır. Bir süre sonra sömürü

çoğaldıkça artı değer oluşmaya başlamıştır (Fülberth, 2018: 100-103). Artı değer in sebebi olan usta tüccarlar, kalfaları kendilerine borçlandırıp mal tamamlandıktan sonra kalfaya verilecek ücretten kesmeye başlamıştır. Bu durum sınıfsal farklılığı derinleştirmiş ve kalfalarla sermaye sahipleri arasında sorunlara yol açmıştır.

13.yüzyılda sermaye kavramı değişime uğramış ve faiz getiren para olarak bilinen sermaye kavramı doğmuştur. Sermaye kavramının doğuşundan sonraki yıllarda Sombart'ın kavramsallaştırdığı ikili muhasebe kayıtları tutulmaya başlanmıştır. Bu kayıtlarda gelir gider tabloları ayrı ayrı ele alınarak kâr zarar kavramları net bir sonuçla değerlendirilmiştir. Muhasebenin bu yönlü gelişmesiyle beraber sermaye kavramı gelir mülkiyeti olarak da düşünölmeye başlanmıştır. Diğer yandan uluslararası ticaret, Avrupa sınırlarına sığmayarak genişlemeye devam etmiştir. 13.yüzyıldan sonra ticaret takas yoluyla değil parayla yapılmaya başlanmıştır. Bu durum madencilik sektörünü de geliştirmiştir. Ticaretin canlandığı bu dönem aralığında para kavramıyla beraber kapitalizmin temelleri de oluşmaya başlanmıştır (Akalın, 2015: 29-32; Wood, 2003, s. 95-96).

Feodalizmden kapitalizme geçişin en önemli ifadesi olarak devletin mutlakiyetçi özelliğı gösterilmektedir. Bu özellik merkezi yürütme organının silah tekeline sahip olmasını ifade ederken, soyluların yetkilerini kullanan bir devleti anlatmaktadır. Diğer yandan devlet giderleri vergilerle karşılanmaktadır. 16. yüzyıldan itibaren tarım alanlarında değişiklikler başlamıştır. Artık, köylüler ihracat için tahıl üreten tarım emekçisi konumundadır. Aynı yıllarda bazı köylüler toprak sahipleri yüzünden işinden olmak zorunda kalmıştır. Çünkü toprak sahipleri daha verimli hayvansal ve tarım ürünleri üretmek için topraklarını büyük firmalara kiralamaya başlamıştır. Böylece daha büyük sermaye birikimleri oluşmaya başlanmıştır. Karl Marx bu duruma ilksel birikim demektedir. İlksel birikim, üreticini üretim araçlarından ayrılmasını emeğin dışsal koşullardan koparan bir durum olduğunu ifade etmektedir. Günümüzde benzeri durum çağdaş birikim süreci olarak değerlendirilmektedir (Subaşı, 2018: 507-514). Dolayısıyla 16.yüzyıldan sonra üretime yeni bir biçim getirilmiştir. Artık atölyelerin varlığından söz edilmeye başlanmıştır. Bu atölyelerde üretim, Adam Smith'in işbölümünü tanımladığı şekildedir. Örneğin bir iğne üretmek için tüm emeğini veren işçi günde bir iğneyi zor üretebilirken, işbölümü ile iğne üretimini süreçlere ayırıp o süreçlerden birinde uzman olursa birkaç işçi bir günde

binlerce iğne üretebilmektedir (Smith, 2006: 25-30). Böylece üretim artışı sermaye birikimine neden olarak kapitalizmin temellerini oluşturmuştur.

17.yüzyılda tarım alanında kapitalistleşmiş toplumlar toprak ağaları, kiracılar ve işçiler olarak üç sınıftan oluşmaktadır. Yıllar içinde feodal düzendeki bu köklü değişimlere işçi sınıfı tepki göstermiştir. Köylüler, sıklıkla toprak sahipleri ve sermayedarlar ile aynı hakları isteyerek direniş gerçekleştirmiştir. Şehirdeki işçiler ise yeni sistem olan kapitalizmin dayatmalarına karşı fabrikalarda ayaklanma gerçekleştirmiştir. İşçi sınıfı, proto kapitalizmi benimseyemediği için 14. ve 16. yüzyıllar arasında çok fazla ayaklanma gerçekleşmiştir. Sistem ticarete indirgenerek düşünüldüğünde 12. yüzyıla kadar dayandırılabilse de kapitalist üretim tarzının gelişmesiyle 16. yüzyıldan itibaren kapitalizmin ortaya çıkmaya başladığı kabul edilebilir¹ (Fülberth, 2018: 123-130; Sarıöz Gökten, 2013: 14-15).

18. yüzyılda klasik ekolün temelini oluşturan fizyokratlara göre borçluluk faiz oranlarını yükselten bir unsur olduğu için borçlanmada kota uygulanmalıdır. Aynı zamanda borçluluk, sermayeyi kazançsız sektöre eğilimli yapmaktadır. Tarım sektörü haricindeki borçlanmalar devlet bünyesinde olmadığı için o yıllarda çiftçilere sübvansiyonlu kredi verilmiştir. Fizyokrat düşünür olan Turgot, faiz karşılığı borç vermenin borç alan kişinin düşkün durumundan yararlanmak olarak ele almayı yanlış bir tutum olarak görmesiyle aynı dönem düşünürlerinden farklı bir yaklaşımda bulunmuştur. Çünkü Turgot'a göre bir fırın sahibi, müşterisinin ihtiyacından yararlandığı için ekmek satmamaktadır. Bu sebeple devlet borcunun alacaklılara yarar sağladığını düşünmektedir (Akdemir & Yeşilyurt, 2018: 294-295). Modern devlet temelini oluşması ile beraber devlet borçlanmasında farklılıklar yaşanmıştır. Artık, devlet borcu ekonomik hayatın işlenmesinde temel bir faktör olmuştur. Çünkü, kralların gelirleri halkın fazla ihtiyacını karşılayamaz olmuştur. Devlet borçlanmasındaki artışın kaçınılmaz olması da bu sebeptendir. Artık borçluluk modern yaşamdaki yerini almaya başlamıştır (Akdemir & Yeşilyurt, 2018: 302).

¹ Kapitalizmin doğuşuyla alakalı görüş birliği söz konusu değildir. Dobb'a göre "... sistemler gerçekte hiçbir zaman yalın biçimleriyle yer almazlar; tarihin herhangi bir döneminde o dönemden önceki ve sonraki dönemlerin karakteristik öğeleri kimi zaman olağanüstü bir karmaşa içinde, bir arada bulunur". Ayrıntılı bilgi için bkz. Dobb M (1992). Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler. Ankara: Belge Yayınları.

1.2. SANAYİ DEVRİMİ VE KAPİTALİZM (1750-1950)

Sanayi devrimi 1750’li yıllardan sonra İngiltere’de gelişmeye başlamıştır. Su ve buhar gücüyle çalışan makinaların geliştirilmesiyle verimlilik artmış ve artı değer kavramı daha da derinleşmeye başlamıştır (Küçükkalay, 1997: 52-53). Emek tam anlamıyla sermayenin denetimine girmeye başlamıştır. Bu yüzden Sanayi Devrimi, “çalışkan devrim” olarak da bilinmektedir (De Vries, 1994: 249-250). Proto kapitalizmde kâr etmek için ücretli emek kullanan toplumlar da sermaye biriktirmek esastır. Sanayi Devriminden sonra kapitalist sistem daha da gelişmiş ve daha büyük kitlelere toplu hizmet sunulmaya başlanmıştır. Nüfus artışı ve ekonomik büyüme aynı anda gerçekleşmiştir. Birçok insanın istihdam edildiği büyük fabrikaların kurulmasıyla ucuz ve kaliteli mallar üretilmeye başlanmıştır (Küçükkalay, 1997: 52-53).

Sanayi Devrimi, uzun bir süreci ifade ettiği için kendi içinde dönemlere ayrıldığı söylemek mümkündür. 18.yüzyılda Sanayi Devrimi’nin birinci evresi gelişmiştir. O dönemde geliştirilen makinalarda tekstil ürünleri üretilmektedir. Daha sonra demir yolları inşası ve madencilik gibi alanlarda gelişmeler yaşanırken ticaret, süreç içerisinde gelişmeye devam etmiştir. 1870’li yılların sonrasında İkinci Sanayi Devrimi olarak anılan döneme girilmesiyle inşaat sektöründe de emek gücüne olan talep azalmıştır. Ucuz evler inşa edilmeye başlanmış ve evlerden elde edilen kira geliri o dönem için önemli bir gelir kaynağı sayılmıştır. Söz konusu dönem içerisinde dünyada birçok ülke, sanayi alanında gelişmenin yanı sıra ticareti canlandırmaya devam etmiştir. Çalışma saatleri uzatılmış ve “artı değer” oluşturmaya başlanmıştır. İstihdam artınca işsiz kalan toprak işçileri sanayinin geliştiği ülkelere göç etmeye başlamıştır. Sanayideki genişlemeden daha büyük olan göç oranı işçiler arasında rekabete neden olmuştur (Fülberth, 2018: 149-154).

19. yüzyılda ekonomi politiğin temeli Adam Smith’in görüşleriyle atılmıştır. Smith’in savunduğu görüş “emek- değer teorisi” dir. Bu teori ile Smith, üretilen bir malın değerinin ona harcanan emekle ölçüleceğini savunmaktadır. Smith’e göre toplum, işçiler, şirket sahipleri ve toprak sahipleri olarak sınıflara ayrılmıştır. Elde ettikleri gelirler ise sırasıyla ücret, kâr ve kiradır. Kâr ve kira gelirleri için bir çalışma gerekmediğinden emek-değer teorisi bu konuda eksik kalmıştır. Bu sebeple teori, Ricardo gibi iktisatçılar tarafından geliştirilmiştir. Yıllar sonra Karl Marx bu konuda

yeni bir fikir ortaya atmıştır. Marx, artık ürün üretmek için çalışma saatleri uzatılarak, artı değer oluşturulduğunu savunmuştur. Artı değeri, emekçilerin kendi emek gücünü ürettikten sonra fazladan ürettiği değer olarak düşünmek mümkündür. Marx, bu fazladan üretilen değerlerin toplamı ile kapitalistler, toprak sahipleri ve tüccarların hepsinin gelirinin oluşturduğunu söylemektedir. Marx'a göre, ürünün değerini değişmez sermaye(s), değişir sermaye(ü) ve artı değerlerin(a) toplamı oluşturur. Kârı sadece emek meydana getirmemektedir. Yukarıdaki formülle malın fiyatının sadece emeğe eşit olmadığı net bir şekilde görülmektedir. Kapitalizmin doğduğu bu süreçte pek çok görüş ortaya atılmıştır. Kâr elde etmek için sermaye gerekmesi hepsinin tek ortak yanını göstermektedir. Hangi tür yöntemle elde edildiğinin önemi yoktur (Koyuncu, 2020, s. 23-26).

20.yüzyılda Sanayi Devrimi'ndeki etkiler devam etmiş ve artık kapitalist sistem tam anlamıyla inşa edilmiştir. Sistemin tam anlamıyla oluşması ile Wall Street'te ağır bir likidite krizi yaşanmış ve birçok banka batmıştır. Bu süreçte mali sistemde istikrarı sağlamak için bir merkez bankasına ihtiyaç duyulmuştur. Bunun sonucunda 23 Aralık 1913'te Amerikan Merkez Bankası (FED) kurulmuştur. FED, piyasadaki paraları altınla desteklemiştir. O dönem özel bankalar altın para vererek karşılığında faiz geliri elde etmiştir. Buradaki amaç, dolaşımdaki para kadar altın rezervini garanti altına almaktır. Devlet yapısı kapitalist kurallarla sınırlandırılmış ve yoksullar yerel yönetimler tarafından korunmaya başlanmıştır. Üretim sürecinde yaşanan talep fazlası ve arz fazlası gibi sorunlarda krizler yaşanmıştır. İki durumda da işsizlik artmış ve deflasyon görülmüştür. Kapitalizmin ilk olduğu dönemlerde borsada yaşanan düşüşler dövizî etkilese de uluslararası bir yıkım yaratmamıştır. Sanayi Devrimi sonrasında yaşanan birçok kriz sorunu, kelebek etkisi ile dünya ekonomisini etkilemeye başlamıştır. En önemli örnekleri arasında 1929 krizi vardır. Yaşanan krizler sonucu oluşan işsizliğin bir diğer sebebi ise işçilerin yerini makinelerin almasıdır. Gelişen teknolojinin olumlu yanı verimlilik artışı ve ürünlerin fiyatlarında azalma yaşanmasıdır (Yılmaz & Alganer, 2014: 60-66; Fülberth, 2018: 149-169).

1.2.1. Krizlerin Etkisi (1929)

Kapitalizmin temelinde insan, klasik iktisat teorisinin dillendirdiği şekliyle homoeconomicus olarak bilinmektedir. Bir yandan tüketici diğer yandan üretici konumunda olan homoeconomicus, üretici konumundayken maksimum kârı, tüketici konumundayken ise maksimum faydayı hedeflemektedir. Böylece insan rasyonel

düşünen bir varlık olarak kapitalistleşmiştir. Kapitalist sistemin insanları özgür ve mutlu hissetmesi için oluşturduğu “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” mantığı vardır. Bu düşüncenin altında insanlar kendi iradeleri ile seçtiği işi yaparak verimli olmaktadır. Klasik ekolün düşüncesiyle örtüşen kapitalist sistemin ilk yıllarında devlet piyasaya müdahale edememektedir. Arz ve talep dengesi görünmez bir el ile sağlanmaktadır. Serbest ticaret önem kazanmıştır. Diğer yandan 1780 yılı sonrasında oluşan bir diğer teori ise kapitalist devlette bebek endüstri tezi mantığı bulunmasıdır. Tezin mantığı, kalkınmış olan bir devlet geliştirmekte olan bir sanayiye uluslararası rekabetten koruyarak destek vermesidir. Bu tez, Adam Smith’in serbest ticaretine aykırı olarak korumacılığı barındırmaktadır (Chang, 2003: 38-47; Aydın, 2003: 3-5). Dış ticaretin serbest ve korumacı politikaları yıllar içinde değişiklik göstererek uygulanmaya devam etmiştir. Diğer yandan sermaye kavramı özel mülkiyete dönüşmeye başladıkça kapitalist sistemin temelleri sağlamlaşmıştır. Bu durum toplumda kutuplaşmalara neden olmuştur. Çünkü toplumun bir kesimi hayatını sürdürebilmek için emeğini satmak zorunda kalırken diğer kesimi mülkiyetin çoğunu elinde bulundurmaya başlamıştır. Gelir dağılımında adaletsizlik sorunu doğmaya başlamıştır. Sistemin doğurduğu her durumda bir kriz çıkmıştır.

1920’li yıllardan sonra makineleşmenin artmasıyla beraber tarım ürünlerine olan talepte ve köylülerin gelirinde bir azalma yaşanmıştır. Verimlilik artışı çok fazlayken halkın gelirinde ciddi azalma gözlenmiştir. Her arzın kendi talebini doğurduğu bu sistemde sürekli bir üretim hedeflendiği için, arz fazlası oluşmaya başlamış ve artık halk üretilen malları temin edecek bütçeye sahip olamamaya başlamıştır. 1929 krizine neden olan bu durum sonucu, kapitalist devletlerde işsizlik ve depresyon sorunu eşlik etmiştir. Böylece kriz küresel bir boyut kazanmıştır. Kriz ilk olarak Amerikan borsasındaki çöküş ile başlamıştır. Üretim mantığına dayanan bu sistemde inşaat sektöründe önemli ilerleme yaşanmış ve büyük binalar dikilmiştir. Fakat talep yetersizliği sebebiyle üretilen binalar ilgi görememiştir. Klasik ekolün eksiği bu noktada doğmuştur. Daha sonra Keynesyen görüşle beraber devlet piyasaya müdahale etmeye başlamıştır. Devlet dar gelirli ailelere maddi destek sağlayarak gelir dağılımını düzenlemiş ve yaşanan arz fazlası sorununu ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Keynesyen görüşün talep yanlı olması nedeniyle devlet toplam talebi arttırıcı kamu harcamaları yaparak krizi çözmektedir. Keynes’in görüşleri sayesinde 1950’li yılların sonrası kapitalizmin altın çağı olarak bilinmektedir. Bunun sebebi yüksek düzeyde

büyüme, istihdam ve üretimin gerçekleşmesidir. Sistem Keynesyen teori ile 1970 yılına kadar ayakta kalabilmiştir. 1970’li yıllardan sonra ise enflasyon ve işsizliğin aynı anda görüldüğü stagflasyon sorunu yaşanmıştır. Keynes’in teorisi bu noktada yetememiş ve yeni teoriler çıkmıştır. Bu durum her yeni krizde farklı bir yaklaşımla sürekli yenilemiştir. Dolayısıyla sistem hep bir noktada eksik kalmıştır. Bu noktada Karl Marx, krizlerin kapitalist sistemin içsel çelişkilerinden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Aynı zamanda kapitalist üretimde gerçek engelin sermaye olduğunu vurgulayarak, krizleri tetiklediğini ve sistem için kaçınılmaz olduğuna değinmiştir (Işık & Duman, 2012: 77-78). Para artık değişim aracı olmaktan çıkıp ulusal yönetim aracı konumuna geçmiştir. Kriz sonrası birçok yöntemle dünya ekonomisi korunmaya çalışılmıştır. Bu noktada uluslararası para sistemindeki yenilikler önemlidir. Oluşturulan para sistemlerinden en önemlisi Bretton Woods sistemidir.

1.2.2. Bretton Woods Sisteminin Etkisi

Bretton Woods, buhran döneminden sonra dünya ekonomisinin kullandığı uluslararası bir para sistemidir. 1929 krizinden sonra küçülen dünya ekonomisinde ülkeler, kendi paylarını korumak adına komşuyu fakirleştirme politikasına giderek kendi pazarlarını dış pazarda koruyucu yaptırımlar uygulamıştır. Bu sebeple yaşanan savaş ve krizlerden kötü etkilenen ülkelere destek verecek bir uluslararası mali sisteme ihtiyaç duyulmuştur. 1944 yılında bu konuyla ilgili girişimlere başvurularak Amerika’da Bretton Woods kasabasında 44 ülke temsilcisi ile bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Toplantıda iki öneri planı sunulmuştur. Önerilen planlarından birisi White planı diğeri ise Keynes’in sunduğu plandır. Keynes’in planında Dünya Ticaret Bankası kurulması amaçlanmıştır. Bu plan çok fazla ilgi görmesine rağmen İngiltere’nin II. Dünya Savaşı sonrasında dünya ekonomisine yön verebilecek güçte olmadığı için kabul görmemiştir. Savaş ve küresel ekonomik krizlerin uluslararası ekonomideki etkilerini engellemek için Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası kurulmuştur. Bu iki kuruluş Bretton Woods ikizleri olarak da bilinmektedir. Bu kuruluşlar toplantıda kabul gören White planına göre oluşturulmuştur. White planı ile beraber küresel ekonomiye Amerika Birleşik Devletleri (ABD) yön vermeye başlamıştır. Bretton Woods sistemini IMF uygulamaktadır. Bu sebeple sistem, IMF sistemi ve Ayarlanabilir Kur Sistemi olarak da bilinmektedir. Bu sistemde ABD diğer ülkelerden farklıdır. Ulusal parası olan doları, 1 ons=35\$ olacak şekilde altına bağlamıştır. Bretton Woods sistemi ile beraber tüm paralar dolara bağlandığı için

ABD'nin kendi ulusal parasını altına bağlaması dünya sistemindeki tüm para birimlerinin dolaylı yoldan altına bağlanmasına neden olmuştur. Sisteme aynı zamanda “altın kambiyo sistemi” denme sebebi budur (Seyidoğlu, 2003: 525-530; İrge, 2005: 69; Tekin, Soba, & Akıncı, 2018: 151-152).

ABD, Bretton Woods sisteminin etkisi ile 1945’li yıllarla beraber hegemon olma fırsatı yakalamıştır. Fakat küresel gücünün devamlılığı için en önemli rakipleri olan Rusya ve İngiltere’yi saf dışı bırakması gerekmektedir. Sistemde ABD, diğer ülkeleri kendine borçlu kılarak hegemonyasını oluşturmuştur. İngiltere’nin yenilgisi bu yüzden zor olmamıştır. Çünkü, zaten ABD’ye borçlu konumundayken savaş sonrası ekonomisini toparlayamadığı için ABD’ye daha çok borçlanmıştır. 1945 yılı öncesinde dünya ekonomisine yön veren İngiltere’nin küresel güce sahip olan ülkeye bu şekilde bel bağlaması ABD’nin hegemonyasını güçlendirmiştir. Fakat dünyada gelişmiş Avrupa ülkeleri de vardır (Kuruç, 2016: 12). Bu sebeple 1950’li yıllardan itibaren Amerika tarafından Avrupa’ya yatırım yağmuru başlamıştır. Bu yatırımları Soğuk Savaş döneminde kullandığı bir araç olan Marshall Planı ile sağlamıştır. Teorik olarak savaş sonrası darda olan ekonomilere yardım paketi olarak geçen bu planda, esasen diğer ülkelerin üzerinde güç uygulamak vardır. Böylece ABD, kapitalizmin altın çağını kurmuş ve küresel gücünü arttırmıştır (Kuruç, 2016: 12-13). Küresel ekonominin yön vericisi olan ABD, kapitalist sistemi ayakta tutabilmek için sürekli tüketim mantığını baz alan bir kültür yaratmıştır. Yaratılan bu tüketim algısını üretim kanallarının sürekli geliştirerek desteklemiştir.

ABD’de yeni bir üretim biçimi olan Fordizm baş göstermeye başlamıştır. 1970’li yıllara kadar yaygın şekilde kullanılan Fordist üretim modeli soyut emek gerektiren bir bant sistemidir. İnsanlar ne ürettiğini bilmeden zamanla yarışarak bir üretim gerçekleştirmiştir. Oluşturulan bu bantlı sistemde büyüme, reel ücret ve üretkenlik arasındaki ilişkiye bağlıdır. Sistemde oluşacak engeller devlet müdahalesi ile ortadan kaldırılmaktadır. 1929 krizi sonrası benzer kriz etkileri görülmemesi için yapılan uygulamalar bir başarı olarak görülmektedir. Kurulan yeni ve güçlü finansal sistem, uluslararası ticaretin geleceği içinde önem teşkil etmektedir. Bu yolda birçok girişimde bulunularak devletlerin iş birliği içerisinde olması sağlanmıştır. Bretton Woods sistemini iyi yönetmenin yanında Fordist sistem ve Marshall Planı gibi stratejik planlarla Amerika, kapitalizmin altın çağına yön veren hegemonik bir güç olmayı başarmıştır (Sönmez, 2016: 45-48; Kuruç, 2016: 12-13; Bretton Woods

Committee Annual Meeting, 2014). 1945 yılından sonraki dönemi en çok kapitalistleşmiş ülkeler bazında kronolojik bir sıralama yapmak gerekirse sisteme yören ülke olan ABD ilk sırada yer almaktadır. Daha sonra sırasıyla Almanya, Japonya, İngiltere ve Fransa gibi ülkeler takip etmektedir. Sıralamanın en alt grubunda ise sırasıyla sanayileşmiş ülkeler, orta ve alt gelir gruplu ülkeler yer almaktadır. Sistemin en alt tabakasında kapitalist sisteme hiç ayak uyduramamış Afrika ülkeleri yer almaktadır. Söz konusu dönemde Türkiye, kapitalistleşmiş ülkeler arasındaki sıralamada orta ve alt gelir gruplu ülke konumundadır. Bu nedenle geç kapitalistleşmiş bir ülkedir (Sönmez, 2016: 48).

Sermaye birikiminin yoğunlaşması sonucu üretim sınıra ulaşmış ve ücretle olan ilişkisi azalmıştır. Bir süre sonra üretken olmayan sektör genişlemeye başlamıştır. Böylece artı değer oranı azalmaya başlamıştır. Ücretlerin üretkenlik artışının aleyhine bir şekilde artması maliyetleri fiyatlara yansıtarak enflasyona neden olmuştur. Almanya ve Japonya'nın güçlü ülke konumuna geçmesi ABD hegemonyasında sarsıntıya neden olmuştur. Savaş sonrasında yabancı ülkelere doğrudan yatırım yapılmış ve Fordist sistem küreselleşmiştir. Böylece doğrudan yatırımlar artmış ve çok uluslu şirketler önem kazanmaya başlamıştır. Bu durum finansal piyasalarda da küreselleşmeye neden olmuştur. Artık kapitalizm daha da derinleşmiştir. 1970'li yılların öncesinde kapitalizmin merkezlerinde borçlanma sorunu görölmüştür. 1970'li yıllardan sonra ise kapitalizmin küreselleşmesi küresel bir borç sarmalını doğurmuştur (Sönmez, 2016: 56-58).

Her yeni savaş ve krizden sonra farklı bir sistem oluşsa da Keynes'in Büyük Buhran sonrası küresel ekonomiyi canlandırdığı fikir pek çok iktisatçıya yön verip yenilenerek uygulanmıştır. Keynes'e göre bir ülkenin para birimi küresel ölçekte kabul görmemelidir. Küresel ölçekte kabul gören ortak farklı bir para birimi oluşturulmalıdır. Açık veren ekonomiler kemer sıkma politikasıyla değil de genişletici para veya maliye politikalarıyla düzenlenmesi fikri de IMF'nin hâlâ uygulamadığı bir diğer Keynesyen görüştür. Ekonominin depresyon döneminde oluşturulan Bretton Woods sisteminde de bu fikirler kabul görmemiştir. Çünkü ABD kendi para birimine evrensel özellik eklemek istemiştir (Schulmeister, 2000: 393-394). ABD ulusal parasına bu özelliği kazandırmayı başarmıştır. Fakat kurduğu sistem kalıcı olmamıştır.

Bretton Woods sisteminin çökmesine birkaç gelişme neden olmuştur. Dünyayı etkileyen bu köklü sistemin çöküşü yavaş yavaş gerçekleşmiştir. Avrupa ve Japonya'da ekonomik büyümenin arttığı yıllar aralığında ABD'nin dış ticaretinde gerileme yaşanmıştır. Diğer yandan küresel sermaye piyasasında büyük ilerlemeler görülmüştür. Yaşanan bu gelişmeler sabit kur rejiminde sorunlara yol açmıştır. Bu durum sonucunda ABD, özel sektörde altını 1 ons=40 \$ olacak şekilde güncellemiştir. Dolar için sistemin ilk kurulduğu yıllarda değerini kaybettiği söylenebilmektedir. ABD ekonomisindeki sıkıntılara, enflasyon ve bütçe açığı gibi birçok sorun da eklenmeye başlamıştır. Diğer yandan Bretton Woods sisteminin sınırladığı sermaye hareketliliğinde büyük ilerlemeler yaşanmıştır. Yaşanan ilerlemeler ABD'den uluslararası piyasaya dolar çıkışını arttırmıştır. Böylece dolar altın rezervlerine yetememeye başlamıştır. ABD bu sorunu yaşarken Fransa'nın elindeki dolar miktarını altına çevirmek istemesi süreci daha da zora sokmuştur. Yaşanan tüm sorunlar 1971 yılında küresel krize neden olmuştur. ABD yönetimi ulusal parası üzerindeki baskıyı azaltmak için altın ödemesini durdurmuş ve doları devalüe etmiştir. Bu politikalar ile beraber ithalatta gümrük vergisini arttırması dünyadaki baskın gücünü kendi lehine kullanmaya başladığını göstermektedir. Tüm olumsuzluklara rağmen ABD uyguladığı politikalar ile sistemin devamlılığını sürdürmeyi başarmıştır. Ne yazık ki 1973 yılında benzer sorunlar ile tekrar kriz yaşanmıştır. Diğer yandan euronun değer kazanması ve çok uluslu şirketlerin ilerlemesi ile beraber sabit kur sisteminin tamamen çöküşü kaçınılmaz olmuştur. Böylece artık esnek kur sistemine geçiş zorunlu bir hâl almıştır. Bretton Woods sisteminin tamamen çökmesi enflasyon ve işsizliği, önlemi olmayan küresel bir sorun hâline getirmiştir (Altan, 2013: 133-134). 1973 yılında petrol fiyatlarında aşırı artış yaşanmıştır. Petroldeki aşırı fiyat artışı üretim sürecinde aksamalara neden olmuş ve ilk petrol krizinin yaşandığı döneme girilmiştir.

Kısacası, ABD küresel kapitalizm için Bretton Woods sistemini inşa etmiştir. Oluşturduğu yeni sistem ile esas amacı olan dünya ekonomisine yön verme arzusuna kavuşmuştur. Böylece hegemonyasını kurarak kapitalist sistemin daha köklü ve hatta küresel bir hâl almasına neden olmuştur. Bu durumun en önemli kanıtı ise, kapitalizmin altın çağı olarak adlandırılan dönemin kurulan yeni sistem sonrası oluşmasıdır. 1971'de ABD hükümeti altın-dolar değişim standardının işleyişini terk etmek zorunda kaldı ve 1973'te ABD Federal Rezervi ve ilgili merkez bankaları,

dalgayı durdurmak için mücadelelerinde yenilgiyi kabul etmek zorunda kaldılar. Daha sonra sırasıyla gelişmiş ekonomiler ve gelişmekte olan ekonomiler, paralarının değerinin piyasa tarafından belirlendiği bir sistem olan dalgalı kur sistemine geçmiştir (Arrighi, 2010: 309-310).

1.3. KAPİTALİST SİSTEMİ ANLAMAK

Kapitalist sistem, 1945’li yılların sonrasında refah toplumu yaratma fikriyle sürekli bir ekonomik büyümeyi hedeflemiştir. Söz konusu yıl sonrasında kapitalizmin altın çağı olarak adlandırılan döneme girilmiştir. Böylece sisteme yön veren ABD başta olmak üzere tüm ülkeler sürekli üretim yaparak, üretilen metalleri tüketme zorunluluğu ile yaşamıştır. Sistemin doğurduğu kâr elde etme yöntemleri derinlik kazanırken kölecilik ve mutlak sömürü gibi ilkel kâr elde etme yöntemleri önemini kaybetmiştir. Bu noktada artı değer, tekelleşme kârı ve ticaret kârı gibi yöntemleri sistemin doğurduğu kâr yöntemleri olarak düşünmek mümkündür. Kapitalizmin merkezi sayılan gelişmiş ülkeler, ekonomilerini Keynes’in fikirleri ile birleştirerek güçlendirmiştir. Piyasa darı düşünce para ve maliye politikaları devreye girip şirketlere kredi vererek üretim kanalında uğradığı zararı minimize etmektedir. Daha sonra şirketler yaptıkları üretimi toplumda talep yaratarak piyasaya sürüp, devletten aldığı desteği karşılamaktadır. Böylece tam istihdam sağlanırken yüksek kâr elde edilmektedir. Buradaki kâr geliri ile devlet ekonomisi de dolaylı yoldan büyümektedir. 2. Dünya Savaşı sonrası ekonomi yeniden inşa edilerek, kredilerle desteklenmiş ve talebe yönelik ekonomi politikaları uygulanmıştır. Artan talebi karşılamak için işgücü piyasasını daha da canlandırma çalışmaları gerçekleştirmiş ve işçiler kendi ülkeleri dışında çalışmaya başlamıştır (Fülberth, 2018: 233-237).

Sistemin bir sonucu olarak işgücü piyasasının iç içe geçmesi dünya genelinde ülkelerin ekonomilerinde etki bırakmıştır. Ülke ekonomilerinde etki bırakan ve kapitalist sistemin köklenmesine neden olan birkaç benzer etki bulunmaktadır. Bunlara küreselleşme sürecindeki gelişmeler örnek verilebilmektedir. Böylece toplumlar arasında yoksulların daha çok yoksullaştığı zenginlerin daha çok zenginleştiği bir farklılık oluşmuştur. Dolayısıyla ekonomik açıdan gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında farklılıklar meydana gelmiştir. Çünkü az gelişmiş bir ülke ekonomik anlamda gelişmiş bir ülke karşısında istikrarlı bir duruş içerisinde olamamıştır. Bu durumda az gelişmiş ülke ekonomisinin kırılma yanlarının gelişmiş

ekonomiye göre daha fazla olduğu söylenebilmektedir. Bu şekilde iç içe bir düzen oluşturulmaya başlanan kıtalarda sistemin dayatmaları karşısında ayakta kalmak için ülke ekonomilerinde sürekli bir büyüme hedeflemektedir (Duman, 2011: 668). Az gelişmiş bir ülkenin küresel ekonomik sistemdeki niteliğini Stiglitz su alan bir tekneyle denize açılmaya benzetmektedir. Böyle bir tekne denize açılırsa facia kaçınılmazdır. Az gelişmiş bir ülkenin uluslararası finansal piyasada tutunması da aynı etkiye sahiptir. Konjonktür dalgalanmaları deniz dalgası ve su alan tekneyi az gelişmiş ülke ekonomisi olarak düşünülürse ufak bir kriz anında ülkenin ekonomisinin alabora olması kaçınılmazdır. Bunun için az gelişmiş bir ülke, ekonomisindeki kırık noktaları onarmadan yeniliğe açık bir ekonomiye sahip olamamaktadır (Stiglitz, 2002: 38-39).

2. Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin şirketleri, büyük kârlılık elde etmiştir. Diğer yandan dünyaya yön veren ABD ekonomisi, Avrupa ülkelerinde refah artışına neden olmuştur. Dünya ekonomisi hızla büyürken uluslararası iş birliği kavramı da derinlik kazanmıştır. Ülkeler arası iş birliğinin artması uluslararası ticaretin gelişmesine neden olmuştur. Gelişen ticaretle sisteme dâhil olan ülkelerin dört menfaatinden bahsetmek mümkündür. Bu menfaatleri siyasi güç, toplam milli gelir artışı, ekonomik büyüme ve sosyal istikrar olarak düşünülmektedir. Bir devlet bu dört çıkardan ekonomisinin büyüklüğüne göre yararlanabilmektedir. Bir önceki paragrafta Stiglitz'nin benzetmesiyle beraber düşünüldüğünde az gelişmiş bir ülke desteksiz bir şekilde bu çıkarlardan yararlanmaya çalışırsa ekonomisini alabora etmesi muhtemeldir. Bu sebeple uluslararası ticaret gelişmiş ekonomileri daha çok büyütürken az gelişmiş ülkeler için büyük bir kayıp ortamı yaratabilmektedir (Krasner, 2000: 20-21).

ABD, uluslararası ticareti düzenleyen kuruluşlarla hegemonyasını daha da güçlendirmeyi hedeflemiştir. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ile Dünya Ticaret Örgütü (WTO) bu kuruluşlardandır (Özlük, 2018: 370-371). Kuruluşların amaçlarından birisi ticaret sırasında ülkeler arasındaki ayrımcılığı önlemektir. Artık geleneksel ticaret teorileri yerini çok taraflı ticaret politikalarına bırakmıştır. Fakat bundan yine en çok gelişmiş ekonomiler faydalanmaktadır. Ekonomisi güçlü olmayan ülkeler ise uygun politikalarla süreçten az da olsa yararlanmıştır (Ford, 2002: 138). Bir örnekle açıklamak gerekirse, ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre ticari büyüme oranları; iki ülke de gelişmişse %77, iki ülkeden biri gelişmiş diğeri gelişmekte olan ülkeyse %45, iki ülke de gelişmekte olan

ülkeyse %33 şeklindedir (Özlük, 2018: 374). Yaşanan bu ticari büyüme ile tüketilen mallarda değişiklik yaşandığı gözlenmiştir. 1960'lı yıllar ile beraber birçok Avrupa ülkesinde önceden lüks sayılan mallar birer ihtiyaç hâline gelmiştir. Bu mallar arasında motorlu araçlar ve çay-kahve gibi gıda ürünleri vardır. Tüketim artık insanlara mutluluk vermeye başlamıştır. Kapitalist sistem amacına ulaşip insanların tüketimden haz almasını sağlayarak büyük bir tüketim çılgınlığı yaratmıştır. Bu durum öyle artmıştır ki sanayi ile beraber artan verimlilik yetemez olmuştur. İşsiz bireyler, yaşanan tüketim artışını fırsata çevirip sanayinin geliştiği bölgelere göç ederek işgücü piyasasında yer etmeyi başarmıştır. Böylece talep fazlası ve işsizlik sorunlarına beraber çözüm bulunmuştur (Fülberth, 2018: 238-241). Yeni dünya düzeninde tüketilen mallar değiştiği gibi sistemin merkezlerinde de yenilikler yaşanmıştır.

Kapitalizmin merkezi Kuzey Amerika, Avrupa ve Japonya olmak üzere üçe ayrılmıştır (Fülberth, 2018: 250). Japonya savaş sonrası dönemde sanayi politikalarında üç araç kullanmıştır. İlk olarak çabuk kalkınma için sanayi sektöründe gelişmeyi sağlamıştır. Daha sonra iyi durumda olduğu sanayilerini kullanarak dış ticarete gelişmemiş sanayilerini korumuştur. Son olarak ise ihracat kanalına da destek vermiştir. Böylece Japonya'nın ekonomisi, savaşın yarattığı yıkımdan hızlı sıyrılmıştır (Uzun, 2010: 65). 1945 yılı sonrasında ülkeler aralarında silahlanma yarışına girip güç gösterisinde bulunmaya başlamıştır. Bu durumun kanıtı olarak ABD tarafından Japonya'ya düzenlenen atom bombası faciası düşünülebilmektedir. Daha sonraki yıllarda devletler birbirinden destek alarak çıkarlarını arttırmayı hedeflemiştir. ABD'nin yaşam felsefesi birçok ülke tarafından benimsenmeye başlamıştır. Fakat 1950 yılının sonlarına kadar aslında ABD bankaları, tam anlamıyla gelişmemiş ve hükümetin zayıflamasına neden olmuştur. Bu nedenle ABD kültürel ve politik alanda baskın bir rol oynarken, Avrupa ve Japonya ise güçlü ekonomisi ile sistemde yerini almıştır (Krasner, 2000: 36; Fülberth, 2018: 251).

ABD hegemonyasını, diğer ülkeleri kendine borçlandırarak kurmuştur. ABD'nin borçlandırma politikasının yanında küresel bir talep merkezi olarak sistemi ayakta tutması bir süre sonra ödemeler dengesinde açık vermesine neden olmuştur. Diğer ülkeler dolar rezervlerini biriktirmeye başlayınca bu açık artmaya başlamıştır. ABD ise, ürettiğinden daha çok tüketmeye devam etmiştir. Bu durum ABD'nin uluslararası sistemde eleştirilmesine neden olmuştur. Fakat ödemeler dengesi açığı sorunu olsa

bile dünya 1960 yılına kadar likiditeden mahrum kalmamıştır. 1960 yılında bir likidite krizi yaşansa da ABD ekonomik, askeri ve diplomatik özellikleriyle uluslararası piyasadaki baskınlığını sürdürmüş ve sorunu çözebilmiştir (Eichengreen, 2000: 236). Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ise çeşitli topluluklar oluşturarak ekonomik güçlerini birleştirmiştir. Bu toplulukların en önemlisi dünya petrol rezervinin üçte ikisini elinde bulunduran 12 petrol ülkesinin oluşturduğu örgütlenmedir. Petrol İhraç Eden Ülkeler (OPEC) olarak bilinen bu örgütlenme, çok uluslu şirketlerin desteği ile uzun vadeli yapılan bütün petrol yatırımlarına sahip olmaya başlamıştır. Böylece doğal kaynaklar ile ilgili yapılan yabancı yatırımların denetimi de OPEC'e ait olmuştur (Tarzi, 2000: 157). 1945 yılından 1974 yılına kadar kapitalizmin üç merkezi (ABD, Avrupa, Japonya) gelişmiş ve beraberinde tüm dünya ülkelerinin ekonomik olarak büyüdüğü bir dönem oluşmuştur.

Sonuç olarak 1945 yılı sonrasında kapitalizm sermaye birikimini sağlamak için endüstri, madencilik, eğitim ve sağlık gibi pek çok alanda metalar oluşturmuştur. Artık sistem tam oturmuş ve eşitsizlik yaratan düzen daha da derinleşmiştir. 1973 yılı Bretton Woods sisteminin bitmesi ve ABD hegemonyasının zayıflaması gibi sebepler ile önemli bir yıldır. Grevlerin artık önlenemez hâle gelmesiyle şirketler, ücret artışını fiyatlara yansıtmaya başlamıştır. Bu sebeple işçilerin başkaldırısı dolaylı yoldan enflasyona neden olmuştur. Diğer taraftan OPEC'in kurulması ile beraber petrolde tekelleşme başlamış ve fiyatında ciddi bir artış yaşanmıştır. Yaşanan fiyat artışı ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemiş ve kriz kaçınılmaz olmuştur. İlk petrol şoku 1973 yılında yaşanmış ve uygulanan politikalar yetersiz kalmıştır. Japonya cari hesaplarında açık vermeye başlamıştır. Bu durum Japonya'nın kısa vadeli yabancı yatırımlarında azalmaya neden olmuştur (Goodman & Pauly, 2000: 289). Diğer yandan petrol krizinin sonucunda işsizlik sorunu oluşmuştur. Üretimde makineleşme ile petrol krizinin birleşmesi işsizliğin beraberinde ücretlerde azalma sorununa neden olmuştur. Durum böyle olunca yeni bir düzen arayışı başlamış ve 1974 yılı sonrası neoliberalizm olarak adlandırılan döneme girilmiştir.

1.4. NEOLİBERAL KAPİTALİZM (1974 SONRASI)

Bir sosyal felsefe olan Liberalizm, 17. yüzyılın başlarında John Locke'un eserleriyle ortaya çıkmıştır. Daha sonra Adam Smith'in eserleriyle ekonomik anlam kazanmıştır. Özgürlüğü savunan bir fikir olan liberalizm, ekonomik boyuta "laissez-

fair, Laissez-passer” sloganı ile geçmiştir. Liberalizm, 13.yüzyılda daha ortaya çıkmamış olsa da İbn’i Haldun’un Mukaddimesinde liberalizmin habercisi olan düşünceler vardır. İbn-i Haldun Mukaddimesinde insanın tabiatı gereği en az zahmetle maksimum faydayı hedeflediğini vurgulayarak, liberal düşüncedeki homoeconomicus’un habercisi olmuştur (Aktan, 1995: 3-9). Daha önceki bölümlerde liberalizmin süreç içindeki evrimi detaylıca anlatılmıştır. Neoliberalizmin klasik liberalizmden farkı, küresel bir piyasanın özgürlüğünü savunmasıdır (Kaya Özçelik, 2013: 420).

1960’lı yıllarla beraber kapitalist sistemde sorunlar oluşmaya başlamıştır. 1973 yılındaki petrol krizi bunun en önemli kanıtıdır. O yıllarda ekonomide ciddi bir resesyon sorunu yaşanmıştır. Resesyon sorunu ile petrol fiyatlarındaki artışın birlikte yaşanması ekonomide daha derin sarsıntılar yaratmıştır. Bu yıllara kadar devletin refahı arttırıcı politikalarının olduğu bir sistem mevcuttur. Fakat ekonomideki yeni sorunlarda devletin müdahalesi piyasayı canlandıramamıştır. Uluslararası ekonomideki düzen için oluşturulan Bretton Woods sisteminden vazgeçilmesi gerekmiştir. Kapitalizmin altın çağı olarak bilinen 1960’lı yıllara kadar olan dönemde kapitalizmin merkezlerinde aşırı ekonomik büyüme yaşanmıştır. Daha sonraki dönem ise ekonomideki uygulamalar yeterli gelmemiş ve yeni politikalara ihtiyaç duyulmuştur (Harvey, 2012: 72). Böylece 17.yüzyılda oluşan liberal düşünce, 1974 yılı sonrasında neoliberal bir boyut kazanmıştır.

1973 yılından sonra yaşanan resesyon sorunu birkaç yıl sürmüştür. Bu durum ABD’de mali anlamda bir dönüşüm yaşanmasına neden olmuştur. Yaşanan resesyon sorunu, sosyal harcamalarda talep artışına vergi gelirinde ise azalmaya neden olmuştur. Böylece dünya ekonomisinin genel sorunu ödemeler dengesindeki açık olmaya başlamıştır. Yaşanan krizler sonucunda finansal piyasada yenilikler gerekli olamaya başlamıştır. Durum böyle olunca devletin kredi kanalını kontrol eden kuruluşlar önem kazanmıştır. Borçlarının vadesini uzatmak isteyen bazı ülkeler iflasın eşiğine gelmiştir. Peşi sıra pek çok sorun yaşanmaya başlamıştır. Bunlara, işten çıkarılan çalışanlar, sosyal fonlarda kesinti ve bazı ek vergilendirmeler (eğitim harçları) örnek verilebilmektedir (Harvey, 2012: 75-76). Dünyayı etkileyen bu büyük krizler, Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkelerinde enflasyon rekoru kırılmasına neden olmuştur. Enflasyon sorunu ile beraber kamu harcamaları ve ücretlerde azalma yaşanırken talepte yoğun bir düşüş yaşanmıştır. Bu durumdan en

çok gelişmekte olan ülkeler zarar gördüğü için uluslararası finans kanallarından kredi imkânları sağlanmıştır. Elde edilen krediler denemeyince 1980 yılı sonrasında büyük borç krizlerinin yaşanmasına neden olmuştur (Fülberth, 2018: 268). Böylece kapitalist sistemde sarsıntılar yaşanmaya başlamıştır. Kapitalizmde yaşanan bu gerileyiş ise ekonomik büyümede olumsuz etki bırakmıştır (Harvey, 2012: 78).

Tablo 1.1. Dünya Ekonomik Büyüme Hızı Oranları (%)

	1960	1970	1980	1990	2000	2011	2020
Ekonomik Büyüme Hızı (%)	3,5	2,4	1,4	1,1	2,9	4,4	2,3

Kaynak: Harvey, 2012: 78; World Bank, 2021c. **Not:** 1960- 2000 yılı arası veriler (Harvey, 2012: 78) kaynağından, 2000 yılı ve sonrası veriler ise (World Bank, 2021c) kaynağından elde edilmiştir.

Tabloya göre 2000 yılına kadar ekonomik büyüme hızının giderek azaldığı görülmektedir. Veriler sistemin sürekli bir ekonomik büyümeyi amalamasıyla beraber düşünüldüğünde 2000 yılına kadar kapitalizmin de yavaşladığı söylenebilir. Yaşanan ekonomik yavaşlama ile borçlanma sorunu giderek büyümüştür. Dünya çapında finansal sektörde yüksek kredi imkânı sağlanmıştır. Kredi kanallarına talebin artması tüketimi gelirden daha hızlı arttırmıştır. Kapitalizm böylece sürekliliğini korumuş ve 2000 yılından sonra ekonomik büyümeyi tekrar elde etmiştir. Fakat dünyada adaletsiz bir yapı oluşmuş ve gelir servet eşitsizlikleri artmıştır. Gelişmekte olan lkelerse ellerindeki rezervleri biriktirerek yaşanan küresel dengesizliklere n ayak olmuştur. Asya krizinde rezerv biriktirme politikasını uygulayan devletler dış fazla vererek döviz kurundaki dalgalanmalardan etkilenmemiştir (ağlar & Dışkaya, 2018: 18-19). Durum böyle olunca gelir dağılımında da bir adaletsizlik yaşanmış ve yoksulluk ile küreselleşme arasında bir ilişki doğmuştur.

Küreselleşme kavramı, 1990’lardan sonra kapitalist sistemin resmen bir zafer elde etmesiyle dünyada etkili olmaya başlamıştır. Bu kavram ile birlikte Hobsbawm’un ifadesiyle aşırılık ağı resmen başlamıştır (Duman, 2011: 696; Hobsbawm, 1996). Ekonomik olmanın yanı sıra kültürel, sosyal ve siyasi etkileri de vardır. Bu anlamda küreselleşmenin ülkeler arasında ekonomik ve siyasi bağımlılık yaratması endüstriyel kapitalizmde modern bir hâle bürünmesini sağlamıştır (Duman, 2011: 670). Küreselleşme ile ilgili iki fikir vardır. İlk fikir, uluslararası ticaretin canlanması dünya refahında etkili olmasıdır. İkinci fikir ise küreselleşme neoliberalizmin 21.yüzyıldaki hâlini ifade etmektedir. 1945 yılından sonraki dönemde WTO, IMF ve Dünya Bankası

gibi uluslararası kuruluşlar küreselleşme kavramının doğmasını etkileyen bir unsur olmuştur (Memiş, 2014: 157). Neoliberal küreselleşme, üretim sürecinin dünya çapında olmasını sağlayan bir politikadır. Neoliberalizm, para ve üretimde serbestlikle uluslararası ekonomideki engellerin kalktığı küresel bir kavramdır. Aynı zamanda ulus ötesi şirketlerin çıkarlarını yansıtmaktadır. Diğer yandan devletin piyasadaki yükümlülüklerini azaltmanın yanında ticaret ve finansal sermayelerde de serbestliği savunmaktadır (Kaya Özçelik, 2013: 419). Küreselleşme ile yoksulluk arasındaki ilişki açıklanırken Dünya Bankası, küreselleşmeyle yoksulluğun azaldığını savunmaktadır. Fakat bu savunun tersine küreselleşmenin yoksulluk artırıcı yönü olduğunu savunan bir görüş daha vardır. Dünyadaki tüketim üzerinden yoksulluğu bir örnekle açıklamak gerekirse Amerika’da yılda 8 milyar dolar makyaj malzemesine, Avrupa’da yılda 50 milyar dolar sigaraya para harcanırken, pek çok az gelişmiş ülkeler için zorunlu ihtiyaçlarda bile bu verilerin yakınından bile geçmek mümkün olmamaktadır (Memiş, 2014: 157-159).

Dünyanın genelinde yaşanan küresel bir borçluluk sorunu doğmuştur. Borçluluğa gelişmiş ekonomiler ile beraber üçüncü dünya ülkeleri de dâhildir. Az gelişmiş ekonomiler kalkınmak için dış borçlanmaya başvurabilmektedir. 1973 yılında yaşanan petrol krizi ile beraber tasarrufu yetersiz olan Meksika gibi ülkelerde dış borçlanma çok fazla görülmektedir. Bu nedenle ürettiklerinden daha çok tüketme sorunu başlamış ve borçlanma sorunu derinlik kazanmıştır (Zerenler, 2004: 194-195). O yıllarda yaşanan küreselleşme ile finansal sektör ve ticaret alanında dünyada uluslararası bir sistem kurulmuştur. Fakat söz konusu dönemde pek çok krizin yaşanması, kurulan sisteme derin hasarlar bırakmıştır. Bu sebeple küreselleşme ile beraber döviz piyasası hızla gelişmiştir. Fakat küreselleşme bankalar arası rekabeti arttırmış ve finansal piyasada dalgalanmalar yaşanmıştır. Bu durum faiz oranlarında istikrarsızlığa ve döviz kurlarında dalgalanmaya neden olmuştur. Dış açık sorunu o yıllardan başlamıştır. 1960 yılından sonra pek çok krizin yaşanması sebebiyle sarsılan uluslararası ekonomi, 1980’lerden sonra borç ekonomisiyle yönetilmeye başlanmıştır (Sönmez, 2016: 60-61).

Neoliberalizm, sanayi ve ticareti geliştirerek serbest bir piyasa ekonomisi kurmuş ve dünyaya yeni bir düzen getirmiştir. Küresel kriz döneminden sonra ortaya çıktığı için yeni dünya düzeni oluşturduğu söylenebilmektedir. Yeni sistemde üretim sürecinde işbölümünün önemi artmıştır. Bu sayede fazla üretim yaparak bir birikim

stratejisi oluşturulmuştur. Neoliberalizmin mantığında devletler, çok fazla üretim yaparak uluslararası piyasada yerini almalıdır. Sisteme yön veren ABD ise neoliberalizmin bu mantığıyla politikalar geliştirerek hegemonyası için çok fazla uğraşmıştır. Bu sayede ekonomik ve siyasal anlamda dünyaya yön vermeye devam etmiştir. Diğer yandan neoliberalizm savaş karşıtı bir politikayı savunmasının yanında, sosyalist düşünceye tamamen ters savları vardır. Öyle ki Avrupa'daki sosyalist blok bu süreç için belirleyici rol oynamıştır. Sosyalist düşüncede üretim ve fiyat devlet tarafından belirlenirken, neoliberal düşüncede serbest piyasa gerçekleşmektedir. Aynı zamanda fırsat eşitliği sağlayan neoliberal düşüncenin amacı, piyasayı büyütürken istikrarı sağlayarak refahı arttırmaktır. İşsizlik sorununu çözerek piyasa ile beraber toplumsal bir düzen inşa edilmiştir. Devlet bir önceki döneme göre farklı görevlere sahip olmaya başlamıştır. Kamu hizmetleri artırılarak, sosyal hizmetlerde ticarileşme oluşmuştur. Neoliberal düzen, olumlu etkilerinin olmasına rağmen yeni krizler doğuracak bir sistem olarak düşünülmektedir (Sönmez, 2016: 61).

Neoliberalizm ile beraber dünya ekonomisinde pek çok dalgalanma olmuştur. Bu nedenle dünya ekonomisi için önemli olan birçok kriz peş peşe görülmüştür. Bu ekonomik konjonktür kronolojik sıralamayla belirtilebilir. 1975 yılında petrol şoku ve resesyon sorunu sebebi ile bir ekonomik yıkım yaşanmıştır. Bu sorun çözülmüş ve 1980'li yıllara kadar bir ekonomik büyüme yaşanmıştır. Daha sonra 1980'lerin borç krizi dönemine girilmiş ve tekrar ekonomi toparlanmıştır. Bu sayede 1990'lardan sonra da ekonomik büyüme görülmüştür. Bu durum sürekli olarak yaşanmıştır. Yaşanan ekonomik büyümeler ise hiçbir zaman İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemdeki gibi olamamıştır. Daha sonraki yıllarda dünyanın farklı merkezlerinde pek çok kriz yaşanmıştır. Meksika (1994), Güney Doğu Asya (1997), Brezilya (1999), Türkiye ve Arjantin (2000-2002 yıllarında arasında)'de yaşanan krizler bunlara örnektir (Fülberth, 2018: 269-270).

Neoliberalizm denilince İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem akıllara gelmektedir. Bunun sebebi o dönemde uluslararası kuruluşların var olmaya başlamasıdır. Fakat neoliberalizm 1970'li yıllardan sonra önem kazanmıştır. Çünkü, krizler oluşmuş ve piyasa yetersiz kalmaya başlamıştır. Bir neoliberal düşünür olan Friedman bu noktada devletlerin ekonomik rollerini azaltarak, uluslararası ticarete serbestleşmeyi savunmaktadır. Devlet piyasadaki baskınlığını azaltırken özel yatırımların önünü açmalıdır. İlk başta İngiltere ve ABD'de uygulanan neoliberalizm, uluslararası

kuruluşların etkisi ile küresel bir hâl almıştır. Az gelişmiş ülkelerin neoliberal düzene girmesi zor olmamıştır. Çünkü, kriz dönemlerinde aşırı borçlanıp borçlarını ödeyemeyecek duruma gelmişlerdir. Bu noktada IMF'den borç istemek zorunda kalmışlardır. IMF şartlı borç vererek, bu ülkeleri sürece zorunlu olarak dâhil etmiştir.

IMF'nin ABD ve yandaşı ülkelerin çıkarlarını gözeterek dünya ekonomisinde büyüme sağladığı ileri sürülmektedir. Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler ise kendi çıkarlarını birlik oluşturarak aramaya başlamıştır. Bu birliklere Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika (BRICS) ülkeleri örnek gösterilmektedir. IMF'nin yanı sıra sağladığı faydalar, oluşturulan birlikler ile gelişmiş ülkeler arasında zıtlıklara neden olmuştur. Diğer yandan ülkelerin uygunluğu gözetilmeden neoliberal politikaların IMF tarafından yaptırımlar ile zorunlu kılınması bir başka sorunu doğurmuştur. Bu nedenle ülkeler arasında uzlaşma sağlanması gerekmektedir. Beraberinde ise IMF tarafından ülkelere uygulanan politikalar sorgulanabilir olmalıdır. Dünya genelinde yaşanan borçluluk sorunları ile IMF'nin yanı sıra politikaları birleşince az gelişmiş ülkelerde kriz kaçınılmaz bir son olmuştur. Bu noktada çözüm üretme arzusu içinde olmak gerekmektedir. Biraz imkânsız gibi görünse de tıpkı savaş sonrası dönemde oluşturulan Bretton Woods toplantısı gibi bir toplantı gerçekleştirilebilir. Yeni düzendeki eşitsizliği çözmek için oluşturulan bu toplantıda yeryüzündeki tüm milletlerin haklarını eşitleyen bir sistem inşa edilebilir (Tekin, Soba, & Akıncı, 2018: 166-168).

Sorunlar için bir çözüm üretilmediğinden dünya ekonomisinde borçluluk kaçınılmaz bir hâl almıştır. Uygulanan politikalar sistemde düzeni sağlamamaktadır. Çünkü, borçluluk sorununa sunulan çözüm tekrar borçlanmak olmuştur. Uluslararası ekonomik sistem ayakta kalırken bütün dünya, bir borç sarmalıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Sistemin doğurduğu bitmek bilmeyen talep mantığı, eskiden kullanılmayan lüks malları artık ihtiyaç hâline getirmiştir. Bu nedenle bireylerin kredi kanallarındaki talebinde artış yaşanmıştır. Ne yazık ki bireyler de ülkeler gibi borçlarını borçla kapatır hâle gelmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

BORÇ REFAHI

Kapitalist iktisadi sistemde sermaye biriktirme zorunluluğu bulunmaktadır. Bu nedenle kredinin oluşturduğu toplumsal güç önem teşkil etmektedir. Bu noktada kredinin toplum için özel olarak yaratılan bir para olduğunu belirtmek gerekir. Tezin bu bölümünde öncelikle para kavramı ile kredinin ilişkisi ele alınarak borçluluk kavramı anlatılmaktadır. Çünkü borç refahı kavramının mahiyeti bu noktada ortaya çıkmaktadır. Toplumun özellikle dar gelirli hanehalkları olmak üzere her tabakası için borçlanma zorunlu bir hâl almıştır. Dolayısıyla borç refahı kavramının çeşitli yollarla karşımıza çıktığı söylenebilmektedir. Kredi kartı kullanımı, öğrenim kredisi ve maaş günü kredileri gibi borçlanma yöntemleri borç refahı kavramının birer örneğini ifade etmektedir. Tezin bu bölümünde borç refahı için örnek verilebilecek kredi yöntemleri detaylı bir şekilde aktarılmaya çalışılmaktadır.

2.1. PARA VE KREDİ KAVRAMLARI ÜZERİNDEN BORÇLANMA

2.1.1. Para Kavramı ve Türleri

Ticaretin henüz gelişmediği, küçük pazarların bulunduğu eski çağlarda takas usulüyle alışveriş yapılmıştır. Aristoteles takas usulü ile yapılan alışverişi ticaretin doğuşu olarak ifade etmektedir. Bu yöntem belli başlı sıkıntılar doğurmuştur. Örneğin; et ihtiyacı olan bir birey, avcı değil ise elindeki ihtiyaç fazlası mahsulünü almaya razı bir avcı bularak et ihtiyacını karşılarken et ile aynı değerde bir ürün bulması gerekmiştir. Bu durumda ürünlerin değerlerini hesaplamak zorlaşmıştır. Dolayısıyla takas yöntemi zaman ve değer bakımından avantajsız bulunmuştur. Bireyler alışveriş sırasında yaşanan bu zorlukları para yerine geçebilecek takas araçlarını kullanarak çözmüştür. Bu araçlara tütün, deniz kabuğu, kurutulmuş balık ve kumaş örnek gösterilmektedir. Zaman ilerledikçe para yerine kullanılan araçların saklanması sorunlar oluşmuştur. Bu nedenle ilk para, altın ve gümüş gibi değerli madenlerden üretilerek uzun ömürlü değişim ve değer saklama aracı olmuştur (Fidan, Dilek, & Esev, 2019: 143-144).

Para yerine kullanılan deniz kabukları ve kurutulmuş balık gibi paralar literatürde emtia para olarak geçmektedir. Günümüzde emtia paranın kullanıldığı yerlere

hapishane gibi paranın yasak olduğu yaşam alanları örnek gösterilmektedir (Conway, 2015: 63; Evlimoğlu & Gümüş, 2018: 170). Nominal ve reel değeri arasında farklılık olan para türüne ise temsili para denir. Temsili paraya altın ve gümüş sikkeler örnek gösterilmektedir. Diğer yandan günümüzde piyasaya esas yön veren itibari paraların ise fiziki bir değeri yoktur. İtibari paraların değerini devletlerin yasaları ve devletlere olan güven belirlemektedir. Böylece adı gibi itibari bir değere sahip olmaktadır. Zaman ilerledikçe ticaretin gelişmesi sonucu ürünlerin farklılaşması evrimleşen parayı tek tür olmaktan çıkarmıştır (Evlimoğlu & Gümüş, 2018: 170-171). Bu nedenle değerli madenlerden üretilen paralara kâğıt paralar ve diğer madeni paralar da eklenmiştir. Çek, hisse senedi ve tahvil gibi birçok ödeme aracı da para ile aynı amaçla kullanılmaya başlanmıştır (Fidan, Dilek, & Esev, 2019: 143-144).

2.1.1.1. Para Kavramının Tanımı, İşlevi ve Özellikleri

Para, Farsça kökenli bir kelimedir. Farsçada pâre olarak bilinen küçük parça anlamındaki kelimedenden türeyen para kavramının farklı dillerde kökenindeki anlam değişmektedir. Paranın, herkes tarafından kabul görebilmesi adına birkaç özelliğe sahip olması gerekmektedir. Örneğin, bölünebilirliğini kolaylaştırmak için farklı hesap birimlerine ayrılması gerekirken taşınması kolay olan bir maddeden üretilmelidir. Diğer yandan taklidi çeşitli yollarla zorlaştırılarak güven sağlamalıdır. Paranın bu özellikleri ticari seferler sırasında oluşan soygunları önlediği için büyük avantaj sağlamıştır (Keş & Turgut, 2015: 33-35). Dolayısı ile ticaret için önemli olan para toplum tarafından sorgulanmaksızın değış tokuş aracı olarak kabul edilen ve değer ölçen bir varlık hâlini almıştır. Öneminin gün geçtikçe artması sonucunda para, iktisadın temeli olarak kabul görmeye başlamıştır (Kamalak, 1980: 73).

Kapitalist sistemin derinlik kazanması ve paranın evrimleşmesi sonucu bireyler birikimlerini parayla yapmaya başlamıştır. Böylece menkul değerlere ve gayrimenkullere bir parasal aktarım gerçekleşerek likidite kavramı ortaya çıkmıştır. Bireyin itibari parasını biriktirip temin ettiği varlığın paraya çevrilme hızına likidite denilmektedir. Satılmak için üretilen tarım ürünü bir gayrimenkule göre daha kolay paraya çevrildiğinden tarım ürünü gayrimenkulden daha likittir (Conway, 2015: 63). Bireyler likiditesi düşük olsa da mülk edinme yollarına başvurmaktadır. Çünkü sistem sürekli birikim mantığı ile dönmektedir. Bu noktada bireylerin birikim alışkanlığı ile ilgili pek çok görüş bulunmaktadır.

Locke paranın icadını birikim mantığıyla değerlendirdiği için görüşü önemli bulunmaktadır. Para icat edildikten sonra insanların ihtiyaç fazlasını biriktirme alışkanlığı edindiğini vurgulayan Locke, bu alışkanlıklarının ekonomik düzende sorunlar doğuracağını vurgulamıştır. Çünkü birikim alışkanlığı nedeniyle piyasada eşitsizlik oluşmuş ve mülkiyetin sınırları genişlemiştir. Bu nedenle mülk sahibi olmayanların, emeklerini satmak zorunda olduğu bir sistem oluşturulmuştur. Dolayısıyla Locke kapitalizmin mülk edindirme yaklaşımının doğmasına paranın icadı neden göstermektedir. Bu nedenle insanların herhangi bir piyasa kurulmadan (Locke'nin tabiri ile doğa durumunda) değişim aracı olarak parayı kullanmaya başlaması, mülkiyetin eşitsiz dağıtılmasını doğrudan etkilemiştir. Böylece insan rasyonel davrandığı ve doğa durumunu terk ettiği bir yaşantıya bürünmüştür (Çilingir, 2019: 38-40). Diğer yandan birikim mantığı tüketim üzerinde doğrudan etkiye sahiptir. Çünkü birikim yapan bireylerin likit paraları arttıkça tüketimleri de artmaktadır. Dolayısıyla birikimi artan bireylerin refahlarında da artış görülmektedir. Tüketim artışının toplumun genelinde olması büyük bir talep artışının yaşanmasına ve dolayısıyla şirketlerin üretim artışını hedeflemesine neden olmaktadır. Bu döngüsel durum iktisadın temel arz talep mantığını oluşturmaktadır. Ekonomik düzen için bu olumlu gelişmelerin sürekliliği sağlanırsa firmaların hisseleri değer artışına uğrayarak ulusal ekonominin gücünü de arttıracaktır. Tüm gelişmelerin sonucunda ekonomik büyüme gerçekleşecektir. Devletin buradaki görevi ise ekonomik büyümenin devamlılığını sağlamaktır (Conway, 2015: 64-65). Dolayısıyla para, ekonomi politikalarının belirleyici bir faktörü olmuştur. Ekonomik düzeni sağlayabilmek için piyasadaki para akışını bilmek gerekmektedir. Piyasada akan parayı ölçmek ise merkez bankalarının görevidir.

Merkez bankaları piyasada akan parayı M1, M2 ve M3 gibi yöntemlerle hesaplamaktadır. En bilinen yöntem M1'dir. M1, dolaşımdaki para ile bireylerin vadesiz mevduat hesaplarındaki paranın toplamıdır. M1 bireylerin en kolay erişebildiği paraların ölçümünü sağladığından ekonomideki en dar anlamda para arzını ifade etmektedir. M2 ise, M1 para arzının üzerine vadeli mevduat hesaplarının da eklendiği geniş anlamda para arzını oluşturan parasal büyüklüktür. Geniş anlamda para arzı sayesinde ekonomide alım satım zamanında değişiklikler yaşanabilmektedir. Yaşanan değişiklik parasal ekonominin takas ekonomisinden farklı olduğunun kanıtıdır. Parasal ekonominin bu özelliği ile bir mal satan birey başka bir malı satın

alma mecburiyetinden kurtulmaktadır. Kısacası M1 para arzı ile paraya değişim aracı olma özelliği eklenirken, M2 para arzı ile bireylere satın alma zorunluluğunu erteleme imkânı sunulmaktadır (Aydın, 2015: 19-20). M3 yöntemi ise, paranın yerine geçen finansal araçları da ölçümlemektedir. Dolayısıyla M1'den M3'e gelene kadar hesaplama yönteminde genişlemeler yaşanmaktadır (Conway, 2015: 65).

2.1.1.2. Üretim Sürecinde Para

İlk çağlarda insanlar kendi ihtiyaçlarını karşılarken herhangi bir para birimine ihtiyaç duymamıştır. Önce beraber yaşamayı öğrenen insanoğlu daha sonra kadın ve erkeğe görevler biçerek işbölümünü gerçekleştirmiştir. Toplumda erkekler avlanmak, kadınlar ise meyve ve sebze toplamak ile görevlendirilerek avcı ve toplayıcı yöntemle yaşanan bir sistem oluşturulmuştur (Fidan, Dilek, & Esev, 2019: 144). Daha sonra yerleşik hayata geçilmesiyle toprak en önemli gelir kaynağını oluşturmaya başlamıştır. Toprağa dayalı düzen devam ettikçe insan ihtiyaçları farklılaşarak ekonominin temelleri atılmıştır. İlk başta takas ekonomisi gelişmiştir. Daha sonra takas yönteminin yetersiz kaldığı noktalar oluşmuş ve paranın oluşum süreci başlamıştır (Fidan, Dilek, & Esev, 2019: 145). Yıllar ilerledikçe paranın evrimleşmesi kapitalizmin temelleri güçlendirerek ekonomik sistemde paranın dışsal bir değişken olarak kalmasına neden olmuştur. Bu noktada paranın ekonomideki etkisi ekonomik ilişkilerin makineye benzetilmesiyle anlamlandırılabilir. Söz konusu benzetmede para, ekonomi makinesinin temiz bir şekilde işlemesini sağlamada araç olan makine yağı konumundadır (Ercan, 1997: 159). Dolayısıyla ekonominin sorunsuz çalışmasını sağlayan paranın üretim sürecindeki konumu ona sağlanan değerle ölçümlenmiştir.

Marx'ın para kavramı ise klasik iktisat teorilerinden farklı olarak kapitalist sistem için geniş çaplı bir analiz imkânı sunmuştur. Marx'ın görüşleri, klasik iktisatçılardan Ricardo'nun emek-değer teorisi ile benzeşmektedir. Ricardo, satılmak için üretilen malların değerini ona harcanan emekle ölçmektedir. Bu noktada Marx, Ricardo'nun teorisinde bir eksik bulmuştur. Çünkü Ricardo, para ile emek arasında doğrudan bir bağlantı kuramadığı için para ile değer arasındaki ilişkiyi de bulamamıştır. Bu nedenle Marx tarafından eleştirilmiştir (Ercan, 1997: 160). Çünkü, kapitalizmin temelinde ürünler satılmak için üretilir. Marx, satılmak için üretilen bir malın maddi değeri üzerinde inceleme yapmaktadır. Klasik değer teorisi böylece sosyalist bir fikir olarak

değişime uğramıştır (Wicksell, 1977: 28). Bu noktada meta kavramı ile para arasında bir ilişki doğmuştur.

Marx üretim sürecini anlatırken kapitalist toplumlarda zenginliğin metaların birikimi ile kendini gösterdiğini vurgulamıştır. Meta kavramı, satılmak için üretilen mal veya hizmet olarak tanımlanabilir. Her durumda insanın gereksinimlerinin karşılığı olan bir kavramdır. Marx'a göre maddi olan her şey yararlı bulunurken kullanım değeri vardır. Aynı zamanda kullanım değeri, metaların ticari bilgisini sunmanın yanında servetin özünü oluşturmaktadır. Değişim değeri ise, mal veya hizmetlerin diğer mal veya hizmetlerle takas edildiği orandır. Ürünler kullanım ve değişim değerlerinden bağımsız düşünülürse metalar, emeğin sonucu oluşarak ürünü yararlı bir şey olmaktan çıkarmaktadır. Çünkü Marx yararlı bir şey olmaktan çıkan ürünün maddi bir karşılığı kalmadığını savunmuştur. Böyle bir durumda ürünler, insanın soyut emeği ile ölçümlenmektedir (Marks, 1986: 45-48; Wicksell, 1977: 16). Bu nedenle Marx'ın teorisinde ürünlerin iki taraflı yönü bulunmaktadır. Meta olmayan ürün bireyin üretimi kendi tarafından ve kendi ihtiyaçlarını karşılamak için yapması şeklinde düşünülmektedir. Bu ürün somut emekle üretilmenin yanında sadece kendine yarar sağlamaktadır. İşte Marx'ın görüşünün ilk tarafı olan kullanım değeri tam olarak budur. Meta olan ürün ise başkaları için üretilmeli ve değişim değeri olmalıdır. Böylece soyut emekle üretilen ürün kullanım değerinde olmayan bir özellik taşıyarak yararlı ve ekonomik bir hâle bürünmektedir. Dolayısıyla meta olmayan ürün somut emekle, meta olan ürünü ise soyut emek ile üretilmektedir. İki durumda da ürünler insan emeğinin bir sonucudur. Bu nedenle Marx'a göre, nesne meta haline gelene kadar toplumsal yapıya bağlı olarak gerçeklikten soyutlaşmıştır. Marx bu soyutlamayı da “meta fetişizmi” olarak kavramsallaştırmıştır (Uluç, 2020: 30-32).

Kapitalist toplumların amaçları arasında değişim değerindeki artışı sağlamak vardır. Para önce meta şekline bürünüp sonra tekrar para olarak değer artışı sağlamaktadır. Böylece para kâra dönüşmektedir. Marx bu durumda değerın sadece para şeklindeyken biriktiğini savunmaktadır. Ona göre değer döngünün sonunda sermaye şeklini almaktadır. Sonuç olarak sermaye, kullanım değeri sayesinde parayı dolaşıma sokarak artı değer yaratmaktadır. Kapitalist sistemdeki bu döngüsünün sonunda sermayedarlar hep kâr elde etmektedir. Bu nedenle döngü eşdeğerlik ilkesini benimsemesine rağmen eşitsizlik oluşturmaktadır. Bir kapitalist ancak bu eşitliği

ezdiği takdirde kâr elde edebildiğinden bu durum kaçınılmaz bir sonudur. Benzer durum faiz getirisindeki değişim sürecinde de vardır. Örneğin, bir kişi 1000 lira kredi çektiğinde geri öderken 300 lira faiz ödemesi durumunda borç veren kişi borçlanan kişi üzerinden faiz geliri elde etmektedir. Burada ne yazık ki zoraki bir değişim söz konusudur (Soederberg, 2016: 49-50). Bu durum finansallaşmanın temelini ve kapitalist sistemin en büyük sömürsünü ifade etmektedir.

2.1.1.3. Para Toplumu

Para kavramının büyüsunü çok taraflı analiz etme imkânı sağlayan Marx, para toplumunda en önemli iktisatçı olarak kabul görmektedir. Çünkü Marx bir önceki başlıkta ele alındığı üzere paraya herkesin baktığından farklı şekilde değer yönüyle bakmıştır. Marx'ın eleştirileri klasik politik iktisatçıların evrensel olarak kabul gördükleri doğruların geçersizliği üzerinedir. Klasik politik iktisatçılar değer üretildikten sonra parayı incelemektedir. Bu yönlü düşünülmesi sonucu metaların fiyatları tarafından paranın değeri belirlenmiştir. Marx'a göre paranın bu yönüyle düşünülmesi kapitalist toplumlardaki çok taraflı analizi zorlaştırmıştır (Soederberg, 2016: 51-52).

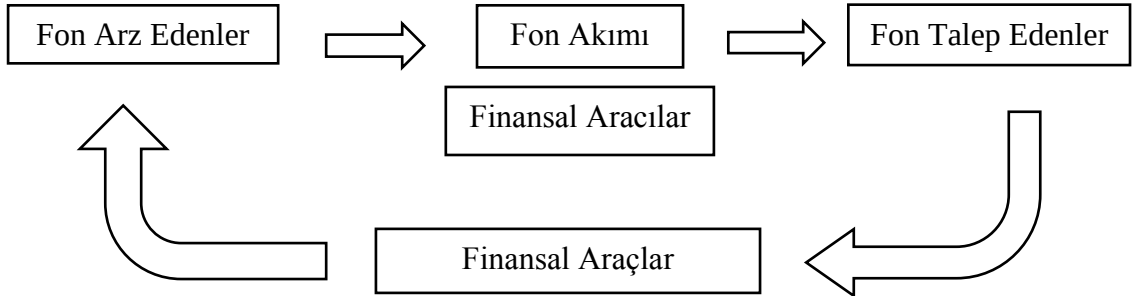
Paranın evrimleştiği sürece detaylı bakıldığında küresel çapta kabul gören paranın eşitlik sağladığına inanılmıştır. Kapitalist sistem ise paranın tüm negatif yanlarını büyük bir ustalıkla saklamıştır. Para böylece metaları yaratan bir değer olmayı başarmıştır. Kapitalizmin merkezine oturan bu değer, ne yazık ki bireysel ilişkileri de belirleyen bir kavrama bürünmüştür. Bu nedenle toplumda maddi ve manevi her değer para üzerinden belirlenmiştir (Zelizer, 1989: 346; Soederberg, 2016: 52). Diğer yandan para emeğin bir ürünüdür. Ücretli çalışan bir işçinin kazancı para olduğu için emeğin amacı da paradır. Dolayısı ile sistemde ücretli çalışan bir bireyin kazancını biriktirdiği göz önüne alınırsa, paranın amaçları arasına servet edinmek de girmiştir. Böylece para, toplumu yok ederek kendisini “gerçek” toplum olarak ortaya çıkarmıştır (Soederberg, 2016: 52-53).

Para toplumu olarak ifade edilen toplumda para ekonomisi, farklılaşmış konular ile ilgilenmektedir. Öncelikle paranın bölünebilir olması çok sayıda ekonomik bağımlılık gerektirmektedir. Geleneksel toplum olan ilkel ekonomik yöntemlerin uygulandığı bir toplumda bireyler az miktarda kişiye bağımlıdır. Para toplumu olarak adlandırabildiğimiz modern toplumda ise bu durum farklıdır. Çünkü modern

toplumlarda emek, toplum arasında bölünüp karşılıklı bağımlılığı arttırmaktadır. Emegın bölünmesi, toplumda uzmanlaşmayı arttırmaktadır. Sınırlı özgürlüğün olduğu bu toplumda insanlar birbirine para üzerinden bağlanmaktadır (Simmel, 2004: 298). Diğeryandan para ekonomisinde özgürlük üzerinde de bir yanılsama vardır. Çünkü her birey karnını doyurmak için emegini piyasaya satmak zorunda olduğundan para toplumundaki özgürlük kavramı sınırlıdır (Soederberg, 2016: 54). Para toplumu günümüzde yeniden üretilerek finansal piyasaları oluşturmaktadır. Finansal piyasalar da tıpkı para kavramındaki gibi eşitlik ve özgürlük temelleri üzerine kurulmuştur. Bu piyasalar paranın değışim alanında yer aldığından neoliberal sistemde bazı sorunlar doğmuştur. Bu sorunlardan birisi borçlanmadır. Bu anlamda finans kavramı kapitalist sistem ile ilişkilendirilmektedir. Modern ekonomideki kriz ve yoksulluğun temelleri borçlanma üzerinden finansa dayanmaktadır (Soederberg, 2016: 55-57).

2.1.1.4. Borç Tabanlı Paranın Gücü

Bireylerin sosyal ve ekonomik hayatlarındaki davranışları paranın toplumsal gücü ile gerçekleşmektedir. Diğeryandan kapitalist sistemde para bir değerybiriktirme aracıdır. Bu nedenle bireylerin tüketimleri üzerinde toplumsal baskısı olan para, borçlanma kavramının doğmasına neden olmuştur. Borçlanma ile bireyler tüketimlerini gelecekteki gelir tahminlerine göre planlamaya başlamıştır. Bu durumda bireyler borçlanarak ihtiyaçlarını anında karşılayıp giderlerini geleceğeyötelemeyi tercih edebilmiştir (Soederberg, 2016: 56). Borçlanma alacaklı ve borçlu ilişkisine dayanmaktadır. Günümüzde fon fazlası olan bireyden fon ihtiyacı olan bireye finansal piyasalar sayesinde anında parasal aktarım gerçekleşebilmektedir. Parasal aktarımın gerçekleştiğı finansal piyasa Şekil 2.1. yardımıyla açıklanmaktadır.

Şekil 2.1. Finansal Aktarım Mekanizması

Kaynak: Mishkin & Serletis, 2011: 18

Şekil 2.1’de fon arz edenler ile fon talep edenler toplumdaki ekonomik birimlerden (hanehalkı, devlet ve işletmeler vb.) oluşmaktadır. Finansal araçlar olarak banka ve yatırım fonları düşünülürken, finansal araçlara hisse senedi, tahvil ve mevduatlar örnek gösterilebilmektedir. Şekil 2.1’de görüldüğü gibi parasal aktarım piyasada fon arz edenlerden fon talep edenlere doğru gerçekleşmektedir. Çünkü finansal piyasalar kazandıklarından daha çok harcama yapmak isteyen bu sebeple fon sıkıntısı yaşayan ekonomik birimler için inşa edilmiştir. Senet, tahvil ve hisse senedi gibi taşınabilir menkul değerlerin fiyatlandırılması da finansal aktarım mekanizmasının bir görevidir. Diğer yandan kaynaklarında fazlalık olan ekonomik birimler fon arz edenler olarak düşünülürken, kaynak ihtiyacı olan ekonomik birimler ise piyasanın fon talep edenleridir. Piyasada kaynaklar ellerinde fon fazlası olanlardan fon ihtiyacı olan ekonomik birimlere doğru aktarılmaktadır. Bu aktarımın finansal aktif karşılığında gerçekleşmesine doğrudan finansman denilmektedir. Aktarımın finansal araçların etkisi ile gerçekleşmesine ise dolaylı finansman denilmektedir. Finansal piyasa yatırım fırsatı olmayan bir kişi ile bu fırsata sahip kişi arasında parasal aktarım yaparak ekonomik birimlerin kendi içlerinde sıkışmasını engellemektedir. Aynı zamanda finansal kuruluşların gelişmesine neden olan bu aktarım mekanizması sayesinde her ekonomik birim sisteme dâhil olabilmektedir. Dolayısı ile finansal piyasa kapitalist sistemi güçlendirmenin yanında ekonominin verimliliğini de arttırmaktadır (Mishkin & Serletis, 2011: 18-19).

Finansal piyasaların gelişmesi sonucu bankacılık sistemleri bireylerin hayatlarını doğrudan etkilemeye başlamıştır. Bu etki süreci finansallaşma kavramı ile açıklanmaktadır. Söz konusu kavram aynı zamanda ekonomideki karar vericilerin piyasada daha fazla etkiye sahip olmasını ifade etmektedir. Örneğin finansallaşma ile reel sektörden finansal sektöre parasal aktarım yapılarak finansal sektörün önemi arttırılmıştır. Diğer yandan bu mekanizma gelir eşitsizliğini arttırdığı için ekonomik durgunluğu kalıcı hâle getirebilmektedir (Palley, 2007: 2).

Finansallaşma kavramının uluslararası piyasadaki etkisi ulusal etkisi ile benzerlik göstermektedir. Çünkü neoliberal ekonomik düzende IMF gibi dünya ekonomisine yön veren uluslararası kuruluşların tercih ettiği bir yöntemdir (Epstein, 2002: 3). Dolayısıyla finansallaşmanın ekonomik düzende makro ve mikro etkileri bulunmaktadır. Makro eksenindeki analizde finansal kırılganlıklara değinmek gerekmektedir. Çünkü küresel boyutta finansal kırılganlık 1990 yılından sonra krizler

üzerinde etkiye sahiptir. Ekonomideki krizlerin, finansal piyasada çöküntü yaratması ekonomik birimlerin parasal anlamda sıkıntı yaşayıp borçlanmasına neden olmuştur (Palley, 2007: 2-3). Dolayısı ile sistem bir yandan büyürken diğer yandan kırılgan bir hâl almıştır. Büyürken kırılganlaşan borç temelli bu yeni ekonomik düzende her ekonomik birim, borçlanma pastasından bir dilim almaya mahkûm bırakılmıştır. Bu nedenle para toplumu kapitalizm ile entegre bir şekilde değerlendirilmelidir. Kapitalist sistemdeki değer biriktirme algısı ile birleşince para stoklanarak zenginliği ölçmeye başlamıştır. Zamanla paranın bu biçimde kullanımı finansal piyasaları oluşturmuştur. Böylece para borçlanmanın bir dayanağı hâlini alarak metalar için ödeme aracı olmanın yanında borçlarını geri ödemede kullanılan bir araç hâlini almıştır (Mishkin & Serletis, 2011: 54-55).

2.1.2. Kredi ve Borçluluk Kavramları

1945 yılı ile birlikte Bretton Woods sisteminin kurulmasının ardından finansal piyasalarda gelişmeler başlamıştır. Beraberinde ABD finansal piyasalar için önemli olan IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar sayesinde dünya ekonomisine yön vermeye başlamıştır. Dolayısıyla 1945 yılından sonra günümüzdeki uluslararası finansal sistemin temelleri oluşmaya başlamıştır (Altınay & Akıncı, 2018: 7-11). Neoliberal dünya düzeninde küresel ekonomik düzeni biçimlendiren IMF ve Dünya Bankası zaman zaman eleştirilmiştir. Bunun nedenlerinden biri IMF'nin fonun kaynaklarını güçlü ekonomiler yerine güçsüz ekonomilere aktarmayı amaçlarken bunu gerçekleştirememesidir (Altınay & Akıncı, 2018: 12). IMF günümüzde de bu amacını gerçekleştiremediği için çokça eleştirilmektedir. Diğer yandan IMF ve Dünya Bankasının politikaları, hükümet politikalarında şeffaflığı benimsemektedir. Neoliberal ekonomik düzene bakılırsa bu durum da bir vaadin ötesine geçememiştir. Çünkü bireylerin borçlandırılarak tüketim kanallarına dâhil olması sonucu bir ekonomik büyüme gerçekleşmektedir. Jamie Peck bu şekilde gerçekleşen ekonomik büyümeyi “başarısızlık muharebesi” olarak kavramsallaştırmıştır. Bu kavram kredi kaynaklı birikim ile büyüme sağlamanın ekonomik düzen için büyük bir sorun oluşturacağını anlatmaktadır (Soederberg, 2016: 94-96).

Kredi ve borç kavramlarını birbirinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Bu noktada Nietzsche çalışmalarında güzel benzetmelerde bulunmuştur. Ona göre para kavramı oluştuktan sonra alacaklı ve borçlu ilişkisi doğmuştur. Bu sayede kredi ve borçlanmanın temeli oluşmuştur. Nietzsche borç ve kredi kavramlarının gelecek

değeri ifade etmenin yanı sıra bireyler arasındaki en eski temel ilişkiyi gösterdiğini vurgulamıştır. Bireyler arasındaki bu bağ sonucunda bir birey, kendisini karşısındaki bireye göre değerlendirmeye başlamıştır. Çünkü kredi ve borç kökenli ilişkilerin temeli güven ilişkisine dayanmaktadır. Bu nedenle borç ekonomisinde iktisatçı ve politikacı gibi bilirkişiler güven duygusunun altını tamamlamaya çalışmaktadır. Ekonomik düzende uygulanan politikalar ile borçlanmaya güvenlik tedbirleri konularak alacaklı ve borçlu ilişkisi yönetilmektedir. Hükümetin yaptığı uygulamaların esas amacı bireylerin gelecekteki davranışlarını şimdiden güvence altına almak, borca sadakati arttırmaktır. Yapılan uygulamalar aynı zamanda kapitalizmin geleceğinin de teminatıdır (Lazzarato, 2014: 39-43). Çünkü kredinin altında yatan güç birliği sonucunda kapitalist toplumdaki sermaye biriktirme eğiliminin sürekliliği sağlanmaktadır (Soederberg, 2016: 62).

Kredi, sermaye birikiminin içsel gerilimlerini düzene sokmak için oluşturulan bir kavramdır. Sermaye birikiminde paranın meta daha sonra da kâra dönüşümü kapitalizmin genişlemesinde önemli bir faktördür. Bu dönüşümü Marx para(M)-meta(C)- para'(M1) olarak sıralamaktadır. Fakat döngünün içinde çelişkiler bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi döngünün devamlılığının ilave emek ile sağlanmasıdır. Marx bu ilave emeği yedek sanayi ordusu olarak adlandırmaktadır. Ona göre aynı kavramın bir diğer ifadesi de artık nüfustur. Üretim sürecinde yer alan artık nüfus, toplumun piyasadaki emeğin değerinin altında bir değerde çalışmaya razı kesimidir. Bu durum sermayedarlar tarafından fırsata çevrilip verimliliği daha az maliyetle arttırmıştır. Fakat artık nüfusun tüketimini arttıracak zamanı olmadığı gibi parası da yoktur. Bu nedenle üretimin sürekli artışı bir süre sonra tüketimi azaltarak döngüde tıkanıklıklara neden olmuştur. Oluşan tıkanıklıklar sermaye birikim sürecinin bir çelişkisidir. Bu çelişki artık nüfusun kredi kanalları sayesinde tüketime dâhil edilmesiyle çözümlenmiştir (Soederberg, 2016: 66-68). Artık nüfus için kredinin bu kurtarıcı rolü fırsatçılık olarak değerlendirilmiştir. Bireylerin kredi kanallarına çabuk erişebilmesi sağlanırken toplumsal eşitliğin tekrar elde edilmesi amaçlanmıştır. Fakat bu yanıltıcı bir eşitliktir. Çünkü artık nüfusun ceplerindeki para günümüzdeki parası olmaktan çıkıp gelecekteki parasına dönüşmüştür. Kredinin bu yönü ile bireyler kendi geleceklerine borçlanmayı öğrenmiş ve bunu refah zannetmiştir.

Kredinin sermaye birikim sürecindeki çelişkilerde avantaj ve dezavantajları olduğunu bilinmektedir. Kredi sistemi, bir yandan yeni bir üretim dalı açarken diğer

yandan toplumdaki sömürerek kazanan kesimini arttırmıştır (Soederberg, 2016: 68-69). Yaratılan bu üretim dalı, paranın sermaye döngüsü olarak düşünülmektedir. Üretim için üretim mantığını içeren kredi parasında oluşturulan bu sermaye döngüsü para ile başlayıp parayla bitmektedir. Kredi parası, bu yönüyle parayı üreten para olarak bilinmektedir (Lazzarato, 2015: 104). Hem kurtarıcı hem de aldatıcı özellikleri barındırması bu sebeptendir. Özelliklerin sonucundaysa para ile banka kredisi arasında ilintiler oluşmaktadır. Marx para ile kredi kavramları arasında bir farklılık olduğunu savunmuştur. Ona göre kredi hayali bir değeri ifade ederken para reel bir değere sahiptir (Soederberg, 2016: 69-70). Marx hayali sermaye kavramı ile gelecekte elde edilecek olan artı değerdeki hakları ifade etmiştir. Bu anlamda hayali sermaye ile krediye değer yönüyle bakmıştır. Parasal kredi olarak bilinen banka kredilerinin oluşumu ise daha önce Şekil 2.1. yardımı ile açıklanan parasal aktarım mekanizması sayesinde gerçekleşmektedir. Burada bankalar senetler yerine kendi kredilerini kullanmıştır. Bankalar fon talep edenlere sağladığı kredi kaynaklarını ise piyasadaki atıl paradan temin etmiştir (Lapavitsas, 2019: 76). Bankaların akıl almaz para yaratımı bireylerin krediye ulaşımını kolaylaştırırken borçlanmanın hızını arttırmıştır.

2.1.2.1. Banka Kredisi Türleri: Hayali Sermaye ve Gelirin Para Biçimi

Finansal piyasada gelecekteki risklerin şimdiki zamanda meta şeklinde kullanılmasıyla borçlanma gerçekleşmektedir. Bu olumsuzlukları doğuran bir sistem inşa ettiği için birçok ekonomist gibi Haiven de finansallaşma kavramını eleştirmiştir. Ona göre finansallaşma kapitalist sistemin dayattığı sermaye biriktirme mantığından daha büyük bir toplumsal sorun doğurmaktadır. Çünkü ekonomik sisteme yön vericilerin çıkarlarını daha çok gözetten bir sistem yaratılmıştır. Bu nedenle kapitalist sistemin yarattığı eşitsizlik katlanarak artmıştır (Kaya Hayatsever, 2018: 131). Sermaye birikimi için bir araç olan banka kredilerinin paradan farklı noktaları bulunmaktadır. Çünkü nakdi bir değeri olmadığı gibi hayali ve özel olarak yaratılmış bir değerdir. Bu noktada banka kredisi hayali sermaye ve gelirin para biçimi olarak iki farklı türe ayrılmaktadır (Soederberg, 2016: 71).

Hayali sermaye, para basmak ile krediye genişletme arasındaki bağı açıklayan bir kavramdır. Bu kavram Marx ile ilişkilendirilmekle birlikte 1811 yılında Lord Lauderdale tarafından yazılan bir mektupta değinilmiştir. Mektupta “bir bankanın bir ülkenin sadece dolaşımını arttırmayan beraberinde aynı eylemle ilave bir miktar doğurarak hayali bir sermaye yığını yaratan” kuruluş olduğuna değinilmiştir (Durand,

2017: 41-45). Marx'a göre hayali sermayeyle kredinin kendi özelinde bir değere sahip olduğu vurgulanmaktadır. Ona göre aynı zamanda hayali sermaye birincil sömürü biçiminden artı değer yaratmaktadır (Soederberg, 2016: 72). Banka kredilerindeki artışın bir ürünü olan hayali sermaye Marx ve Hilferding'in çalışmalarında emek sonucu üretilmekle beraber ödünç alınmış bir sermaye modeli olarak değerlendirilmiştir. Hayek ise bu kredi türünü tüketici ve girişimci açısından bir örneklem yaparak açıklamaktadır. Ona göre bu iki ekonomik birim arasındaki ilişki, tüketicinin kredi tasarruflarının girişimci tarafından piyasaya dâhil etmektedir. Çünkü girişimcilerin tasarruf yapmadan yatırım yaptığı aşırı tüketim durumunda banka kredilerinde artış yaşanarak kriz kaçınılmaz olmaktadır. Böyle bir durumda hayali sermaye kavramı, aşağılayıcı bir karaktere bürünerek gelir kaynağı olmaktan çıkıp kriz kaynağı haline almaktadır (Brunhoff, 1990: 186). Diğer yandan hayali sermaye ile sermaye birikimi arasındaki benzeşmeler nedeniyle gerçek sermaye büyümektedir. Borçların birikimi sermayenin kendi kendine büyüdüğünü ileri süren yanlış bir algı oluşturduğundan büyüme kavramı hayali sermaye ile gerçek sermaye arasında gerilimlere neden olmaktadır. Bu noktada kredinin sermaye birikim sürecinde rol aldığı kabul edilirse yanılsama ortadan kalkacaktır (Soederberg, 2016: 72-73).

Marx'ın ifade ettiği ikinci kredi türü olan gelirin para biçimi kredi kartları ve öğrenim kredilerini içinde barındırmaktadır. En basit hâli ile tüketici kredisi olarak düşünülmektedir. Hayali sermayeden farkı da budur. Toplumun harcamalarını arttırarak faiz ve gecikme ücreti gibi ödeme kanalları sayesinde bankalara gelir sağlayan bir kredi türüdür. Tüketici kredileri, emek yerine para kullanarak dolaşıma girmektedir. Buradaki paranın değişimi $M(\text{para})-M1(\text{faiz})$ şeklinde formüle edilmektedir. Paranın bu yönlü değişim sürecinde emeğin yeri olmadığı için üretim alanında tüketici kredilerinin de yeri yoktur (Soederberg, 2016: 73).

Marx iki kredi türü arasında bir ayırım yapmaktadır. Hayali sermaye ile para üzerinden yaratılan değeri analiz etmektedir. Teminata dayanmayan gelirin para biçimi olarak kavramsallaştırdığı ifade ise faiz ile yaratılmış olan gelirin bir kısmına el konulmasını açıklamıştır. Bu nedenle iki kredi türü arasındaki ayrımı anlamak günümüz finansal işlemleri ile üretim alanı arasındaki farkı anlamada yarar sağlamaktadır. Bir bireyin ev almak için 10 yıllık kredi çektiğini düşünelim. Bu kişi kredinin tamamını faizi ile ödediğinde banka ve kişi arasındaki ilişki son bulmaktadır. Bu 10 yıl içinde kişi bankaya ödeyeceği parayı piyasadaki değerlerden birine

çevirmesi hayali sermayenin bir biçimini doğurmaktadır. Marx benzer açıklamayı anonim şirketler üzerinden anlatmıştır. Burada toplum paranın hangi üretim sürecinden geçtiği ile ilgilenmez, paranın hangi miktardaki yatırım sonucu hangi meblağ ile ortaya çıktığına bakmaktadır. Bu algı hayali sermayenin oluşumuyla doğan bir algıdır. Bu nedenle iki kredi türü de modern ekonomideki kredi sisteminin işleyişi ile ayrılmaz bir bütündür (Güngen, 2019: 5).

2.1.2.2. Kredi Unsurları ve Ekonomik Hayattaki Yeri

Ekonomik birimlerin kaynaklarının bir kısmı öz kaynaklarıyken diğer kısmı yabancı kaynaklardan oluşmaktadır. Yabancı kaynakları krediler temsil etmektedir. Bu sebeple kredi kavramı ekonomiye yön veren tüm ekonomik birimler açısından çok önemlidir. Kredilerin vade, güven, risk ve gelir olmak üzere dört unsuru bulunmaktadır (Şenel, 2020: 811-812):

- Vade unsuru kredinin zamansal unsuru olarak düşünülmektedir. Bir önceki başlıkta bir bireyin konut almak için 10 yıllık tüketici kredisi çekmesi örneği üzerinden düşünüldüğünde söz konusu olan 10 yıllık yapılandırma kredinin vade unsurunu oluşturmaktadır.
- Borçlanmanın temeli güven unsuruna dayanmaktadır. Kredi, ekonomik birimlerin bankalara borçlanması anlamına geldiğinden iki kavram birbirinden bağımsız düşünülmemektedir. Bu noktada Lazzarato kredi ve borç kavramlarını Nietzsche'nin örnekleriyle açıklamaktadır. Nietzsche, Ahlakın Soykütüğü kitabında alacaklı-borçlu ilişkisini sözünü tutabilen insanın imal edilmesi sonucu borçluluk ve kredi kavramlarının köklendirdiğini vurgulamaktadır. Bu nedenle en eski ekonomik düzenden beri borçlanmada güven unsuru çok önemlidir (Lazzarato, 2014: 39). Günümüzde krediyi geri ödememe riski bankalar tarafından teminatlarla güvenceye alınmaktadır. Bu noktada herhangi bir ekonomik birime kredi verilirken vadeler güven unsuru göz önünde bulundurularak belirlenmektedir.
- Risk unsuru kredi sağlayıcıların alacağını geri alamama riskini ifade etmektedir. Bankalar kredi sürecinde güven unsurunu teminatlarla sağladığında risk minimum seviyeye inmektedir. Bu nedenle ilk amaç kredi işleminde riskin minimum düzeye çekilmesidir.
- Gelir unsuru bir ekonomik birime kredi sağlanırken bankaların dolaylı yoldan gelir elde ederek toplum için kredi verimliliğini arttırması anlamına gelir.

Örneğin bir birey bankadan 1000 lira kredi çektiğinde banka parayı faiz geliri ile geri almaktadır. Faiz dâhil geri ödenen paranın 1100 lira olduğunu varsayıldığında, bankanın hazır kaynağının 100 lira artması bir sonraki ekonomik birime verebileceği hazır kaynağın da aynı oranda arttığı anlamına gelmektedir.

Kredi kavramı piyasaya yön veren demirbaşlar arasında bulunduğu için unsurları ekonomi için önem teşkil etmektedir. Öyle ki ekonomik büyümeden enflasyon oranlarına kadar pek çok kavram ile arasında doğrudan ilişki bulunmaktadır. Diğer taraftan kredi kaynaklı sağlanan büyümenin yoksulluk endüstrilerinde gelişmeye neden olduğu bilinmektedir. Yoksulluk, bireylerin temel ihtiyaçları için yeterli gelire sahip olamaması durumunu açıklamaktadır. Marx'ın artık nüfus olarak kavramsallaştırdığı düşük ücrette çalışmaya razı olan bireyleri de yoksul olarak düşünmek mümkündür. Nüfusun bu kesiminde bireyler temel ihtiyaçları için kredilere başvurarak yoksulluk çıkmazına girebilmektedir. Bu noktada para toplumu olarak ifade ettiğimiz unsur dikkat çekmektedir. Çünkü para toplumunda oluşan sorunlar üretim alanından tüketim alanına geçerek çözüme kavuşmaktadır. Fakat bu çözüm önerisi piyasada bambaşka sorunlar doğurmaktadır. Bu sorunlardan birisi sömürüye uğrayan artık nüfusun mülksüzleştirilmesidir. Diğer yandan kredi kavramı enflasyon ile ilişki içerisindedir. Bu noktada parasalcıların neoliberal piyasanın sorunlarına yönelik fikirleri önemli bulunmaktadır (Aktan, 2010: 179).

Parasalcılara göre en önemli iktisadi sorun enflasyondur. Aynı zamanda ekonominin tam istihdamda olmadığını vurgulayan parasalcılar doğal işsizlik kavramını literatüre sokmaktadır. Çünkü piyasada bazı kişilerin belirli bir süre (kişinin tercihiyle göre hayat boyu da olabilir) işsiz kalması önlenememektedir. Bu nedenle parasalcıların öncüsü sayılan Friedman ekonomide tam istihdamın gerçekleşemeyeceğini ileri sürmektedir (Friedman, 2002: 82-84; Aktan, 2010: 170-171). Friedman doğal işsizlikle beraber kredi kaynaklı birikimi de desteklemektedir. Bu nedenle parasalcılara göre ekonomik düzeni sağlamak için işsizlik ve yoksulluğu azaltacak politikaları desteklemek yerine enflasyonla başa çıkılması gerekmektedir. Onlara göre enflasyon toplumdaki tüm ekonomik birimler için bir risk faktörüdür. Bazı durumlarda faiz oranları sebebiyle borç alan tarafı kârlı duruma getirebilmektedir. Örneğin, enflasyon oranının yılda ortalama yüzde 4 olduğu bir durumda bankalar yıllık faizini yüzde 4 olarak belirlediği durumda bir kâra sahip

olmadığı gibi borçlanan taraf kârlı kabul edilmektedir. Çünkü borç yüzde dört faiz oranı ile geri alındığında paranın alım gücü de aynı oranda azalacaktır. Bu örnek üzerinden değerlendirilince enflasyon oranının artması finansal kuruluşlar için istenen bir durum değildir (Soederberg, 2016: 97-98). Kredi kavramı özel olarak yaratılan bir paradır. Bu nedenle bazı durumlarda paranın gücünü sarsabilmektedir. Örneğin paranın alım gücü ile enflasyon oranının aynı olduğu durumda herkes kredi kanallarına başvurarak paranın değerini düşürebilmektedir. Çünkü para ile kredinin hayali değeri arasında fark arttığında ekonomik kriz öngörülmektedir. En önemli örneklerinden birisi ABD'nin riskli mortgage kredilerinin tetiklediği 2008 krizidir. Yaşanan krizde para hiçbir değerle ölçümlenmeyen hayali bir değere sahiptir. Kriz ânında paranın değerini belirleyecek bir değer olmayan ekonomide güvensiz bir ortam oluşmaktadır. Bu durum piyasanın toparlanma süresini uzatmaktadır (Yeldan, 2009: 12).

Sonuç olarak krizin temel nedenlerinden biri aşırı miktarda yaratılan kredilerin para kavramının mahiyetine yaptığı baskıdır. Bu noktada Merkez Bankaları enflasyonla müdahale ederek para arzını kontrol altına alan bir kuruluş olduğu için çözüm getirebilmektedir. Merkez bankalarının piyasadaki etkisinin parasalcıların görüşü ile örtüşmesi kredi kaynaklı birikimi genişletmektedir. Sermayedarlar ise bu durumu lehine çevirerek paradan para kazanmaya başlamıştır (Soederberg, 2016: 100-101). Dolayısı ile kredi kavramı borçlanmaya etki bırakarak yoksulluk endüstrilerinin gelişmesine yol açmaktadır. Ekonomideki bu düzen kapitalist sistemi güçlendirmektedir.

2.1.2.3. Borçlanmanın Tanımı ve Türleri

Piyasadaki ekonomik birimler tarafından belli bir vadede geri ödenmek şartı ile para veya türevi bir değer alınması durumuna borçlanma denilmektedir. Ekonomik birimler genellikle piyasada önemli kredi sağlayıcı olarak bilinen bankalara borçlanmaktadır. Bunun bir sebebi bankaların borçlu ve alacaklılar için açık ve anlaşılır şartlar sunmasıdır. Bir diğer sebep ise bankalarda borçlanma yasalarla korunarak güven unsurunun sağlayabilmektedir. Borçlanmayı bireysel, kurumsal ve kamusal olarak üç türde düşünmek mümkündür. Bireysel borç kişilerin banka, kurum veya kişilere borçlanması şeklinde değerlendirilmektedir. Kurumsal borç, kurumların bir başka kurum, birey ya da bankaya borçlanmasıdır. Kamusal borç, toplum

ihtiyaçlarına hizmet edebilmek için devletin borçlanması durumudur. Devlet borçlanması olarak da adlandırılan bu borçlanma türü diğerk iki borçlanmadan farklı olarak ikiye ayrılmaktadır. Devletin lke içindeki ekonomik birimlere borçlanması durumuna i borçlanma denilirken ülke dışından bir ekonomik birime (IMF ya da başka bir ülke olarak düşünülebilir) borçlanmasına dış borçlanma adı verilmektedir (Dayar & Sandalcı, 2017: 370).

Borçlanmanın kaynağı olan para kavramı dini inanışların etkisiyle farklı karakterlere brnelebilmektedir. Örneğın, Hristiyanlığın benimsendiğı ülkelerde devletin özellikleri borcu geri ödenemez kılmaktadır. Bu nedenle Hristiyanlık öncesinde borç sonsuz bir kavramdır. Çünkü borcun sonsuz bir kavram olduğı devlet kuralları sayesinde toplumda değış tokuş yapılrken eşitlik sağlanmaktadır. Fakat bu durum sonucunda borca yeni bir nitelik kazandırarak kişiler için iselleşmeye başlamıştır. Bu durumu Deleuze güzel bir söylemle aktarmıştır: “Borcun acısı iselleşirken, sorumluluğı suçluluk duygusu ile bütünleşir.” Sonuç itibariyle değer, paradan doğan ve borca dönen bir devinim içinde sermaye hareketi sağlamaya başlamıştır (Lazzarato, 2014: 70).

1960 yılı sonrasında Deleuze ve Guattari, Nietzsche’nin kredi teorisi ile Marx’ın para teorisini geliştirip harmanlayarak bir borçlanma tanımı yapmıştır. Onlara göre paranın gelir ve sermaye şeklinde iki yönü bulunmaktadır. İlk olarak gelir durumunda para, kapitalist üretimin dayattığı sürekli üretim mantığının sonucunda ödeme aracı olarak kullanılmıştır. İkinci yönüyle sermaye durumundaki para ise, kredi parası olarak düşünülmektedir. Bu yönüyle para gelecekteki metaları herkesten önce temin edebilen bir değerdir. Deleuze’ye göre para, meta ve emekten türeyen bir kavram değildir. Bilakis meta ve emek kavramlarını düzenleyen özelliğe sahip olduğundan kapitalist dünya düzeninin temel yapı taşı konumundadır (Lazzarato, 2014: 65-68). Yıllar ilerledikçe neoliberal düzende borçlanma olgusunun normalleşmesi kapitalizmin sınıfsal ayrımını da güçlendirmiştir. Öyle ki Marx’ın artık nüfus olarak ifade ettiğı dar gelirli bireyleri kredi ile geçinir hale getirmiştir. Bir nevi borçlanma artık tercih olmaktan çıkıp zorunluluk haline bürünmüştür. Bu noktada finansal piyasalar borçlanan ve borçlandırılan ekonomik birimlerin başvurabileceğı ilk ortamı yaratmıştır.

2.1.2.4. Finansal Piyasalar Üzerinden Borçlanma

Bir ekonomik birimin işlerinin devamlılığı için ayırdığı paraya fon denilmektedir. Finansal piyasa fon fazlası olanlardan fon eksiği olanlara parasal akış sağlayan bir piyasadır. Daha önce Şekil 2.1. sayesinde ifade edilen söz konusu finansal aktarım mekanizması para ve sermaye piyasaları olarak iki piyasada karşımıza çıkmaktadır (Mishkin & Serletis, 2011: 18-22). Finansal piyasa yatırım fırsatı olan kişilerden olmayan kişilere parasal akış sağlaması ekonomideki verimliliği etkilemektedir. Bu nedenle söz konusu piyasaya üretimi arttırmanın dışında bir nedenle borçlanılsa bile kişiler pozitif dışsallık elde edebilmektedir. Günümüzde iş hayatına yeni atılan x kişisi burada örnek verilebilir. X kişisi iyi bir gelire sahip olsa bile yeterli tasarrufa sahip olmadığı için ev veya araba alma ihtimali finansal piyasa olmadan bir hayal olarak kalmaktadır. Bu noktada x kişisi, maaşını teminat olarak göstererek gerekli ekonomik birimlerden borç alması faydasını arttırmaktadır. Çünkü yaşlanmayı beklemeden bir menkul kıymet sahibi olabilmesinin tek yolu budur. Piyasadan alınan borç, finansal piyasalara tasarruflarıyla katılan ve faiz geliri elde eden ekonomik birimlerden sağlanmaktadır. Bu sayede finansal piyasaya borçlanan kişi faiz ödeyerek fayda sağlarken fon fazlası ile piyasaya dâhil olan ekonomik birimler faiz geliri elde etmektedir. Finansal piyasalar bu nedenle borç alan ve veren için verimli bulunmaktadır. Finansal krizlerin olduğu dönemlerde bu piyasalar çökebilmektedir. Devlet politikaları burada söz konusu piyasayı güçlendirerek krizden daha az etkilenmelerini sağlamaktadır. Çünkü bir ülkenin finansal piyasası ne kadar güçlü ise krizden etkilenme olasılığı o kadar düşüktür. Kriz anlarında tüketici refahını arttıran politikalarla piyasa rahatlatılmaktadır. Örneğin gençlere fon sağlanarak piyasada bir talep artışı sağlanarak üretim kanallarının canlanması sağlanabilir. Bu noktada devletin gençlere sağladığı öğrenim kredileri bir örnek teşkil etmektedir (Mishkin & Serletis, 2011: 19).

Birçok yönden finansal piyasaların olumlu yönlerine değinilmiş olsa da dar gelir gruplu aileler için bu piyasalara başvurmak bir zorunluluktur. Bu açıdan bakıldığında iç yakan bir tablo ortaya çıkmaktadır. Çünkü Marx'ın artık nüfus olarak ifade ettiği kesim sermayedarların faiz geliri elde ettiği finansal piyasaya karnını doyurabilmek için borçlanmak zorundadır. Toplumda görece daha iyi gelire sahip olan kesim ise finansal piyasaya lüks tüketim ihtiyaçları için borçlanmaktadır. Bu nedenle her birey ne yazık ki her zaman var olan bir tüketimi arttırmak için kredi kanallarına

başvuramamaktadır. Dolayısı ile finansal piyasa, toplam refah artışı sağlasa bile toplumun tamamı için refah sunmamaktadır. Toplumun her kesimi için kalıcı bir refah oluşturabilmenin tek yolu gelir dağılımında adaleti sağlamaktan geçmektedir. Bu adalet tam anlamıyla sağlanamadığı için yoksulluk artış eğilimindedir.

2.1.2.5. Yoksulluk ve Nedenleri

Yoksulluk kavramı, bireylerin temel ihtiyaçları karşılamak için bir gelire sahip olamaması olarak açıklanmaktadır. Yoksulluğun nedenleri değişkenlik gösterdiği için birkaç türe ayrılmaktadır. Bu nedenle geniş bir yelpazeye sahiptir. Dolayısıyla yoksulluğu her bölgede tek bir analizle incelemek mümkün değildir. Yoksulluk kavramı üzerinde aile yapısı ve yaşam biçimlerinin etkisi büyüktür. Bu etki ABD’de yapılan bir araştırmanın sonucudur. Burada yoksulluğun iki türünden söz edilmektedir. Birisi kalıcı yoksulluk diğeri geçici yoksulluktur (Morduch, 1994: 221).

Büyüme ve gelir dağılımındaki adaleti simgeleyen tüm veriler yoksulluk analizinin temelini ifade etmektedir (Şenses, 2001: 147-149). Büyüme sonucu artan milli gelir topluma eşit seviyede bölüştürülemediğinde gelir dağılımı bozulmaktadır. Bu da toplumun bir kesiminde yoksulluğu arttırmaktadır. Bir ülkenin büyüme verisinin tek başına yoksulluğu tanımlayamamasının nedeni budur. Ülkelerin büyüme oranları milli gelirin dağılımını gösteren Gini katsayısıyla ele alınırsa yoksulluk değerlendirilmesi kolaylaşmaktadır. Yoksulluğun nedenlerini etkileyen veriler Tablo 2.1 ve Tablo 2.2’de verilmektedir.

Tablo 2.1. Seçilmiş Ülkelerde GSYİH (Milyar Dolar)

	2015	2016	2017	2018	2019
Türkiye	864	869	858	778	761
Çin	11.061	11.233	12.310	13.894	14.279
A.B.D.	18.224	18.715	19.519	20.580	21.433
Brezilya	1.802	1.795	2.062	1.885	1.839

Kaynak: World Bank, 2021a

Tablo 2.1’de seçilmiş ülkelerin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) verileri bulunmaktadır. Bu veriler ışığında ABD’nin ve Çin’in GSYİH değerlerinde yıllara göre istikrarlı bir artış görülmektedir. Yaşanan bu artış iki ülkenin de ekonomik açıdan büyüdüğü bir kanıttır. Brezilya ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri kriz dönemlerinde kırılgan bir yapıya sahiptir. Bu nedenle ekonomileri

diğer iki ülke gibi istikrarlı bir yapıya sahip değildir. Fakat bu veriler yoksulluk için elbette yeterli değildir. GSYİH verileri Tablo 2.2'deki Gini endeksi ile birlikte incelenmelidir. Bu sayede ekonomik büyüklüğü farklı ülkeler açısından bir yoksulluk analizi yapılabilmektedir.

Tablo 2.2. Seçilmiş Ülkelerin Gini Endeksi (%)

	2015	2016	2017	2018	2019
Türkiye	42,9	41,9	41,4	41,9	41,9
Çin	38,6	38,5	39,1	38,5	38,2
A.B.D.	41,2	41,1	41,2	41,4	-
Brezilya	51,9	53,3	53,3	53,9	53,4

Kaynak: World Bank, 2021b; World Bank, 2022

Gini katsayısı 0 ile 1 arasında bir değere sahiptir. Değer büyüdükçe gelir dağılımındaki adaletsizlik artmaktadır. Örneğin bir ülkenin GSYİH verisi nüfus sayısına bölünerek herkese aynı meblağ düşecek şekilde dağıtıldığında Gini katsayısı 0 çıkmaktadır. Bu parasal büyüklük toplumda bir kişide toplanması durumunda ise Gini endeksi 1 olmaktadır. İki durumda ütöpik bir senaryo çizdiği için Gini endeksi hiçbir ülke için 0 ve 1 değeri ile karşımıza çıkmamaktadır. Tablo 2.2'de bu endeks yüzdesel olarak verilmiştir. Tabloya göre en adaletsiz konumdaki ülke Brezilya'dır. Tablo 2.1'de Brezilya, Türkiye'den daha iyi bir ekonomik büyüklükte olmasına rağmen gelir dağılımında adaleti iyi sağlayamadığından toplumdaki yoksul kesim Türkiye'den daha fazla olacaktır. Bir önceki tabloda en iyi ekonomiye sahip ülkenin ABD olduğu çıkarımı yapılsa bile gelirini topluma dağıtabilmesi Türkiye ile aynıdır. Burada şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır. Türkiye ve ABD gelir dağılımını benzer seviyede gerçekleştirmektedir. Fakat ekonomik anlamda ABD Türkiye'nin çok üzerinde bir büyüklüğe sahiptir. Bu nedenle ABD'nin yoksul kesimi ile Türkiye'nin yoksul kesimi aynı standartlara sahip değildir. İki ülkenin yoksullarının şartları aynı olamayacağı için ayrı çerçeveden incelenmeleri gerekmektedir. Tablo 2.1 ve Tablo 2.2 birlikte incelendiğinde en iyi şartlarda olan ülkenin Çin olduğu görülmektedir. Burada nüfus yoğunluğu önemli bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Çin bilindiği üzere dünyanın en kalabalık nüfusuna sahiptir. Çin'in bu verileri nüfus bazında düşünüldüğü takdirde yoksul kesiminin diğer ülkelere nazaran çok iyi standartlarda olmayacağını belirtmek gerekir. Sonuç olarak bu veriler nüfus

yoğunluğu ile değerlendirildiğinde yoksulluğu görece ılımlı noktada yaşayan ülke olarak ABD düşünülmelidir.

Makro ekonomik verilerle aktarılan yoksulluk kavramının toplumda kimleri ifade ettiği borç refahı kavramı için önem teşkil etmektedir. Kapitalist dünya düzeninde gelir dağılımında tam eşitliği sağlamak ütopyik bir senaryodur. Çünkü bir sermayedar için kâr elde edebilmenin tek yolu emeğin üretkenliğini attırmaktır. Sermayedarlar genelde bu üretkenliğe piyasa fiyatının altında çalışmaya razı işgücü ile başlamaktadır. Marx'ın ifadesi ile artık nüfus olarak ele alınan toplumun bu kesimi sermaye birikim sürecini ayakta tutan önemli bir kesimdir (Soederberg, 2016: 76-77). Artık nüfus toplumun bir bölümünü oluştururken sermayedarlar toplumun diğer bölümünü oluşturmaktadır. Böylece toplum arasındaki sınıf farklılıkları göze çarpmaktadır. Pek tabi sınıfların menfaatleri farklı olduğu için toplum içerisinde sınıflar arası çatışma kaçınılmaz olmaktadır (Kale & Nur , 2016: 46). Tablo 2.2 ile belirtilen Gini endeksi devlet tarafından müdahalelerle en aza indirildiğinde bu iki sınıf arasındaki çatışmalar da azalacaktır.

Toplumda artık nüfusu ifade eden yedek sanayi ordusunun üzerinde sermayedarların baskı kurması sistemde tıkanıklık oluşturmaktadır. Çünkü sermayedarlar işçileri düşük ücretle fazla çalıştırıp verimliliği arttırmaya odaklanmaktadır. Piyasada fazla ürün bulunmasına neden olan bu durum tüketimi dolaylı yoldan azaltmaktadır. Çünkü artık nüfusun tüketimini arttırıcı zamanı olmadığı gibi parası da yoktur. Sistemin tıkanıklığı toplumun bu kesiminin tüketime dâhil edilmesiyle aşılmaktadır. Bunu da finansal piyasalar sayesinde geleceklerine borçlanarak sağlamaktadırlar (Soederberg, 2016: 66-68). Zorunlu olarak kredi kanallarına başvuran toplumun dar gelirli ve yoksul kesiminin kredi ile ilişkisi bu sayede oluşmaktadır.

2.1.2.6. Yoksulluk ve Kredi İlişkisi

Artık nüfusun kredi kanallarına başvurmadan kapitalist sistemde kendine bir yaşam alanı oluşturması imkânsızdır. Dolayısıyla nüfusun bu kesimi sistemde sadece kredi sağlayıcılar ile borçlanarak hayatlarını idame ettirebilmektedir. Ortaya çıkan bu çıkmazda Marx'ın en büyük eleştirisi toplumun bu kesimindeki mülksüzleştirme ve yoksun bırakılma politikalarının doğal bir süreçmiş gibi kabul görmesidir. Fakat eleştirisine bir çözüm önerisi ne yazık ki bulamamıştır (Soederberg, 2016: 78-80).

Piyasada aşırı sermaye birikimi ile karşı karşıya kalındığında sistem tıkanıp için sermayedarların problemleri de farklılaşmaktadır. Öncelikle sermayedarlar tüketici kredisi üzerinden kazanç elde etmenin yolunu bulmuştur. Sermayedarların kazançları kapitalist sistemin herkes için fayda sağlayacağı inancı bozulmasın diye artık nüfusun topluma dâhil edilmesi ile gerçekleştirilmiştir (Soederberg, 2016: 80). Bu noktada sistemin devamlılığını sağlamak gerekmektedir.

Küresel ekonominin devamlılığını sağlayan IMF gibi kuruluşların çeşitli düzenlemeleriyle sermaye birikimindeki artış gerçekleşmektedir. Bu düzenlemeleri ulusal boyutta devlet idame ettirmektedir. Sistem sermaye fazlalarının yatırıma dönüşmesi ile ayakta kalabilmektedir. Dolayısıyla sistemin ayakta kalabilmesi için mali küreselleşmeyi sağlamak (mekânsal düzenlemeyi) gerekmektedir (Harvey, 2001: 329). Diğer yandan mekânsal düzenlemeler sayesinde ek piyasalar doğabilmektedir. Örneğin, ABD'den Meksika'ya aktarılan parasal fazlalık mekânsal düzenlemenin bir örneğidir. Bu durum Meksika'da artık nüfus için konut piyasasını canlandırmıştır. Böylece mekânsal düzenleme ile sermayedarlar faiz geliri elde ederken artık nüfus, yıllardır bilinen mortgage kredilerini kullanmaya başlamıştır (Soederberg, 2016: 81). Fakat Harvey'in ortaya attığı mekânsal düzenlemenin belli başlı olumsuzlukları barındırdığı bilinmektedir. Burada ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturduğu Marshall Planı örnek teşkil etmektedir. Bu planla mekânsal faydasını arttıran ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında küreselleşmenin bir parçası olup olmadığı sorgulanmıştır. Sermayenin aşırı birikimi sonucu kapitalizmin kriz eğilimleri oluşmaya başlamıştır (Harvey, 2001: 342-343). Diğer yandan tüketici kredisi ile artık nüfus borçlu bir şekilde sisteme dâhil edilmiştir. Nüfusun bu kesimi mülksüzleşmeleri sonucunda üzerlerindeki sessiz baskıya maruz kalarak borçlanmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla kredinin mekânsal ve zamansal düzenlenmesinde artık nüfus bir kafesin içinde kısıp kalmıştır (Soederberg, 2016: 82).

Toplum üzerinde kredinin etkisine bakıldığında kapitalistlerin artık nüfusu yönettiği bilinmektedir. Çünkü kapitalistler kredi yaratmanın yanında borçlu ve tüketiciler üzerinden gelir elde etmenin bir yolunu bulmuştur. Bu durum sonucunda tüketici kredilerinin artık nüfus ve görece daha iyi gelire sahip işçi üzerinde farklı yönü ortaya çıkarmıştır. İlk durumda artık nüfusun düşük ücrette çalışmaya razı olduğu için zorunlu ihtiyaçları nedeniyle tüketici kredilerine başvurduğu görülmektedir. İkinci durumda göreceli olarak iyi gelire sahip olan bir işçinin zorunlu

tüketimi dışında (örneğin; bir ev ya da araba alabilmek için) kredilere başvurduğu görülmektedir. Borç refahı kavramının iki durumda da derinlik kazandığı bilinse de iki grup aynı kategoride ele alınmamaktadır. Çünkü toplum gelir farklılığı nedeniyle kredilere iki farklı nedenden başvurmaktadır. Fakat artık nüfus üzerinde yaratılan çaresiz durum güvencesizlik sorunu barındırdığı için bu başlık altında önemli bulunmaktadır. Örneğin, kapitalistlerin gelir elde edebilmesi için artık nüfus işyerindeki olumsuzluklara boyun eğmek zorunda kalmıştır. Diğer yandan kapitalistler sermaye birikimini riske atabilmektedir. Bu risk reel paranın niteliğinde tehlike oluşturarak krizlere neden olabilmektedir. Kapitalistler bu sorunlara kredinin hayali ve gerçek değeri arasındaki farkı kapatarak önlem almıştır. Sermayedarlar bunu kredi kanallarını çeşitlendirerek gerçekleştirmiştir. Borç refahı türleri sayılan öğrenim kredisi, konut kredisi, kredi kartı kullanımı...vb. birçok tüketici kredisi bunlara örnektir. Toplumun yoksul kesimi için zorunlu kılınan tüketici kredileri borcunu ödeyebilmek için herhangi bir ücrette çalışmaya razı olmaktadır. Bu durum geçinmesi için yeterli bir gelire sahip olamamasının nedenidir (Soederberg, 2016: 82-84). Dolayısı ile söz konusu durum ile artık nüfus borçlarını borçla kapatırken bir borç sarmalı içinde hayatlarını idame ettirmeye başlamıştır. Yoksulluk ve kredi arasında sürekliliği olan ilişki bu şekilde doğmuştur.

Sistemde borç sarmalıyla yaşamak normalleşmiştir. Söz konusu durum yoksulluğu önleme politikaları ile çözümlenmektedir. Çünkü bu politikalar toplumun güvencesini arttırmaktadır. Devlet bunu fiyat istikrarı ve finansal kalkınma programlarını entegre bir şekilde uygulayarak gerçekleştirmektedir. Beraberinde istihdamı garantileyecek politikaların uygulanması ile hanehalklarının gelirini arttırarak yoksulluğun yönetilmesi sağlanmaktadır. Bu ve benzeri politikaların kalıcılığı sağlanmış olursa toplumun yoksul kesimi güvence altına alınarak borçluluk sorunu kontrol altında tutulabilmektedir (Morduch, 1994: 224).

2.1.2.7. Borçlandırılma ve Ekonomik Güvencesizlik

Marx'a göre artık nüfusun sömürülmesi sonucu elde edilen artı değer kapitalist sistemdeki kârın kökenidir. Kapitalistlerin topluma bireysel kredi vererek elde ettiği gelire finansal kâr denilmektedir. Piyasada yaratılmış olan finansal varlıkların alım satımı sırasında oluşan finansal kâr finansal piyasada yaratılan artı değer üzerinden elde edilmektedir. Burada kâr sıfır toplamı bir oyunun devamlılığı niteliğindedir. Çünkü piyasada borçlanan da borç veren de kârlı görünmektedir (Lapavitsas, 2019:

168-169). Fakat borç alan ve veren tarafların şartları aynı olmadığı için bu aldatıcı bir görüntüdür. Kârın kaynağı ise karşılıklı verilen kredilerin faiz ödemeleridir. Bir örnek ile açıklamak gerekirse dar gelir gruplu bir işçi ele alınabilir. Bu işçi konut sahibi olabilmek için gelecekteki gelirinin bir bölümünü teminat göstererek konut sahibi olabilmektedir. Bu noktada işçinin gelecekteki geliri hayali bir değeri temsil etse de gelecekte emeğini satarak faizi ile ödemektedir. Bu durum kredinin her türü üzerinden düşünülebilirken artık nüfusun gelirleri piyasada borçlu bir sermayeye dönüşmektedir. Dolayısıyla finansal el koyma ile elde edilen bu kâr kavramı sistem için önemli bulunmaktadır (Lapavitsas, 2019: 190).

Marx'ın görüşlerinin katkıları ile sermaye kavramının bütünü ile değişim gösterdiği bilinmektedir. Daha sonra oluşan Keynesçi ve Fordist dönem ise sermaye kavramının devlet destekli bir boyut kazanmasına neden olmuştur. Devletin buradaki esas görevi sendikalar ve kapitalistler arasında dengeyi sağlayabilmektir. Zira devletler bu idareyi gerçekleştiremezse sendikalar ve kapitalistler kendi menfaatlerini düşünmektedir. Güçleri denk olmayan toplumun bu iki kesiminde devlet desteği olmadan baskın olan tarafın (kapitalistlerin) yönettiği bir düzen oluşturabilmektedir (Lazzarato, 2015: 180). Devletin desteği ile sermaye ve emek arasında bir uzlaşma sağlanması toplumu ekonomik anlamda güvence altına almaktadır.

Kapitalizmin Altın Çağı olarak bilinen savaş sonrası dönemde ABD'de refah devleti oluşarak eş görülmemiş vatandaş destekleri yapılmıştır. Bahsi geçen devlet desteklerinin adaletli dağıtılmaması güvencesizlik sorununu arttırmıştır. Üçüncü dünya ülkelerinde de ekonomik güvencesizliğin arttığı gözlenmiştir. Bu noktada ABD önemli bir örnektir. Çünkü ABD, günümüzdeki ile benzer şekilde Kuzey ve Güney vatandaşlarının refah seviyelerindeki farklılaşmaları engellememiştir. Diğer yandan finansal sektördeki yükseliş ile güvencesiz ortamın birleşmesi, işçi sınıfı üzerinde büyük baskıya neden olmuştur (Haiven, 2014: 43-45). Neoliberal karşı devrim olarak bilinen bütün bu gelişmeler kapitalizmin finansal yapısını geliştirmiştir. Süreçteki güvencesizlik kavramı, spekülasyonlarla kontrol altına alınabilmektedir. Ekonominin spekülasyonlarla ayakta kalması gündelik yaşamı etkilemenin yanında küresel ekonomi içinde önem oluşturmuştur. Söz konusu tahminler konut kredileri, kredi kartı borçları, öğrenci kredileri, mikro-finance kredileri ve maaş günü kredileri üzerinden gerçekleşerek bireylerin yaşantısını doğrudan etkilemiştir (Haiven, 2014: 76). Bu gibi

birçok kanaldan bireyleri etkileyen kredi türleri öncelikle ekonominin ulusal anlamdaki yönünü belirlemiş ve dolaylı yoldan küresel bir etki bırakmıştır.

Sonuç olarak finansallaşma kavramı kapitalizmi yeniden şekillendirmiştir. Bunu yaparken sermaye kavramında değişiklikler yaşanmıştır. Finansallaşma kavramının istikrarsızlığı sonucunda birçok belirsizlik oluşmuştur. Bu nedenle küreselleşmenin başlamasıyla beraber neoliberalizmin sorunlarının da küresel bir hâl aldığını söylemek mümkündür. Herkesin borçlandığı yeni dünya düzeninde kemer sıkma politikaları yetersiz kalmıştır. Bu konuda önemli bir çıkarım yapan Haiven, çalışmasında toplumdaki herkesin karşılıklı ilişkilerini düzenlemek gerektiğini savunmaktadır. Bu savunusuna ek olarak borçluluk kadar yeniden üretim konusunun da gerekli olduğunu belirtmektedir (Haiven, 2014: 177-178). Ne yazık ki neoliberal düzende bunu sağlamak o kadar kolay değildir. Çünkü borçlanmadan refaha ulaşabilme ihtimalleri çok küçük bir olasılık olan artık nüfusun sosyal hayatları borçlarına göre şekillenmektedir.

2.2. BORÇ REFAHI KAVRAMI VE ÖRNEKLENDİRMELERİ

2.2.1. Borç Refahı Kavramının Genel Analizi

Neoliberal dönemde hem borçlanan hem de borç veren ekonomik birimlerin faydasını gözeten piyasanın varlığı savunulmaktadır. Borçlanma finansal piyasalar üzerinden oluşarak varlık sahiplerine yan gelir elde etme fırsatı sunduğu için finansal kâr kavramı önemli bulunmaktadır. Finansal kâr, hanehalklarının ev sahibi olabilmesi adına finansal piyasadan konut kredisi çekmesi gibi durumlarda piyasada fon fazlası olan ekonomik birimin kârını ifade etmektedir. Bu noktada finansı birkaç türe ayırmak gerekmektedir. Çünkü bankalardan farklı ama benzer finansal araçlar olan gölge bankacılıkta da finansal kâr elde edilmektedir. Tefeciler, ipotekli konut kredisi verenler, para piyasası fonları vb. bu finansal araçlara örnektir. Dolayısıyla finanstan elde edilen kârlarda türlere ayrılmaktadır. Bu anlamda komisyon, faiz ve ücret finansal kâra örnek gösterilmektedir. Finansal kâr aynı zamanda kapitalistlerin yeni nesil kâr elde etme yöntemi olarak bilinmektedir. Çünkü finansın katma değeri olarak da adlandırılan finansal kâr kavramı kreditorlerin el koyduğu bir değerdir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızla artış gösteren finansal kâr kapitalistleşmiş ülkelerde bir endişe yaratmaya başlamıştır. Bu endişenin nedeni olarak 1960'lı yıllardan sonra ABD'nin finansal kârında ciddi bir artış yaşanırken imalat sektöründeki kârlılığın

neredeyse aynı oranda azalması örnek gösterilebilmektedir. 1980’li yıllara gelindiğinde finansal piyasa hükümetler tarafından kârı en yüksek olan piyasa olarak kabul görmüştür. Finansın tehlike arz ettiği göz ardı edilmiş ve finans balonu daha da şişirilmiştir. 2008 yılında yaşanan finans krizinde finans balonu patlayarak bu politikayı uygulayanların eksiği göz önüne serilmiştir. Modern ekonomide finansal kâr ciddi boyutta gelişmiş ve çeşitlenmiştir. Özellikle tasarruf sahiplerinin geleceklerinde ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde değişime uğramıştır. Yatırım bankaları ise yönetici ve hissedarların yararlı olacağı şekilde getiri elde etmeye başlamıştır. Bu bankaların müşterileri, gösterişsiz getiri elde edebilmek adına fon yöneticilerine ücret ödemeyi göze almıştır. Bu nedenle finansal piyasa büyürken çeşitlenmiş ve finansal kârı da tek tür olmaktan çıkarmıştır (Mazzucato, 2019: 137-144). Finansal piyasanın büyümesi sonucunda varlık sahiplerinin geliri artarken hanehalkları için çeşitli olumsuzlar doğmaktadır. Hanehalkları toplumda hem dar gelir gruplu aileleri hem de sürekli tüketim kültürü içinde olan aileleri ifade etmektedir. Bu gibi çeşitli nedenlerle borçlanma pastasından bir dilim alan hanehalkları üzerinden piyasada fon fazlası olanlar kazanç elde etmektedir. Finansal kâr kavramına bu anlamda bakıldığında yeni nesil sömürü biçimi olarak düşünülmektedir (Lapavitsas, 2019: 168-169). Sömürüye uğrayan ve bunu fark etmeyen hanehalklarının özgürlüğü artık neoliberal özgürlük olarak literatüre geçmektedir. Bu ifade aynı zamanda borcun özgürlüğü olarak düşünülmektedir (Lazzarato, 2015: 51).

Borçlanmanın toplumda yarattığı etki gelir gruplarındaki farklılığa göre değişmektedir. Örneğin, iki emek gücüyle çalışan işçilerden birinin gelirinin diğerinden fazla olduğu durumda artık nüfusu ifade eden düşük gelire sahip işçi zorunlu ihtiyaçları için kredi kanallarına başvurmak zorunda kalmaktadır. Daha iyi gelire sahip işçi ise kredi kanallarına refahını arttırmak için başvurmaktadır. Krediler bu noktada değişkenlik göstermektedir. Örneğin, mortgage kredisini ödemek için kredi kartı kullanmak zorunda olan bir birey ile kredi kartının asgari tutarını ödeyemeyen bir bireyin zorunlu ihtiyacı için maaş günü kredisi çekmesi aynı kulvarda değildir (Soederberg, 2016: 121-122). Farklılaşmış olan iki durum da borç refahının birer tanımı niteliğindedir. Bu noktada borç refahı kavramını önemli kılan hususa kapitalist sistemin sürekli tüketim mantığı örnek gösterilmektedir. Sistemde bireyler ihtiyacı olmayan ürünleri sanki ihtiyaçmış gibi talep edebilmektedir. Bireyler bu

taleplerini genellikle tasarruflarıyla karşılayamadıkları için borçlanmaya başvurmaktadır. Dolayısıyla sistemin ayakta kalabilmesi için bireylere tüketim çılgınlığı aşılması hanehalkları üzerinde baskı yaratarak borçluluğu arttırmaktadır. Burada hanehalklarının katlanmak zorunda olduğu borçluluk, borç refahı kavramı ile değerlendirilmektedir.

2.2.2. Artık Nüfusun Borçlandırılması

Artık nüfus, toplumda herhangi bir ekonomik güvenceye sahip değildir. Bu nedenle tüketimleri sınırlıdır. Fakat kapitalist sistemin devamlılığı için nüfusun bu kesimini tüketim toplumuna dâhil etmek gerekmektedir. Genellikle zorunlu ihtiyaçları üzerinden borçlanmaya mecbur olan artık nüfus, kredi kartları ve öğrenci kredileri gibi teminata dayanmayan kredi türleri ile tüketimini gerçekleştirebilmektedir. Bu anlamda başvurdıkları kreditorler yüksek risk barındırmaktadır. Çünkü borçlarını ödeyemedikleri durumda karşılığı olan bir menkul kıymet ya da finansal varlığa sahip değildirler. Yüksek riskli bulunan bu borçlandırılma türü bir anlamda artık nüfusun gelecekleri ile kumar oynamasına neden olmaktadır. Daha önce belirtilen paranın toplumsal gücünden kredi kaynaklı birikime kadar birçok ibare bu durumla birlikte düşünülmektedir. Çünkü ulusal ölçekte uygulanan refah politikalarının temelini oluşturmaktadır. Bu durum tümevarım mantığı ile düşünüldüğünde küresel refah politikalarını da belirlemektedir (Soederberg, 2016: 122).

Normalleşen kredi kullanımı, artık nüfusu ekonomide genel hüküm süren kredi piyasasına dâhil etmiştir. Dolayısı ile para, borç refahı ve artık nüfus kavramının bütünleştiği alanda oluşmaya başlamıştır. Diğer yandan borçlanmanın ilk olduğu yıllarda artık nüfusun üzerinde psikolojik baskı tespit edilmiştir. Çünkü o yıllarda işçinin borçlandığının bilinmesi durumunda işten çıkarılmalar gelenekselleşmiştir. Bu da dolaylı yoldan işsizlik oranlarının yükselmesine ve yoksulluğun artmasına neden olmuştur. Finansal piyasanın kurulması ile bu sorunlara çözüm bulunarak tefeciliğin yasalaşması sağlanmıştır. 1929 krizinin nedenlerinden birisi de kredi üzerinde yaratılan bu hayali değerın yasalaşmasıdır. ABD sosyal güvence ve yardımlar içeren program oluşturarak yaşanan ekonomik gerileyişi önlemeye çalışmıştır. The New Deal olarak bilinen bu program ile işsizliği kontrol altına almıştır. Bu programa ek olarak Adil Çalışma Standartları Kanunu ile işçilerin çalışma saatleri ve gelirlerini düzene sokmaya çalışmıştır (Soederberg, 2016: 125-129). Bu anlamda devletlerin yoksulluğu azaltmada uyguladığı pek çok politikanın varlığından söz etmek

mümkündür. Tüm dünyayı etkileyen bu politikalar arasında kalkınma projeleri yoksulluk ve nedenlerini çözümlemek için bir araç niteliğindedir. Finansal piyasada kalkınma projelerinin esas görevi haline gelen bazı kavramlar ortaya çıkmıştır. Bu kavramlar arasında yer alan finansal içerilmenin önemi büyüktür. Çünkü finansal içerilme çalışma çağındaki bireylerin kredi ve bankacılık gibi hizmetlere erişebilme süresini ifade etmektedir. Artık nüfus ile finansal piyasa arasında dengeyi sağlayan devlet için finansal içerilme kavramı önemli bulunmaktadır (Soederberg, 2016: 267-268).

2.2.3. Finansal İçerilme

Finansal içerilme kavramı, ekonomideki tüm birimlerin finansal sisteme erişim sürecini ve kullanabilme kolaylığını ifade etmektedir. Verimli kaynakların dağıtımında kolaylık sağlamanın yanında sermaye üzerinde oluşan maliyetleri azaltabildiği için finansal sisteme ulaşılabilirlik önemli bulunmaktadır. Dolayısı ile finansal sistemin içeriğinin genişletilmesi de durumun mahiyeti bakımından önemlidir. Örneğin kapsayıcı bir finansal sistem gayri resmi olarak borç veren kaynakların azalmasına neden olmaktadır. Bahsedilen şekilde bir finansal piyasanın oluşması verimlilik ve refah üzerinde etkili bir faktör olmaktadır (Sarma & Pais, 2011: 613). Finansal içerilme kavramı bu anlamda bankaların dâhil olmadığı nüfus üzerinde tasarruf, ödemeler ve krediler gibi çeşitli hizmetleri finansal sisteme dâhil etmeyi amaçlamaktadır (Morgan & Pontines, 2014: 5).

Toplumun düşük gelir gruplu kesimini ifade eden artık nüfus için finansal içerilme kavramı hayati önem taşımaktadır. Çünkü toplumun bu kesiminin bankacılık hizmetlerine makul bir şekilde ulaşabilir olması tüketim toplumuna dâhil edilmelerini sağlamaktadır. Dolayısı ile kapitalist sistemin devamlılığı için bir zorunluluk niteliğindedir. Kredi talebi oluşturdıklarında teminat gösterecek varlıkları olmayan artık nüfus genellikle reddedildiği için bu iki ekonomik birim arasındaki sürecin kontrolü önemlidir. Bir anlamda finansal içerilme kavramı dar gelirli hanhalklarının mali dışlamaya maruz kalmaması için oluşturulmaktadır. Bunun için kullanılan yöntem ise bankalar ve güvenilir mikro-finance toplulukları gibi kuruluşlar ile kurumsal krediye erişebilmeleri sağlanmaktadır (Dev, 2006: 4310).

Artık nüfus bilgi asimetrisi olarak adlandırılan sorunla mücadele etmek zorundadır. Bu nedenle artık nüfus içinde bilgiyi doğru bir şekilde tutabilmek

zorlaştığı için finansal piyasada istikrarı sağlamak zorlaşmaktadır. Dolayısı ile kredi veren ve alan ekonomik birimler arasında dengenin sağlanması da zorlaşmaktadır. Finansal içerilmede oluşan problemleri engellemek için uygulanan bazı politikalar şu şekildedir (Hannig & Jansen, 2010: 13-20):

- Temsilci bankacılık sektörünün geliştirilmesi ile banka şubelerinin yayılamadığı alanlarda başarı sağlamaktadır.
- Mobil ödemeler ile dağıtım alanı genişletilip yoksul bireylerin finansal hizmetlere ulaşımında maliyetleri azaltılmaktadır.
- Kamu bankaları ile kırsal halka destek gibi kârı düşük olan alanlarda kredilendirme paketleri sunulmaktadır.

Küresel kalkınma projelerinin esas görevi halini alan finansal içerilme kavramı uluslararası kuruluşların da esas konusudur. Bu bağlamda Dünya Bankasının amacı küresel boyutta finansal erişimi kolaylaştırmaktır. Finansal erişim bireylerin iş kurmak, eğitim ve sağlık ihtiyaçlarını gidermek, yaşam kalitesini arttırmak için bir çıkış yoludur. En önemlisi kriz dönemlerinde hanehalkları üzerindeki baskıyı azaltmaktadır. 2011 yılı sonrasında dünya genelinde yetişkin bireylerin banka hesaplarına erişiminde bir artış yaşanmıştır. Dünya Bankasının uygulamaları sayesinde Çin ve Hindistan gibi kalabalık ülkelerin nüfusunun %80'inin finansal hesabı bulunmaktadır. Küresel boyutta banka hesabı olanların oranı ise %69'dur. Fakat yetişkin bireylerin üçte birinin hâla finansal hesabı bulunmamaktadır. Hesabı bulunmayan kişiler kırsal alanlardan ya da nüfusun yoksul kesiminden oluşmaktadır. Dünya Bankası yoksulluğu azaltmakta finansal erişilebilirliğin önemli olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle 2020 yılında evrensel finansal erişim için bir hedef belirlenmiştir. Az gelişmiş ülkelerde banka hesabı bulunmayan bireylerin desteklerden yararlanabilmesi adına finansal hesap açması sağlanmıştır. Bu sayede Afrika'da mobil para hesabı aktifliği %12'den %21'e yükselmiştir (World Bank, 2018). Diğer yandan finansal içerilme aynı zamanda yoksullar için özel olarak yaratılmış olan kredi parasının düzenleyici bir rolüdür. Bir bakıma eşitlik kavramında aldatıcı olan bu durum para temelli bağların sömürücü yanını gizlemektedir. Çünkü finansal içerme süreci alacaklı ve borçlu ilişkilerinde eşit haklar sunan süreci ifade etmemektedir. Bilakis yarattığı yanılsamalar neticesinde küresel ölçekte az gelişmiş sayılan bölgelerde yoksulluk endüstrilerinin yayılımını arttırmaktadır. Neticede finansal içerilme, neoliberal düzenin parasallaşmış ilişkilerini ifade ettiği borç refahı

kavramına derinlik kazandırmaktadır (Soederberg, 2016: 267-269). Borç refahı kavramı birkaç şekilde karşımıza çıkmaktadır.

2.2.4. Borç Refahı Türleri

2.2.4.1. Kredi Kartı Endüstrisi

Kredi kartları tüketicinin işyerlerinden aldığı mal ve hizmet sırasında kullanılan bir ödeme aracıdır. Fiziki bir değeri olmayan bu kartlar ödemeleri dijital ortamda gerçekleştirmektedir. Nakit olmadan yapılan ilk kartlı ödeme 18. yy sonrasında alıcı ve satıcı arasında ikili bir ilişki ile ABD’de gerçekleşmiştir. ABD’nin kredi kartlarının vatani olarak bilinmesinin nedeni budur. 1914 yılında çeşitli bankalar tarafından kredi kartı kullanımını arttırıcı özendirmeler yapılmıştır. Bunlardan birisi “*şimdi al sonra öde*” sloganıdır. Tüketicilerin nakit olmadan bir kart ile ihtiyaçlarını giderebilmesi faydalarını arttırmıştır. İlk kullanım alanları sınırlı olduğundan faydayı arttırmak için sınırlarının genişletici uygulamalar başlatılmıştır. New York’ta 1928 yılı itibari ile büyük işletmeler tarafından tüketicilere harcama kartları dağıtılması bu uygulamanın bir örneğidir. Fakat 1929 krizi ile kartlara olan talepte bir azalma yaşanmıştır. Bir süre sonra kart kullanımları için yapılan giderler karşılanamayarak bu kartlarla yapılan ödemelere faiz eklenmeye başlanmıştır. Birçok bankanın birleşmesi sonucu alınan bu karar kartların ekonomik hayattaki yerlerini sağlamlaştırmıştır (Kaya, 2009: 6-12).

1976 yılında ABD merkezli bir banka tarafından ilk Visa kart çıkarılmıştır. Bu kart ile borçlarını ödeyen bireyler yaptıkları ödemeyi bir süre sonra faizi ile geri ödemiştir. Neticede uzatılmış ödeme sistemi ile tanışan bireyler yeni bir borçlanma kanalı ile tanışmıştır. 1980 yılından sonra toplumdaki artık nüfusun temel ihtiyaçlarını karşılayabildiği bir alan oluşturan kredi kartları vazgeçilmez bir ödeme aracına dönüşmüştür. Bu kartlar artık nüfusun gününü kurtaran bir borçlanma yaratarak borç refahı kavramını köklendirmiştir. Dolayısıyla kredi kartları bankaların gelirlerini daha da arttırdığı gibi artık nüfus üzerindeki sömürüyü de arttırmıştır (Soederberg, 2016: 135-136).

Kredi kartı kullanımının artması yoksulluk ile doğrudan ilişkilendirilmektedir. Neoliberal düzenle beraber üretkenlikte büyük bir artış görülmüştür. Yaşanan üretim artışı ne yazık ki işçilerin gelir artışları ile doğru orantılı değildir. Bu nedenle ABD’li vatandaşlar borçlanmayı büyüme ile entegre bir şekilde gerçekleştirmeye başlamıştır. Gelirleri tüketimleri için yetersiz olan hanehalkları sadece geçimini sağlayabilmek

için borçlanmaya başlamıştır. Diğer yandan artık nüfus bütün bu sorunlara ek olarak enflasyonla mücadele etmeye başlamıştır. Dolayısı ile dar gelirli hanhalklarını belirten artık nüfus bu durumdan en çok etkilenen grup olmuştur. Çünkü artık nüfus kredi kartı borçlarını ödemek için bütün birikimini kullanmanın yanında ek iş aramaya başlamıştır. Öyle ki borçlarını ödemekte zorlandıkları için ek iş bulanlar şanslı sayılmıştır. Gelir dağılımında adaletsizliğin artmasına dayanak olan bu durum artık nüfusu toplumda kredi kartları gibi kanallardan borçlanarak yer edinmesini sağlamıştır (Traub & Ruetschlin, 2012: 3-5).

Ekonomik güvencesizlikteki genişlemeyle artık nüfus toplumda daha fazla haneyi içine almıştır. Oluşan bu güvencesiz ortamda artan kredi kartı kullanımı artık nüfusun yüksek faiz ödemesi ile borç sarmalı içene sıkışmasına neden olmuştur. Bu çıkmaza ek olarak işsizlikle birleşmesi temel ihtiyaçlarını gidermesini de zorlaştırmıştır. İflasın eşiğine gelen hanhalklarının bir kısmı ise bankalarla kredi kartı ile ödeme anlaşması yapmıştır. Devletler bu noktada iki politika uygulamıştır. Birisi artık nüfusun kredi kanalları ile sömürüye uğramasını normalleştirmektir. Bir diğeri ise desteklerle tüketiciyi koruma politikalarıdır. İkinci politika devletin tüketiciyi bilinçlendirerek rasyonel bir tüketici olabilmesi için sözleşmelerde şeffaflığı sağlanmasını içermektedir (Soederberg, 2016: 142-143). İki politika da artık nüfusu güvenceye almak için borç refahı devletlerinde uygulanmaktadır. Fakat bu politikalar artık nüfusa ekonomik güvence sağlamakta yeterli değildir. Bunun en önemli kanıtı ise hâlâ dünya genelinde gelir adaletsizliği sorununun varlığıdır.

2.2.4.2. Maaş Günü Kredileri

Günümüzde avantajsız kredi olarak değerlendirilen ve aynı zamanda maaş günü avansı olarak bilinen bu kredi kanalı yasal tefecilik olarak düşünülmektedir. Çünkü dar gelir gruplu ailelerin zorunlu olarak başvurduğu kısa vadeli ve yüksek faizli olan bir kredi türüdür. Bu nedenle mecbur olmadıkça başvurulmamaktadır. Bir önceki kredi kanalı gibi maaş günü kredileri de ABD merkezli bir oluşumdur. ABD’de işçilerin geneli iki haftada bir maaş almaktadır. Bu nedenle maaş günü kredileri iki ve dört haftalık olacak şekilde düzenlenmektedir. Avantajsız olan bu kredi türüne ay sonunu çıkaramayan dar gelir gruplu aileler barınma ve beslenme gibi zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak için başvurmaktadır. Teminat olarak bir varlığa sahip olamayan artık nüfus maaşlarını teminat göstermektedir. Örneğin, bir işçi gelirini gösteren maaş bordrosu ile bankaya gittiğinde maaşına göre bir meblağ

belirlenmektedir. İşçinin 1500 lira maaşı olduğunu varsayıldığında, 500 lira kredi çekmesi durumunda 2 haftalık periyoddan beş taksitle %25 faiz oranı uygulandığını düşünelim. Bu durumda bankaya toplamda geri ödenecek tutar 625 liradır. Banka verdiği parayı güvenceye almak için borçludan 625 liralık bir çek almaktadır. İki haftalık ödeme periyodundaki faiz oranını yıllık bazda hesaplandığında faiz oranı %650 çıkmaktadır. Bu nedenle yoksulluk endüstrilerinin gelişmesine neden olmaktadır. Diğer yandan bu kredi türü tefecilik yasalarından da muaf tutulmaktadır. Tüketicileri koruma politikalarıyla bu kredi türü pek çok eyalette sınırlandırılmaktadır (Stegman & Faris, 2003: 8-9).

1990 yılından sonra maaş günü kredileri üç haneli faiz oranlarıyla fahiş gelir elde ederek büyük bir endüstri olmaya başlamıştır (Stegman & Faris, 2003: 8). Son yıllarda bu kredi türü sayesinde aşırı gelir elde eden bankalar milyarlarca dolar kazanmaktadır. Tüketicileri savunan kişiler tarafından savunmasız borçluları bu şekilde fahiş bir ödemeye zorlanmak etik bulunmamaktadır. Çözüm olarak devlet tarafından katı politikalar uygulanması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Örneğin, bankaların sömürüsüne uğrayan borçluları korumak için tek tip maaş günü kredisi uygulama zorunluluğu getirilerek beraberinde tefecilik kanunlarında bir düzeltme yapılması gerekmektedir (Chin, 2004: 723). Çünkü maaş günü kredilerini veren tek kurumun bankalar olmaması bir sorun doğurmaktadır.

Maaş günü kredisi veren bankalar gibi sömürücü olan bir diğer grup ise ucuz işçi çalıştıran sermayedarlardır. Her durumda dar gelirli hanehalklarının hakları metalaşmaktadır. Bu duruma devletin önlem almaması ise kredi kaynaklı birikime destek olarak borç refahı kavramını köklendirmektedir (Soederberg, 2016: 226-227). Bu bağlamda maaş günü kredileri ABD ile dünyanın birçok bölgesinde (örneğin; Kanada, Yeni Zelanda ve Güney Afrika gibi bölgelerde) işlevini arttırmaktadır. Dolayısı ile maaş günü kredilerini geliştiren devletler borç refahı kavramına önlem almadığı gibi tüketicinin korunduğu söylemleriyle para toplumunu yanıltmaktadır. Milli gelirin çoğunu elinde bulunduran toplumun güçlü kesimi özellikle kriz dönemlerinde daha çok kazanırken artık nüfus daha çok borç batağına girmektedir (Soederberg, 2016: 250-251).

2.2.4.3. Öğrenim Kredisi Endüstrisi

Yoksulluk endüstrilerinin geliştiği kriz dönemleri sonrasında eğitim için başvurulacak kredi taleplerinde ciddi bir artış yaşanmaktadır. Bu artış özellikle 2008 krizi sonrasında, gözle görülür şekilde artan eğitim kredilerinin tüketici üzerindeki etkisi ile görülmüştür. Öğrenim kredilerinin ekonomik kaynağı neoliberal düzenin eğitimi piyasalaştırması sebebiyle bireylerden elde edilmektedir. Öğrencilerin tüketimlerdeki ve harç tutarlarındaki ciddi artışlar bu endüstrinin gelişmesinde önemli bir faktör olmuştur. Bu nedenle teminata dayanmayan kredi türlerinin en büyük payına sahip olan öğrenim kredileri son yıllarda genişlemektedir (Soederberg, 2016: 173-178). Diğer yandan Amerikan Rüyası olarak bilinen kısa zamanda refaha kavuşma fikri tüketim çılgınlığını arttırmaktadır. Bu yaşam biçimi nedeniyle ABD’li öğrencilerin pek çoğu öğrenim kredisine başvurmaktadır. Öyle ki lisans programından mezun olan öğrencilerin yarıdan fazlası ortalama 25.000 dolar borçlu bir şekilde mezun olmaktadır. Benzer etki az gelişmiş ülkelerde zorunlu ihtiyaçlar için karşımıza çıkmaktadır. Afrika gibi az gelişmiş bölgelerdeki öğrencilerin tamamına yakını benzer bir borçla öğrenimini gerçekleştirip büyük bir borç altında ezilerek mezun olmaktadır. Borç oranları kamu ve vakıf üniversitelerine giden öğrenci durumuna göre değişiklik göstermektedir. Faydası fazla olan vakıf üniversitesine giden dar gelir gruplu bir öğrencinin giderleri devlet üniversitesinde okuyan kadar az olmadığı için borç oranında ciddi artış yaşanmaktadır. Oluşan borçluluk öğrenciler kadar aileleri üzerinde de baskı kurmaktadır. Öğrencilerin hayata atılmadan bu şekilde borçlandırılması mezun olduklarında daha donanımlı bir işte çalışmayı bekleyemeden düşük ücretle çalışmaya razı olmalarına neden olmaktadır. Burada borçlu öğrencilerin potansiyel bir artık nüfusu simgelediği düşünülebilmektedir (Johnson, Ostern & White, 2012: 1-3). Mezun olduklarında artık nüfus içerisinde değerlendirilecek olan nüfusun bu kesimi ne yazık ki iş garantisine sahip değildir. Bu durum güvensiz ve riskli bir ortam doğurmaktadır. Mezunların sayısındaki ciddi artışla beraber düşünülünce donanımlı işsizliğin sayısı da artmaktadır. İş bulamayanların bir kısmı girdikleri borç yükünden kurtulmak için part-time bir işte çalışmaya razı olurken diğer kısmı borçla yaşamaya mahkûm olup iş aramaktan vazgeçerek ailelerine sığınmaktadır. Bu nedenle vasıfsız işlerde çalışmayı kabul etmek zorunda olan vasıflı artık nüfus işverenlerin kârını daha çok arttırmaktadır. İş bulduklarında eğitim borçlarına ek olarak sağlık ve barınma için başvurmak zorunda oldukları diğer kredi

kanalları da üzerlerindeki baskıyı arttırmaktadır. Söz konusu borçlanma durumu ekonomik hayata daha atılmamış olan öğrencilerin büyük bir kısmının mezun olduklarında iflasın eşiğine gelmesine neden olmaktadır (Soederberg, 2016: 179-180).

Teminatsız olarak verilen öğrenim kredileri borç veren tarafın çıkarlarının dolaylı yoldan korunduğu bir düzen yaratmaktadır. Bu noktada öğrenim kredileri üzerinde varlığa dayalı bir menkul kıymetleştirme sağlanmaktadır. Çünkü varlığa dayalı menkul kıymetleştirme alacaklı tarafın riskini hayali olarak azaltarak fonların yatırımcılardan öğrencilere aktaran bir finansal aktarım mekanizması görevindedir. Bu noktada kredi alan ve veren ekonomik birimlere risk eşit dağıtılmamaktadır. Borçlu olan taraf üzerinde varlığa dayalı menkul kıymetler hegemonyaya sahiptir. Geri ödeme süresini belirlerken sermayedarların avantajlı çıkacağı bir ödeme planı sunulmaktadır. Vade oranına göre faiz oranında ciddi artış sağlanarak gelir elde eden sermayedarlar bu kâr ile başka öğrencilere kredi vererek bir gelir döngüsü elde etmektedir. Buradan anlaşılabileceği üzere öğrenim kredileri aslında arka planda bir varlığı ifade etmektedir. Örneğin faiz ve komisyon gibi gelirlerin denetlenebilir bir meta hâlini alması durumudur. Dolayısı ile borç artık metalaşmış demek doğru bir söylem olacaktır. Fakat büyük bir risk altına giren borçlu kesimin karşılaştığı olumsuzlukları azaltan ortam ne yazık ki sağlanamamıştır (Soederberg, 2016: 182-186).

Borçlanmanın bu şekilde kolaylaştırılması bilinçli tüketici sayısını azaltmaktadır. Dar gelir grubundaki bireylerin özel üniversiteye erişimini kolaylaştırdığı için sermayedarların gelirlerinde artış sağlayarak özel üniversite sayısını arttırmaktadır. Diğer yandan varlık sahiplerine faiz geliri elde ettirmektedir. Dolayısı ile toplumda artık nüfus olarak ifade ettiğimiz kesim yine bir borç sarmalı ile mücadele etmek durumundadır. Fakat burada artık nüfus, vasıflı işçilerden oluşmaktadır.

2.2.4.4. Mikro-Finans Endüstrisi

Mikro-finance, dar gelir gruplu bireyleri üretim kanallarına dâhil edebilmek için küçük kredilerden yararlanmasını sağlamaktadır. Üretim kanalında yer alması zor olan kadınlar başta olmak üzere gelişmemiş bölgelerde derinlik kazanırken birçok finansal işlemi kapsamaktadır (Sakarya, 2005: 99-100). Dünyada 18. ve 19.yy’larda ilk örneği görülen mikro-finance kuruluşlarının ilk uygulaması Bangladeş’te gerçekleşmiştir. Dünyanın az gelişmiş bölgelerinde filizlenen bu kuruluşlar gelişmiş

Ülkelerin içindeki kırsal kesimlerde de görülmeye başlanmıştır. Böylece 1980’li yıllarda mikro-krediler tüm dünyaya yayılmaya başlamıştır (Seibel, 2005: 1). Kuzey Amerika’da ilk mikro-finans rneği gelişmekte olan ülke konumundaki Meksika’da grlmştr. Bu kurumun ismi ‘‘Compartamos Banco’’dur. İlk halka arzını 2007 yılında gerçekleştirmiştir. Kurum ilk oluştuğunda kendi kârını gözetmeden toplumun bir kısmını alacaklı konuma getirirken bir kısmını borlandırmıştır. Yıllar ilerledikçe pek çok kurum gibi mikro-finans kurumları da kâr amacı güderek ticarileşmiştir (Soederberg, 2016: 303). Öyle ki 1990 yılında mikro-kredilerin sermayeye dönüştüğü grlmştr (Seibel, 2005: 1).

Neoliberal düzende devletin sözde herkesin yararına olacak şekilde ekonomik büyümeyi sürdürmeye çalışması yoksulluğu genişleterek borçlanmaya mecbur bırakan bir düzen getirmiştir. Dolayısı ile yoksulluk kavramı devletin yetersiz kaldığı noktada oluşmuştur. Bu bağlamda Marx’ın artık nüfus olarak belirttiği kesim finansal içerilme ile bütünleşerek toplumun bir parçası olmuştur. Çünkü finansallaşma sürecinde yer alamayan kesim ekonomiden dışlanmaktadır. Dolayısı ile artık nüfus finansallaşmaya zorlanmaktadır (Soederberg, 2016: 306-307). Yoksulluk ile mikro-finans kuruluşları arasında doğrudan ilişki bulunmaktadır. Burada mikro-finans kuruluşlarının kâr amacı güden ve gtmeyenler olarak iki grubu bulunmaktadır. Ticari olan mikro-finans kuruluşları (kâr amacı güdenler) yoksulluğu azaltmakta daha başarılı bulunmaktadır. Bunun nedeni daha önce zamansal ve mekânsal düzenlemeler olarak ifade edilen kavramlarla anlamlandırmaktadır. Çünkü paranın bu şekilde dönüşümü sayesinde yoksullar toplumun diğer kesimi ile benzer alışkanlıklara sahip olabilmektedir. Mikro-finans kuruluşları ile kredilere erişimi kolaylaştırılan artık nüfusun finansal sisteme bağımlılığı arttırılmaktadır (Soederberg, 2016: 314-336). Bu durumda tasarrufların sermaye şeklinde kullanılmasını sağlayan mikro-finans kuruluşları gelir elde ederek yatırımların kapasitesini arttırmaktadır. Diğer yandan artık nüfus için kolaylık sağlayan mikro-finans kuruluşlarının gelişmekte ve az gelişmiş ülkelerde önemi artmaktadır. Bu nedenle mikro-finansın yoksullar üzerinde etkisi şu şekilde sıralanabilir (Sakarya, 2005: 100-101):

- Hanehalkları kolay finansal kaynak elde edebildiği için dış şoklara karşı dirençli hâle gelmektedir.
- Hanehalkının tüketim alışkanlıkları gelir azalışına göre şekillenmeden istikrarını koruyabilmektedir.

- Toplum arasında sosyal ve ekonomik eşitlik sağlanmaktadır.
- Yoksulluğun şiddetini kırarak hanehalklarına ekonomik anlamda güven aşılamaktadır.

Mikro-krediler kayıt dışı ekonomilerin sosyal becerilerini kullanarak sisteme dâhil edilip gelir elde etmesini sağlamaktadır. Fakat küçük ölçekli ve olumlu yönleri baskın olan bir kredi olsa bile bireyler burada borçlandırılmaktadır. Bu nedenle risk faktörü içerdiğini belirtmek gerekmektedir. Zira bu kredi sayesinde iş kuran bir birey beklediği geliri elde edemezse tüm olumlu senaryolar ters dönerek bireyin sistemden daha çok dışlanmasına neden olmaktadır. Böyle bir durumda ülke ekonomisi üzerinde de gerileyişe neden olabileceği göz önüne alınmalıdır (Ateş & Öğütoğulları, 2012: 35). Kapitalistleşmiş ülkelerin birçoğu mikro-finance yoksulluğu azaltmada bir yöntem olarak uygulamaktadır. Bu yöntemin birkaç yoksullukla mücadele politikasıyla beraber uygulanması geri dönüşlerde olumlu senaryoların ihtimalini arttırmaktadır. Böylece işsizliğin azalmasını sağlamaktadır. Dolayısı ile gelir dağılımındaki adalet üzerinde dolaylı yoldan olumlu etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle her ne kadar dar gelirli bireyler borçlandıran bir düzen olsa da ekonomide büyüme ve kalkınma üzerinde olumlu etkisi bulunmaktadır (Sakarya, 2005: 106).

2.2.4.5. Konut Endüstrisi

Borç ekonomisi incelendiğinde bireylerin okul diplomasından evlerine ve hatta gıda ihtiyaçlarına kadar pek çok alanda kredi kanalına başvurduğu görülmektedir. Çünkü kapitalist sistem toplumdaki her bireyin üretiminin ve tüketiminin entegre bir şekilde maksimum noktaya ulaşması ile ayakta kalabilmektedir (Traub & Ruetschlin, 2012: 3-5). Kredi türlerinin kullanımını yaygınlaştıran bu ekonomik düzende devlet konut piyasasının canlanması için menkul kıymetleştirme politikaları uygulamaktadır. Bu politikanın en bariz örneği topluma sağlanan devlet destekli konut kredileridir. Desteklere rağmen dünyanın az gelişmiş bölgesi sayılan küresel Güney’inde konutlara erişim yeterince kolay değildir. Neoliberal düzende konut piyasasındaki talep yetersizliğinin çözümü dar gelirli bireylere konut finansmanı sağlanmaktan geçmektedir. Bu noktada devletlerin politikaları konut kredileri üzerinden gerçekleşmektedir. Devletin bu desteği sayesinde artık nüfusa bir hak daha tanınsa bile yoksulluk endüstrisini genişlettiği bilinmektedir. Çünkü bu kredi türü toplumun bir kesimi için yüksek riskliken diğer kesimine yarar sağlamaktadır (Soederberg, 2016: 341-344).

Diğer tüm kredi türleri gibi konut kredisi de iki taraflı kâr gözetilerek oluşmaktadır. Artık nüfus için ütöpik olan ev alma arzusu yasal olarak gerçekleşmiş olurken finansal varlık sahipleri diğer kredilerdeki gibi faiz geliri elde etmektedir (Soederberg, 2016: 344-345). Bu bağlamda mortgage için hayali sermayenin bir türü demek doğru olacaktır. Çünkü tıpkı hayali sermayedeki gibi bir meta alışverişi olmadan para transferi gerçekleşmektedir. İşçinin gelecekteki gelirinin teminat olarak gösterildiği ve toplu nakit alarak makul faizle geri ödenebilen bu kredi bireyin gelecekteki geliri üzerinde bir risk doğurmaktadır. Bu nedenle tıpkı diğer hayali sermayeler gibi mortgageler de bireyin geleceği üzerinden kumar oynamasına neden olmaktadır. Çünkü bir varlığın teminat gösterilmediği ve daha elde edilmemiş gelir üzerinden tahmini verilen bir kredi türüdür. Dolayısı ile bireyin herhangi bir iş kazası veya işsizliği durumunda geri ödeyememe riski birey üzerinde ekonomik güvencesizlik ve baskı yaratmaktadır (Soederberg, 2016: 350).

Neoliberal düzenin gereklilikleri ile genişleyen konut kredileri 2008 krizinin nedenlerinden birisidir. Bu nedenle 2008 krizi aynı zamanda neoliberalizmin krizi olarak bilinmektedir (Akçay & Güngen, 2019: 76-77). 2008 krizi ile sistem çöktükten sonra tüketiciler işlerini kaybederek büyük zorluklar yaşamıştır. İşsiz kalan bireyler mortgage kredilerini ödeyemeyerek kredi kanallarında oluşan balonun patlamasına neden olmuştur. Bu nedenle borçlanan bireyler kendilerini ekonomik güvencesizliğin içerisinde bulmuştur (Traub & Ruetschlin, 2012: 3-5). Buradan çıkarılan sonuçlardan biri mortgage kredilerinin doğal bir sürecin sonucu olmadığıdır. Mortgage kredileri düşük gelirli ailelerin gelecekte karşılaşacağı tüm maliyetlerin bir kesinliği bulunmadığından borç refahı kavramına derinlik kazandırmaktadır. Bu nedenle borçlanmanın yaygınlaşması ile geçmişte kriz dönemlerinde karşılaşılan olaylar gelecek sorunların bir habercisi olabilmektedir (Soederberg, 2016: 375).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN BORÇ REFAHI DENEYİMİ

Tezin ikinci bölümünde kredi ve borçluluğun temelleri aktarılmıştır. Bu doğrultuda modern ekonominin borca dayalı bir düzen ile oluştuğu çıkarımı yapılmıştır. Söz konusu düzen önemli riskler barındırmaktadır. Çünkü uygulanan politikalar ekonominin gününü kurtarıırken, geleceğini riske atan bir borç sarmalıyla çalışmaktadır. Dolayısıyla kapitalist sistemde kredinin özel olarak yaratılan bir para olduğu vurgulanmaktadır. Toplumun alt ve orta gelirli sınıflarındaki ekonomik birimler iki farklı nedenle kredilere başvurmaktadır. Birinci grup kapitalist sistemin dayattığı sürekli tüketim mantığına ayak uyduran orta sınıftan oluşmaktadır. İkinci grup ise temel ihtiyaçlarını karşılamak için gelir yetersizliği nedeniyle kreditorlere başvurmak zorunda olan artık nüfustur. Bu noktada tüketici kredilerinin ikamesi sayılan birçok kredi oluşmaktadır. Bunlara kredi kartları, öğrenim kredileri ve mikro-finans kredileri örnek gösterilebilmektedir. Farklılaşan bu krediler borç refahı kavramını etraflica analiz etme imkânı yaratmaktadır. Tezin bu bölümünde daha önce açıklanmış olan bu kavramların Türkiye’deki konumu analiz edilecektir. Böylece kapitalistleşmiş tüm ülkelerde bir yaşam biçimine dönüşen borç refahı kavramının Türkiye’yi ne derece etkilediği açıklanmaya çalışılacaktır.

3.1. BORÇ REFAHI KAVRAMI VE GELİŞİMİ

Borç kavramı bir finansal değerin piyasada fon arz edenlerden fon talep edenlere aktarılmasıyla oluşmaktadır. Alacaklı ve borçlu kişiler arasındaki ilişkiyle doğan borçluluk bireyler, şirketler ve devletlerin başvurmak zorunda olduğu bir kanaldır. Bu zorunluluklar farklı nedenlere dayanmakta ve piyasadaki çeşitli kredi türleriyle anlamlandırılabilir. Bir birey geçinmek için maaş günü kredisine başvururken, başka bir birey lüks tüketim ihtiyacı için ihtiyaç kredisine başvurabilmektedir. Bu nedenle borçluluk bir yandan ekonomik birimlerin sistemde ayakta kalabilmesini sağlarken, diğer yandan kapitalist sistemin dayattığı tüketim çılgınlığını beslemektedir. Bu noktada borç refahı kavramı doğmaktadır. İki durumda da ekonomik birimler gelecekteki gelirlerini teminat gösterip büyük bir risk altına girerek günlerini kurtarmaktadır. Borç sarmalıyla yaşamayı öğrenen ekonomik birimler yanıltıcı bir refaha sahiptir. Borç refahı kavramı devletlerin politikalarının da yön

göstericisi olmaktadır. Küresel ekonomik düzendeki borçluluğun nedenlerinin incelenmesi bu noktada önemli görülmektedir.

Hükümetler vergi gelirlerinin yetersiz olduğu noktalarda oluşan açığı kapamak için borçlanmaya başvurmaktadır. Borç bilgilerini değerlendirme ve yönetme gibi eylemler borç yönetim ofisleri sayesinde gerçekleşmektedir. Devletler kamu açığını kapatabilmek için giderlerini kısmak, para basmak ve vergi artırımına gitmek gibi yöntemlere başvurabilmektedir. Bu yöntemler toplumun refahında azalmaya yol açabilmektedir. Bu nedenle modern devletler kamu açığını borçlanarak kapatmayı tercih etmektedir. Devlet borçlanması iç ve dış borç şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Devlet iç borçlanmayla yurt içi alacaklılara, dış borçlanmayla yabancı ülkelere ya da IMF gibi uluslararası finansal kuruluşlara başvurmaktadır. Borçlanmanın iki türü de finansman açığını kapatmaktadır (Eser & Birinci, 2014: 32-33). Küresel ekonomi için devlet borçlanması gibi hanehalklarının başvurduğu borçlanma türleri de önemli bulunmaktadır. Çünkü devlet borçlanması gibi hanehalklarının borçlanması da küresel krizlere neden olabilmektedir. Bunun en büyük örneği yüksek riskli mortgage kredilerinin yol açtığı 2008 krizidir. Söz konusu kriz ABD’de başlayarak Avrupa’ya sıçramış ve birçok bankanın batmasına neden olmuştur. Dünya genelinde pek çok ülkenin ekonomisinde durgunluğa neden olmuştur. Her ekonomik kriz bir noktada birbirine benzemektedir. Bu benzerlik Marx’ın kriz yorumuyla anlamlandırılmaktadır.

Marx’a göre krizler kapitalist birikimin bir sonucudur. Bu nedenle Marx krizleri bir önceki bölümde değinilen kullanım ve üretim değerleri arasındaki çelişkiler ile açıklamıştır. Sistemdeki sürekli yeniden üretim mantığı meta arzında artışa ve dolayısıyla işsizliğe neden olmaktadır. Bu durum piyasada likidite yığını yaratmaktadır (Lapavitsas, 2019: 288). Diğer yandan Marx’ın kriz analizinde ticaret kredisi önemlidir. Marx’a göre ticaret kredisi ekonomin genişlediği dönemde artarak üretimin artmasına neden olmaktadır. Bu sayede banka kredileri sistemde yerini sağlamlaştıracaktır. Kredilerin artması aşırı birikimi tetiklediği için borçlanma krizlere yol açacaktır. Marx’a göre böyle bir ticaret krizi durumunda borçluların geri ödemeyi gerçekleştirememesi, bankaların kredi vermekten kaçınmasına neden olmaktadır. Bu durum bir süre sonra yüksek faiz oranlarının oluşturacağı için likidite sorununu arttıracaktır. Bu nedenle Marx kapitalist krizlerde kredi sisteminin para sistemine dönüştüğünü vurgulamıştır (Lapavitsas, 2019: 291-292).

Kapitalizmde içsel olan krizlerin çoğunluğu ekonominin genişletilmesiyle çözümlenmektedir. Bunun en önemli örneği 1929 krizidir. Fakat 2008 krizinden çıkmak için uygulanan genişletici politikalar ekonomiyi rahatlatmaya yetmemiştir. Aksine işsizliğin kronikleşmesine neden olarak küresel bir boyuta ulaştırmıştır. Bu anlamda 2008 krizi kapitalist sisteme dâhil olmayan birçok ülkeyi içine alarak tüm dünyayı etkileyen önemli bir krizdir (Akçay & Güngen, 2019: 202-203).

Tablo 3.1. Dünya GSYİH, Enflasyon ve Toplam Ticaret Büyümesi

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Toplam Ticaret Büyümesi (yıllık)	15.6	15.1	-22.2	21.8	19.8	0.9	2.4	0.3	-12.9	-3.1	10.5	10.1	-2.7	-7.5
Enflasyon (%)	4,8	8,9	2,9	3,3	4,8	3,7	2,6	2,3	1,4	1,5	2,1	2,3	2,1	1,9
GSYİH (yıllık %)	4,3	1,8	-1,6	4,3	3,1	2,5	2,6	2,8	2,9	2,6	3,2	3,0	2,3	-3,5

Kaynak: Unctadstat, 2021; World Bank, 2021c; World Bank, 2021e

2008 krizi öncesi ve sonrasında dünya ekonomisinin nasıl etkilendiği Tablo 3.1’de ele alınmaktadır. Tabloya göre dünya 2008 krizinin etkisi ile enflasyon ve GSYİH oranlarında ciddi bir şekilde azalma görülmüştür. Bu durum ekonominin küçüldüğü anlamına gelmektedir. Dünya ticareti ise krizin etkisini 2009 yılında hissetmiştir. Son on yılı değerlendirdiğimizde ticaretin en çok daraldığı dönemin 2009 yılı olduğu veriler ışığında görülmektedir. Tablo 3.1’deki verilerde toplam ticaret büyümesinin istikrarlı olmadığı görülmektedir. Bu noktada ekonomideki büyümenin de istikrarlı olmadığı söylenebilir. Çünkü merkantilistlerden beri zenginlik, refah ve dış ticaret arasında bir ilişkiden söz edilmektedir. Bu nedenle iktisat literatüründe ticaretteki büyümenin ekonomik büyümeyi pozitif anlamda etkilediği savunulmaktadır. Serbest ticaretle beraber bu kavramlar arasındaki ilişki derinleşmiştir. Ticaretteki büyüme verisi, ithalat ve ihracatı içerisine alarak ikisinin de genişlediği durumu değerlendirmemize yardımcı olmaktadır. Ürün çeşitliliğinin ve firma rekabetlerinin artmasına neden olan ithalat kavramı aynı zamanda tüketicinin faydasında artış sağlamaktadır. İhracat ise yerli üretim için piyasa yaratarak firmaların faydasını arttırmaktadır. Bu nedenle toplam ticaretin büyümesi toplumdaki en önemli iki

ekonomik birim olan hanehalkları ve işletmelerin faydası için önemli bulunmaktadır (Köse & Gültekin, 2019: 140-141). Faydası artan ekonomik birimlerin refahında da artış görüldüğü için ticaret büyümesinin de istikrarlı bir şekilde artması amaçlanmaktadır. Bu nedenle veriler değerlendirilirken dış ticaret büyümesinin ekonomik büyümeden 1,5 kat büyük olması beklenmektedir. Fakat ne yazık ki bu amaç verilere yansıtılamamıştır. Verilere bakıldığında son on yılda dış ticaretin büyüme oranının dünya ekonomisinin büyüme oranını aşmadığı görülmektedir. Dünya ticaretindeki verilerin dalgalı seyretmesi ekonomik büyümeyi etkileyen dışsal faktörlerle ilgilidir. En önemlisi GSYİH verisidir. Zira GSYİH büyümesinin negatif olduğu durumlarda genellikle ticaret verisinde küçülme görülmüştür. GSYİH'nin Tablo 3.1'deki yıllar arasında hızla küçüldüğü yıl 2020'dir. Bu duruma Covid-19 pandemisi ile mücadele dönemi neden olmuştur. Söz konusu mücadele döneminde başvurulmuş büyük kapanma sonucu tedarik zincirinin kırılması diğer makro ekonomik göstergelerin de bozulmasına neden olmuştur. Bu kapanma döneminde enflasyon oranında ciddi artışların yaşanması orta ölçekli yatırımcıları zarara uğramamak için mevduat hesaplarındaki faizden yararlanmaya itmiştir. Dolayısıyla finansal piyasadaki likiditede artış yaşanmıştır.

Son yıllarda dünya ekonomisinde yaşanan olumsuzluklar birçok ülkenin genişletici maliye politikaları uygulamasına neden olmaktadır. Beraberinde bütçe gelirlerin azalması ve GSYİH değerlerinin düşmesiyle kamu borcu da artmaktadır. Covid-19 ile mücadele döneminde seferber edilen finansal kaynakların yarıdan fazlası ekonomik olarak gelişmiş ülkeler tarafından karşılanmaktadır. Bu nedenle gelişmiş ülkeler kamu harcaması en çok olan ülkeler arasında yer almaktadır. Salgının etkisinin en az olduğu OECD ülkelerinden Lüksemburg ve Danimarka gibi ülkeler borç sorununu en aza indirmeyi başarmıştır. Türkiye de bu noktada OECD ülkeleri arasında kamu borç stoku düşük olan ülkeler arasındadır. Türkiye'nin dezavantajı, borçlarının çoğunun döviz kuruna bağlı olmasıdır. Bu nedenle borçları son beş yılda üç kat artmıştır (Öz, 2020: 1-2). Küresel ölçekte değerlendirilen finansallaşma kavramının finansal içerilme sayesinde derinlik kazandığını belirtmek gerekmektedir. Çünkü bu sayede borçlandırılmanın toplumun her tabakasından olan birey ve işletmelerce erişebilmesi sağlanmaktadır.

3.1.1. Finansal İerilmenin Evrimi

Finansal içerilme kavramı toplumun her kesimine finansal hizmetleri ulaştırabilmeyi ifade eder. Bu sayede finansal piyasaya dâhil olmayan ekonomik birimler ierilerek dâhil edilmektedir. Amacı istikrarlı tüketim yapmakta güçlük çeken yoksul kesimi sisteme dâhil ederek ekonomik büyüme için bir kaynak oluşturulmaktadır. Finansal içerilme kavramından önce toplumun bir kesimi ekonomik hayata sınırlı ölçüde katılabilmektedir. Bu durum finansal dışlama kavramı ile açıklanmaktadır. Finansal piyasa geliştikçe bölgeler arasında gelir dağılımında eşitsizlik oluşmuş ve dezavantajlı gruplar sistemden dışlamıştır. Finansal dışlama olarak kavramsallaştırılan bu durum paranın maliyeti düşünülerek daha kolay anlamlandırılabilir. Paranın maliyeti finansal kuruluşun üstlendiği risk ile belirlendiği için finansal hizmetler piyasada güçlü olan ekonomik birimler tarafındadır (Leyshon & Thrift , 1995: 314). Alman ve İngiliz milletlerinde bu durum nedeniyle ölümün kredi sisteminden ayrılınca başladığını ileri süren görüş doğmuştur. Çünkü finansal piyasadan dışlanan ekonomik birimler piyasada yer edebilmekte zorlanmaktadır. Dolayısıyla ekonomik anlamda hayatta kalma ihtimalleri sistemde yer eden güçlü ekonomik birimlere nazaran daha zordur (Graeber, 2015:340). Finansal tabana yayılma olarak da bilinen finansal içerilme kavramı sayesinde toplumun her kesimine uygun finansal hizmet sağlanmaktadır (Özşuca, 2020: 7-8).

Finansal içerilmenin gelişmesi için finansal hizmetlere erişim ve bu hizmetlerin kullanımını kolaylaştırmak gerekmektedir. Finansal hizmetlerin kullanım kolaylığına neden olan bu kavram bireylerin özelliklerine göre değışkenlik göstermektedir. Örneğin; ekonomik birimlerin gelir, cinsiyet ve yaşları finansal tabana yayılmayı doğrudan etkilemektedir. Bu değışkenliklere ek olarak kırsal bölgede yaşayan bir bireyin finansal ierilmeye dâhil olabilmesi gelişmiş bölgedeki bir bireye göre daha zor olduğunu belirtmek gerekmektedir (Demirguc-Kunt, Klapper, Singer, & Oudheusden, 2015: 14-15). Diğer yandan bazı ekonomik birimler finansal hizmetleri kullanmamayı tercih edebilmektedir. Kendi isteği ile piyasanın dışında kalmaya çalışan toplumun bu kesimi farklı sebeplerden nakit kullanmayı tercih eden bireylerden oluşmaktadır. Bu noktada finansal okuryazarlık çalışmalarıyla finansal içerilme sağlanmıştır. Dini sebeplerle piyasaya dâhil olmayan kesim İslami kurallara uygun farklı bir bankacılık sisteminin kurulmasıyla finansal sisteme dâhil olmaları sağlanmıştır. Toplumda finansal piyasaya dâhil olmak istemesine rağmen bunda

başarılı olamayan kesim ise sistemin uygunluk kriterleri nedeniyle piyasadan dışlanmaktadır. Gelir yetersizliği nedeniyle piyasadan dışlanan bu grup kredi kanallarında güven riski oluşturduğu için sistemin dışında tutulmaktadır. Finansal hizmeti kullananların faydaları hizmeti üretenin maliyetinden yüksek olduğu için bir dışlama söz konusuysa çözüm politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Politikaların oluşturulabilmesi için finansal içerilmenin etkinliğini analiz etmek gerekmektedir (Özşuca, 2020: 10-12). Bu analiz için birçok örnek bulunmaktadır. “G-20 Finansal İçerilme Temel Gösterge Seti” içerisinde yer alan IMF Finansal Erişim Anketi, OECD Finansal Okuryazarlık ve Tabana Yayılma Anketi gibi veriler bunlara örnektir (Özşuca, 2020: 15). Finansal tabana yayılma konusunda 80 ülke üzerinde yapılan bir araştırmaya göre finansal sistemin ekonomik büyümeyi desteklediği bulgusuna ulaşılmıştır. Bu çıkarım ile finansal tabana yayılmanın gelecek ekonomik büyüme tahminlerine yarar sağlamaya başladığı söylenebilmektedir (King & Levine, 1993: 717). Ekonomik büyüme kavramının borçlanma ve yoksulluk konularında doğrudan etkiye sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda finansal içerme kavramının borçlanmayı doğrudan etkilediği söylenebilmektedir. Bu doğrultuda uygulanan politikalar borç refahı kavramını derinleştirmektedir. Öyle ki bir önceki bölümde ayrı ayrı ele alınan borç refahı türleri öncelikle toplumun tümünün finansal piyasaya dâhil edilmesiyle gerçekleşmektedir. Çünkü farklı gelir grubuna ait olan halkın tamamı ayrı amaçlarla kredi kanallarına başvurmaktadır. Amaçları ne olursa olsun finansal piyasaya dâhil olmadan borçlanma elde edilememektedir.

3.2. BORÇ REFAHI KAVRAMININ TÜRKİYE ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.2.1. Yoksulluk Endüstrisinin Gelişimi

Yoksulluk kavramı, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayamadığı durumu ifade etmektedir. Bu kavram ülkelerin toplumsal refahı ve gelişmişliği konusunda fikir edinilmesine yardımcı olmaktadır. Yoksulluk kavramı ilk ortaya çıktığında nedeni kıtlık sorunu olmuştur. Modern ekonomide ise bu durum biraz farklılaşarak gelirlerin adaletli dağıtılmamasından kaynaklanmaktadır. Adaletsizliğin bir nedeni olarak genellikle açgözlü finansçıların yoksulları sömürmesi gösterilir. Fakat bu konuda farklı bir görüş daha bulunmaktadır. O da finansal piyasa alanını genişletme çabasıyla ilgilidir. Yoksulları tefecilerin kısıkcısından kurtarmanın yolu olarak finansal piyasaya dâhil edilerek tasarruflarından kâr etmeyi öğrenmeleri gerektiği savunulmaktadır.

Böylece para zenginlerden yoksullara yönlendirilmiş olacaktır. Söz konusu durum bir önceki başlıkta değinilen finansal içerilme kavramı ile ilişkilendirilmektedir (Graeber, 2015: 405). Geline son noktaya bakıldığında kapitalist sistemin gelişimi ile gelir dağılımında adaletsizlik oluşmuş ve yoksulluk artık gelir adaletsizliğinin bir parçası olmuştur. Bu nedenle kapitalist sistemde yoksul kesim bir kısır döngü içerine sıkışmıştır. Çünkü yoksul bir ailede doğan bebeğin gelecekte zengin olması ona tanınan imkânlar doğrultusunda düşük bir olasılıktır. Dolayısıyla yoksulluk ile mücadele kapsamında uygulanan politikalar genellikle adaletli bir gelir dağılımı sağlamak üzerinedir. Yoksulluk ekonomik sistemi en dipten sarsan bir sorun olduğu için IMF, Dünya Bankası ve OECD gibi küresel ölçekte kabul görmüş kuruluşlarca yoksullukla mücadele politikaları oluşturulmaktadır (Kesgingöz, 2016: 129-131).

Kriz dönemlerinde ekonomi sarsıldığı için gelir dağılımında adaleti sağlamak zorlaşmaktadır. Örneğin 2008 krizinde Türkiye’de çalışanların gelirleri azalmıştır. Krizin etkisinden çıkma politikaları ücretleri daha aşağı çekmesiyle yoksulluk günden güne artmıştır. Bu nedenle krizler yaşanmadan önce ülkeler uyguladığı ekonomi politikalarına gelir dağılımında adaleti sağlayarak başlamalıdır (Kesgingöz, 2016: 134). Bir önceki bölümde Tablo 2.1’deki GSYİH verisi ile Tablo 2.2’deki Gini endeksi birlikte incelendiğinde Türkiye’nin gelir dağılımında adaleti ne derece sağladığı anlaşılmaktadır. Tablo 2.1’de Türkiye’nin GSYİH verisine bakıldığında istikrarlı bir azalış görülmektedir. Bu durum istenen bir tablo olmamakla birlikte yoksulluğun artmasına neden olmaktadır. Tablo 2.2’de gelirin büyük bir kısmının ortalama olarak nüfusun yüzde kırkında toplandığı görülmektedir. Bu durum Türkiye’nin yoksullukla mücadele politikalarında düzenleme yapması gerektiğini göz önüne sermektedir. Diğer yandan yoksulluk analizinde iyi bir değerlendirme yapabilmek için bu verilere birkaç veri daha eklenmelidir. Tablo 3.2’de Türkiye’nin yoksulluk verileri ele alınmıştır.

Tablo 3.2. Türkiye'nin Yoksulluk Göstergeleri (TL)

	Dört Kişilik Ailenin Yoksulluk Sınırı	Bir Kişinin Aylık Yaşam Maliyeti	Dört Kişilik Ailenin Açlık Sınırı
Aralık 2016	4.665	1.762	1.432
Aralık 2017	5.238	1.989	1.608
Aralık 2018	6.332	2.393	1.941
Aralık 2019	7.044	2.649	2.162
Aralık 2020	8.436	3.147	2.590
Aralık 2021	13.073	4.927	4.013

Kaynak: Türk-İş, 2022

Tablo 3.2’de yoksulluk ve açlık sınırının yıllara göre dağılımı incelendiğinde her ikisinin de sürekli artış eğiliminde oldukları görülmektedir. Tabloya göre bekar bir bireyin aylık yaşam maliyetinin de sürekli arttığı görülmektedir. Yoksulluk sınırı; eğitim, sağlık, gıda ve barınma gibi zorunlu ihtiyaçları gidermek için gerekli olan en düşük geliri ifade etmektedir. Bu noktada net asgari ücret düzeyi (4.253,40 TL) ile beraber düşünüldüğünde Türkiye’de dört kişilik bir ailenin bu şartlarda geçimini sürdürebilmesi oldukça zordur. 2021 yılına gelindiğinde yaşam maliyetinin bu şekilde artmasının en önemli nedeni Covid-19 pandemisi nedeniyle oluşan ekonomik daralmadır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de oluşan kriz için önlemler alınmaktadır. Bu konuda birçok politika önerilmektedir. Önerilen politikalar arasında helikopter para politikası² bulunmaktadır. Bu politika Milton Friedman tarafından deflasyonist bir ortamda talep artışını sağlamak için geliştirmiştir. Türkiye’de enflasyonist bir ortam söz konusu olduğu için bu politika enflasyonu daha çok arttırma ihtimali nedeniyle riskli görünmektedir. Mevcut ekonominin gelecek tahminleri arasında enflasyon artışı zaten bulunduğu için bu politikanın risklerine rağmen ekonomi üzerinde pozitif etkisi bulunması yüksek bir olasılıktır. Fakat enflasyon tahminlerden fazla artarsa söz konusu uygulama ekonomide beklenen tüm olumlu gelişmeleri negatife çevirecektir. Böyle bir durumun sonucu işsizlik ve enflasyon artışının beraberinde üretimde azalışa neden olacaktır. Ekonominin genişleme yerine daralma yaşadığı bu durum ticareti de olumsuz etkileyecektir. Ekonomik beklentiler arasında ikinci durum söz konusu olursa riski minimum düzeye

² Para politikası ile finanse edilen maliye politikası olarak tanımlanabilir.

çekmek için uygulanacak olan politikanın arz yönlü olması gerekmektedir. Böylece dolaylı yoldan işsizlik oranlarında da azalmaya neden olacaktır. Bu durum ekonominin canlanmasını sağlayacağı için dolaylı yoldan hanehalklarının yaşam maliyetini de olumlu yönde etkiyecektir. Dolayısı ile helikopter para politikasıyla tüketicinin cebindeki parasını arttırmak hedeflense de ekonomik beklentilere göre önerilen politika arz yönlü uygulanabilmektedir. Bu nedenle ekonominin likidite tuzağında olduğu durumda önerilen helikopter para politikasının amacına ulaşması için ekonomideki beklentiler önemlidir (Eryüzlü, 2020: 16-17). Helikopter para politikasını savunan ekonomistlerin görüşleri enflasyonun görüldüğü durumda da talebi canlı tutacağı yönündedir. Çünkü böyle bir ekonomide hanehalkları üzerinde borç yükü bulunmaktadır. Dolayısıyla uygulanacak olan politika ekonomiyi farklı kanallardan rahatlatacaktır (Rooij & Haan, 2019: 6173):

- Helikopter para politikası hanehalkları üzerinde transfer harcaması görevindedir. Dolayısıyla hanehalklarının gelirlerini arttırmanın yanında tüketiminde de artışa neden olacaktır.
- Böyle finanse edilen mali program borçtan farklı olacağı için vergiye neden olmamaktadır.

Ekonominin rahatlaması için uygulanan helikopter para politikası toplumun yoksul kesimi için büyük imkânlar yaratmaktadır. Bu grup her ne kadar politikalarla azaltılmaya çalışılmış olsa da gelir dağılımında adalet sağlanamadığı için sistemde kredi sağlayıcılar ile ayakta durmaktadır. Artık nüfus kapitalist sistemin herkes için faydalı olduğu algısı yıkılmaması adına sermayedarlar tarafından piyasaya dâhil edilmektedir. Söz konusu durum finansal piyasa sayesinde gerçekleşmektedir (Soederberg, 2016: 78-80). Artık nüfus borçlanarak ayakta kalmakta, borcunu borçla kapatmaktadır. Bu durum bir süre sonra piyasada kredi kaynaklı birikim oluşturmaktadır. Yoksulluk ve kredinin doğrudan ilişkisi içerisinde olduğu göz önüne alınırsa bu kavramlar borç refahı kavramı üzerinde de etkilidir. Dolayısı ile yoksulluğu önleme politikaları etkinleştirilemezse borçluluk sorunu da tam anlamıyla son bulamayacaktır.

3.2.2. Artık Nüfusun Kredi Kaynaklı Birikimi

Kredi kaynaklı birikim hanehalkları, işletmeler ve devletlerin farklı kanallardan başvurup borçlanarak elde ettiği birikimi ifade etmektedir. Bu noktada kredi kaynaklı birikim, toplumun yoksul kesimi ve görece iyi gelire sahip kesiminde farklı şekillerde

karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin tasarrufları yokken kredi kanalları sayesinde ev ya da araba alarak maaşları üzerindeki kesintiye razı olması durumu örnek gösterilebilmektedir. Bireyler varlığını arttırırken faiz ödemesine razı olarak geleceklerine borçlanmayı tercih etmektedir. Dolayısıyla kredi kaynaklı birikim kavramı borç refahı kavramını ifade etmek için kullanılmaktadır. Diğer yandan kredi kaynaklı birikim kredilere başvurmak zorunda olan artık nüfus için de geçerlidir. Toplumun bu kesimi ev almak için olmasa da kredilerle geçinmek zorundadır. Çünkü kapitalist sistem için Marx'ın sermaye birikimini ifade ettiği döngü içerisine artık nüfus, ilave emekle dâhil olmaktadır. Sistemde sadece üretim kanalında yeri olan bu grup düşük ücret ile çalıştırıldıkları için geçimlerini bile karşılayamamaktadır. Dolayısıyla sistem arzı sürekli arttırırken talebi doğru orantılı arttırılamadığı için bir süre sonra tıkanmıştır. Marx'ın ifade ettiği sermaye birikim sürecinde oluşan bu tıkanıklık sermaye birikiminin bir çelişkisi olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu çelişki artık nüfusun kredi kanalları ile tüketimi arttırılarak sisteme dâhil edilmesiyle çözümlenmektedir (Soederberg, 2016: 66-68). Toplumun yoksul kesiminde yaşanan tüketim artışı kredi kaynaklı birikimin karşımıza çıktığı bir durumu doğurmuştur. Söz konusu durum kredi kanallarını çeşitlendirerek para politikasında etki bırakan bir husus olmuştur. Hanehalkları üzerinde çeşitli etki bırakan bu politikalar borç alma ve verme durumunda farklı faiz oranlarıyla karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 3.3. Türkiye Merkez Bankası Politika Faiz Oranı (Yıllık Ortalama %)

	Borç Alma	Borç Verme
2018	19,06	21,31
2019	14,06	17,06
2020	10,3	13,11
2021	14,9	17,9

Kaynak: TCMB, 2022e

Tablo 3.3.'de Türkiye'nin merkez bankası politika faizlerinin yıllık ortalaması verilmektedir. Bu faiz oranıyla piyasada kısa vadeli fonların maliyeti gösterilmektedir. Finansal piyasada stres içeren kriz dönemlerinde politika faizleri ile mevduat ve kredi faizleri değişkenlik göstermektedir (Binici, Kara, & Özlü, 2016: 3). Bu veriler ışığında finansal piyasalar için değinilmesi gereken en önemli hususlardan birisi borç alma ile borç verme faiz oranları arasındaki farktır. Borç verme faizlerinin

yüksek olması ile uygulanan politika faizlerinin finansal piyasaları besleyen politikalar olduğu görülmektedir. Diğer yandan Türkiye 2021 yılında politika faizindeki azalış reel sektöre aktarılamamış, bankaların borç verme faizlerinde beklenen azalış gerçekleşmemiştir. Bu durum bankaların merkez bankasından düşük faizle borç almasına ve borç talep eden reel kesime daha yüksek faizden aktarmasına neden olmuştur. Söz konusu durumu aynı yıllar arasındaki mevduat faiz oranlarıyla incelemek için Tablo 3.4.'de Türkiye'nin mevduat faiz oranları yüzdesel olarak ele alınmaktadır.

Tablo 3.4. Türkiye Kamu Bankalarının Mevduat Faiz Oranı (Yıllık Ortalama %)

Yıllar	Aylık Faiz Oranı (TL)
2018	20,92
2019	23,73
2020	13,06
2021	20,12

Kaynak: TCMB, 2022b

Tablo 3.4. incelendiği takdirde kısa vadeli faiz oranının yıllık ortalama olarak dalgalı seyrettiği görülmektedir. Bazı durumlarda uygulanan politikalar söz konusu faiz oranını düşürmeye yöneliktir. Buradaki amaçlardan birisi küçük ve orta ölçekli yatırımcıların parasını piyasaya dâhil ederek kriz dönemlerinden çıkmaktır. Böyle bir durumda yatırımcılar enflasyonist ortamda paralarının değer kaybetmesini engellemeye çalışırken finansal piyasa krizden kurtulmaktadır. Söz konusu durum finansal piyasalar için kredi kaynaklı birikimin bir örneği niteliğindedir.

Modern ekonomide kredi kaynaklı birikim, toplumların sosyokültürel özelliklerine göre değişkenlik gösteren bir hâl almıştır. Kapitalist sistem, piyasada sürekli bir tüketimin oluşması ile ayakta kalabilmektedir. Bireylerin tüketimi toplumda ait olduğu sosyal tabakaya göre şekillenmektedir (Akgül & Varinli, 2017: 4-5). Sürekli tüketim kültürü benzer şekilde gelişmiş ve az gelişmiş ekonomilerde farklılaşmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiye sahip ülkelerde sürekli tüketim mantığı faciaya dönüşebilmektedir. Çünkü böyle ekonomilerde gelir adaleti tam anlamıyla sağlanamadığı için yeterli gelire sahip olmadan tüketime yönelen bireyler de bulunmaktadır (Akgül & Varinli, 2017: 27). Diğer yandan gelişmekte olan ülkelerde topluma sunulan kredi imkânları sınıflar arası yakınlaşmaya neden

olabilmektedir. Söz konusu sosyokültürel yakınlaşma alt tabakasındaki bireylerin ihtiyaçlarında lüks tüketime kaymasına neden olmaktadır. Bu nedenle gelişmekte olan birçok ülke gibi Türkiye’de de dar gelir gruplu bireylerin lüks tüketim için krediye başvurduğu görülmektedir. Oluşan bu durumun bir nedeni de sistemin bireylere tüketerek var olduğunu, saygınlık edindiğini düşündürmesidir.

Küresel ölçekte kredi kaynaklı birikim birkaç farklı sebeple gerçekleşmektedir. İhracata yönelik birikim yapan bir ülkenin kâr elde ettiği pazarın ortadan kalkması bu durumun bir örneğidir (Soederberg, 2016: 311). Türkiye’nin uyguladığı ekonomik kalkınma planları 1960-1980 yılları arasında ithal ikameci bir politikayken, daha sonraki yıllarda ihracata dayalı büyüme hedeflenmiştir. Ekonomisi dış rekabete açıldıktan sonra doğrudan yabancı sermaye yatırımları artmış ve sermaye birikimi hızlanmıştır (Saygılı, Cihan, & Yurtoğlu, 2005: 27-28). Sermaye birikimi ile herkese fayda sağlanacağı gibi algı yaratan neoliberal fikirlerin bu noktada kırıldığı görülmektedir. Güvencesizlik içerisinde çalışan artık nüfus sayesinde kapitalistler her zaman daha fazla kazanç elde etmektedir. Borçluluğun normalleştirilmesi kapitalistler için yine bir kazanç kapısı oluşturmaktadır (Soederberg, 2016: 313-314). Türkiye’nin bu durumu modern ekonomide yer alan tüketim ile var olma algısı birlikte düşünülmelidir. Çünkü Türkiye’de her ne kadar sermaye sahipleri kazanç elde etse de kişiler belli bir refah seviyesine ulaşabilmesi adına lüks olan mallar için borçlanmaya başvurmaktadır.

Tüketim toplumunun serptildiği 2003-2011 yılları arasında Türkiye’de ithal mallarının ucuzlamasıyla beraber tüketim mallarının gelir gruplarına göre farklı seyrettiği görülmektedir. Örneğin 2003-2007 yılı arasında düşük ve orta gelirli bir bireyin en çok harcama yaptığı sektör gıda sektörüyken, 2011-2014 yılında gelirin görece daha büyük kısmını lüks tüketim harcaması almaya başlamıştır. Diğer yandan 2003 yılının başında düşük ve orta gelirli bireyler için giyim sektörü lüks mal statüsündeyken 2014 yılında bu sektörde harcama artışına gidildiği bilinmektedir. Bu durum orta ve düşük gelir gruplu bireylerin yüksek gelir grubundaki bireylerle benzer harcama kalıplarına yönelmeye başladıklarının kanıtıdır. Bu harcamaları piyasaya borçlanarak yapmayı öğrenen düşük gelirli bireyler sayesinde finansal piyasa beslenmektedir (Selim & Kaya, 2019: 77-84). Öyle ki finansal piyasada en iyi müşteri statüsünde düşük gelir gruplu bireyler arasında kredi kart borçlarını ödeyemeyerek asgari ödemesini yatıran kişilerden oluştuğu bilinmektedir. Bu noktada kapitalist

sistemin dayattığı tüketim kalıpları düşük ücrette çalışmaya razı olan artık nüfus için normalleşmektedir. Borçlanma normalleştiği için kontrolsüz bir şekilde artmaktadır. Bireylerin üzerinde psikolojik baskı yaratan bu borçlanma durumu toplumun bilinçlendirilmesi ile kontrol altına alınabilmektedir. Fakat böyle alınan bir önlem sistemin üretim ve tüketim döngüsünü tıkayacaktır. Dolayısı ile tercih edilen en uygun politika yoksulluğu yönetme politikasıdır. Toplumun dar gelir gruplu kesimi bu borç batağından başka türlü kurtulamayacaktır.

3.2.3. Borçlanma

Kapitalist sistemin devamlılığı sağlanabilmesi için toplumda hanehalkları ve bireylere tüketici kredisi sunulması zorunlu bir borçluluk oluşturulmaktadır. Tüketici kredileri sermaye birikim sürecinin devamlılığını dolaylı yoldan sağlamaktadır. Borçlu birey veya hanelerin gelecek gelirlerini ipotekleyen krediler bireylerin aynı zamanda davranışlarını da ipotek altına almaktadır. Kredi kaynaklı birikime olanak tanıyan bu durum artık nüfusun yönetilmesini kolaylaştırırken sermaye birikiminde oluşan çelişkileri çözüme kavuşturmaktadır. Sistemin devamlılığını sağlasa da işsizlik sorunu giderek büyürken tüketici kredilerinin arttırılması yüksek risk içeren farklı sorunlara yol açmaktadır. Kredinin “demokratik” bir hâl alması ile tüketiciler borç refahı kavramını içselleştirerek kredi notlarını bir saygınlık olarak görmeye başlamıştır. Bu durumda borç içinde yüzen çalışanlar yoksullukla mücadele ederken kredi sistemine güvenmeye başlamıştır (Sarıöz Gökten, 2020: 233-234).

Dünya’daki finansallaşma süreci 1970 yılından sonra küresel kapitalizmin dönüşümüne neden olmuştur. Böylece kapitalist ilişkilere bütünüyle açılan tüm dünya ülkeleri de borca dayalı kredi kaynaklı birikim sürecinde gelişim göstermiştir. Bu dönüşüm sürecine Türkiye’de ayak uydurmuş ve finansallaşmayı içselleştirerek tam anlamıyla kapitalistleşmiştir (Sarıöz Gökten, 2020: 234-235). Türkiye’nin uyguladığı kalkınma planları ekseninde ithal ikameci ve ihracata dayalı büyüme şeklinde iki stratejiden bahsedilmiştir. Bu gibi kalkınma stratejilerinin sonucunda Türkiye’de borçlanmayı 1970’ler ve 2000’li yıllar olacak şekilde iki dönemle incelemek gerekmektedir. 1980 yılından sonra Türkiye gibi geç kapitalistleşmiş ülkelerde finansal serbestleşme gerçekleşerek neoliberal dönüşüm başlamıştır. Geç kapitalistleşen tüm ülkelerde 1990 yılıyla beraber bu serbestleşme genelleşmiştir. Serbestleşme sonucundaysa uluslararası sistemde üretim ve tüketim yaparken borçlanmaya başvurmuşlardır. Söz konusu borçlanmanın giderek artması riski

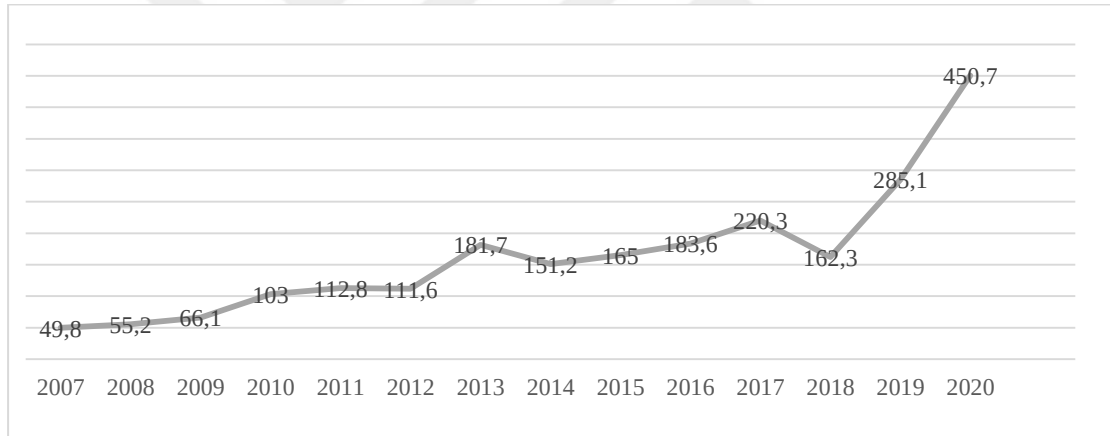
arttırmış ve makroekonomik verileri bozmuştur. 1990 yılından sonra geç kapitalistleşen ülkelerde oluşan krizlerin genellikle nedeni yaratılan borçlanma durumudur. Küresel ölçekte olduğu gibi Türkiye’de de finans merkezli bir büyüme oluşmuştur (Yılmaz & Özmen Yılmaz, 2018: 160-161). Finans merkezli büyüme 1980 yılı sonrasında Türkiye’de emek piyasasının esnekleşmesi ve emtia ticaretinin artmasının bir sonucudur. Fakat ekonomik büyüme 1990 yılından sonra istikrarsız bir hâl almıştır. Ekonomik büyümenin tutarsızlığındaki en önemli neden Türkiye’de dış borç sorununun artmasıdır. Çünkü dış borçlanma için uygulanan faiz politikaları iç borçlanmadaki maliyeti arttırmıştır. Aynı zamanda dış kaynakların maliyetini azaltmak için düşük kur politikası uygulanmıştır. 1990 yılı tüm bu olayların yanında vergi politikalarındaki bozulmalar gibi nedenlerle hükümetin dış borçlanmaya başvurmasına neden olmuştur. Bu nedenle 1990 yılı uluslararası para piyasasında kredilerin öneminin arttığı ve kamu borçlarının sorun teşkil etmeye başladığı bir yıl olmuştur. Ekonomik büyümedeki istikrarsızlık sonucu bir mali balon oluşmuştur. Söz konusu mali balon nedeniyle kriz koşullarına geçilmiş ve 2001 yılında sürekli şişirilen mali balon patlamıştır. Türkiye o dönemde kemer sıkma politikasını uygulamaya devam etmiş ve yabancı sermaye ülkeden uzaklaştırmıştır. O dönem yaşanan kırılganlıklar ve krizlerin nedeni finansallaşma sürecinde bir dizi sorunun birikmesiyle karşımıza çıkmıştır (Cizre & Yeldan, 2005: 387-389; Turan Koyuncu & Tekeli, 2010: 125). Türkiye için 2001 krizini bir kırılma noktası olarak düşünmek mümkündür. Çünkü piyasada tüm sektörler finansmana ağırlık vermeye başlamıştır. Kamu açıklarını kapatmak için bankaların sağlamış olduğu krediler zorunluluk oluşturmaya başlamıştır. Oluşan finansal açıklar için bankalar aracılığıyla uygulanan bir diğer uygulama ise hanehalkları için sağlanan tüketici kredileri olmuştur. Bütün bu uygulamalar kapitalistleşmiş olan ülkelerin piyasada talebi güçlü tutma çabasının bir sonucudur (Sarıöz Gökten, 2020: 235-236).

Türkiye’de 2001 krizi sonrasında borçlandırılma durumu tüm ekonomik birimler için adeta bir zorunluluk olmuştur. Bireylerin yaşam biçimlerini temelden etkileyen borçlanma sorunu bir sorun gibi algılanmayacak kadar normalleşmiştir. Tüketimi arttıracak olan kreditorler ile özellikle hanehalklarının borçlandırılması borç refahı sorununu doğurmuştur. Bu anlamda kapitalistleşmiş olan tüm dünya ülkeleri gibi Türkiye’nin de içinde bulunduğu refah aslında şişirilmeye devam eden bir borç balonundan ibarettir.

3.2.4. Türkiye’de Borç Refahı ve Türleri

Finans kavramı, borçluluğun merkezini oluşturarak finansallaşma sürecini ifade etmektedir. Finans kavramı ve hanehalkları arasındaki ilişkinin doğmasıyla borçlulukta artış görülmüştür. Gelişmiş ekonomiler daha erken kapitalistleşmelerinin etkisi ile borç ile daha erken tanışmıştır. Son kırk yıla bakıldığında gelişmekte olan ülkelerin borçlarında artış görülmektedir. İşçi sınıfının tüketici kredisi ile tanışması borçluluk kavramına derinlik kazandırmıştır (Karaçimen, 2014: 1). Krediler borç sorununu arttırmanın yanında hanehalkları ve bireylerde geçici bir refah oluşturmaktadır. Bu noktada borç refahı kavramı gündeme gelmektedir. Bireylerin hür iradesi ile başvurmuş olduğu tüketici kredileri normalleşerek geleceğini riske sokan birey ve hanelerin artmasına neden olmuştur. Grafik 3.1’de Türkiye’de tüketici kredilerindeki artış verilmektedir.

Grafik 3.1. Türkiye’de Kullanılan Tüketici Kredileri (Milyar TL)

Kaynak: TBB, 2020

Grafiğe göre 2007-2020 yılları arasında tüketici kredilerinde zaman zaman azalma yaşansa da bütüne bakıldığında artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Söz konusu veriler daha önce çalışmada sunulan veriler ile beraber değerlendirildiğinde kredilerde 2020 yılında bu denli artışını Covid-19 pandemisi nedeniyle oluşan ekonomik daralmanın bir sonucu olarak düşünmek mümkündür. Söz konusu ekonomik daralma döneminde Milton Friedman tarafından ortaya atılan helikopter para politikasının çözüm olabileceği daha önce 3.2.1. başlığı altında vurgulanmıştır. Para ile finanse edilen maliye politikası olarak literatüre geçen bu kavram ilk olarak deflasyonist ortamda tüketimi arttırmak için ortaya atılmıştır. Bu kavramın yer aldığı literatürde tüketimi arttırmak için zaman zaman enflasyonist ortamlarda da çözüm olabileceği bulgusuna ulaşılmıştır. Tüketici kredilerinin bu denli artmasını helikopter para

politikasının farklılaşmış bir örneği olarak düşünmek mümkündür. Çünkü uygulanan politikaların amacı yine piyasada talep artışı yaratmaktır. Bu sayede piyasa canlanarak üretim ve tüketim kaldığı yerden devam etmektedir. Fakat artık bireylerin harcamalarında kullandığı para borç parasına dönüşmüştür. Dolayısıyla günümüzde bireylerin taleplerindeki artış borçlandırmayla gerçekleşmiştir. Bu noktada helikopter para politikası transfer harcaması olmaktan çıkarak finansal piyasada fon fazlası olanlara gelir sağlayan bir borçlandırılma politikasına dönüşmüştür. Yaratılan borçlanma sayesinde hanhalkları, firmalar ve devletler ekonomik daralma döneminde ihtiyaçlarını karşılayabilecektir. Borçlanarak elde edilen gelirin bireyler için yararlı gibi görünmesinin nedeni budur. Çünkü bireyler refahlarını arttırmanın yolunu da borçlanmayla gerçekleştirmiştir. Burada hanhalklarının borçlanmalarına da değinmek gerekmektedir.

Tablo 3.5. Türkiye’de Hanhalkı Borcunun, Kredilerinin ve Borçlanma Senetlerinin GSYİH İçindeki Payı (%)

1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
2,073,970	4,001,740	2,001,569	1,030,934	2,037,000	4,009,433	7,099,700	6,933,779	11,131,471	12,27,002	13,911,231	13,903,007	17,000,231	10,034,300	19,432,202	10,303,330	17,731,439	17,400,771	10,073,241	14,303,779	14,37,000

Kaynak: IMF, 2021

Tablo 3.5’te Türkiye’de 1999 yılından 2019 yılına kadar hanhalklarının borcu, kredileri ve borç senetlerinin GSYİH içindeki payı gösterilmektedir. 1999 yılından günümüze kadar hanhalkları üzerindeki borçlanmada ciddi bir artış yaşadığı tabloda görülmektedir. Bu nedenle bazı yıllarda azalma yaşansa da büyük çerçeveden bakıldığında hanhalkları üzerindeki borç baskısının genel olarak artış eğiliminde olduğu söylenebilmektedir. 2001 krizi Türkiye’nin günümüzdeki sosyal ve siyasi konumunu belli eden tarihi bir dönüm noktasıdır. Türkiye’de 2001 yılından sonra finansal piyasaya ağırlık verilmeye başlanmıştır. Özel sektörde borçlanmaya dayalı bir büyüme modeli tasarlanmıştır. Fakat bankacılık sektörü bununla yetinmeyerek toplumdaki tüm ekonomik birimlerin borçlanmasına yönelik faaliyetlere başlamıştır. Hanhalkları üzerindeki borçlanmanın temeli 2001 krizi sonrasındaki bu sürece dayanmaktadır. Devletler o dönemde gelir dağılımında adaleti sağlamayı ertelemiş,

borçlanmayı arttırıcı politikaları seçip piyasa talebini canlı tutmuştur. Hanehalkları üzerinde yaratılan borçlandırma girişimi bankalar için fırsat sunan piyasayı yaratmıştır. Tablo 3.5.'de görüldüğü üzere uygulanan bu politikalar Türkiye’de 2013 yılına kadar sürmüştür. Öyle ki hanehalklarının yaşadığı borçlanma baskısı 2013 yılında en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2013 yılı sonrasında azalma eğilimine girmesinin nedeni ise hükümetlerin tüketici kredilerinde kısıtlama politikalarını tercih etmesidir. Bu kısıtlamaların başında kredi kartları kullanımlarının azaltılması bulunmaktadır. Hanehalkları üzerindeki kontrol altına alınmaya çalışılan borçlanma durumu Türkiye’de olduğu gibi yükselen birçok piyasanın sorunudur (Sarıöz Gökten, 2020: 235-237).

Türkiye’de asgari geçim düzeyinde çalışan işçilerin yarısından fazlası kredilere başvurmaktadır. Bu durum aslında sistemin devamlılığı için gerekli bir stratejidir. Geleneksel teoriler gelecekteki finansal durumu düzene sokmayı amaçlamaktadır. Fakat bu noktada geleneksel teoriden farklı olarak günü kurtarmak amaçlanmıştır. Yapılan anketlerin sonucunda borçluların yüzde 60’ından fazlası kredi kartı borçları için tüketici kredisine başvurduğu görülmüştür. Borç sarmalının içine girmekte piyasanın dayattığı tüketim algısı ve düşük ücrette çalışma zorunluluğu etkili bir faktör olmuştur. Bu nedenle borca güvenme sürecinde iki farklı grup ortaya çıkmaktadır. Birisi günlük ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan dar gelirli bireylerken diğeri tüketim toplumuna ayak uydurmak isteyen bir önceki gruba nazaran daha iyi gelire sahip bireylerden oluşmaktadır (Sarıöz Gökten, 2020: 241-242). Türkiye’de artık nüfus olarak değerlendirebileceğimiz işçi sınıfı tüketici kredilerine geri ödeme riski nedeniyle başvuramamaktadır. Bu nedenle piyasada tüketici kredilerinin ikamesi sayılan kredi kartı, öğrenim kredisi, mikro finans kredisi ve konut kredisi gibi krediler bulunmaktadır (Karaçimen, 2014: 3). Borç refahının birer türünü ifade eden bu krediler borç refahı analizini kapsamlı inceleme fırsatı sunmaktadır.

3.2.4.1. Kredi Kartı Endüstrisi ve Gelişimi

Türkiye’de kredi kartlarının kullanımındaki artış Batı ülkelerinden farklı gelişim göstermiştir. Türkiye’ye göre daha erken kapitalistleşmiş olan batı ülkelerinde kredi kartlarından önce tüketici kredileri gelişim göstermiştir. Daha sonra tüketici kredilerinin kolay dağılımını sağlamak adına kredi kartının kullanımı yaygınlaşmıştır. Geç kapitalistleşmiş olan Türkiye’deyse tüketici kredilerinden önce kredi kartı kullanımları artmıştır. Sonrasında bireysel bankacılık sektörünün gelişmesi ile tüketici

kredileri de yaygınlaşmıştır. Türk bankacılık sisteminde kullanılan kredi kartları başka ülkelerin lisansını taşıyan ve tüm dünyada geçerli olan kartlardır. İlk Türk lisanslı kartı çıkaran kuruluş ise Servis Turistik A.Ş.'dir. 1980 yılından sonra Vakıfbank gibi birkaç banka sayesinde kredi kartı uygulamaları yaygınlaştırılmış ve kart kullanımları artmıştır (Kaya, 2009: 17). Aşağıdaki tabloda yerli kredi kartlarının son sekiz yılda yurt içi kullanımlarına dair veriler bulunmaktadır.

Tablo 3.6. Yerli Kredi Kartlarının Yurtiçi Alışverişte Kullanımları

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
İşlem Adedi (Milyar)	2.5	2.6	2.8	3	3.3	3.7	4.2	4.2
İşlem Tutarı (Milyon TL)	379	420	477	523	590	699	820	938

Kaynak: BKM, 2021

Tablo 3.6'ya göre 2013 yılında kart kullanımlarında yaygınlık olduğu çıkarımı yapılabilmektedir. Yıllar ilerledikçe kartlarla yapılan işlemlerin arttığı görülmektedir. Bu verilerdeki artışın nedeni kartların işlem kolaylığı sunmasıdır. İşlem kolaylığıyla bireyleri yıllar ilerledikçe nakit kullanımından uzaklaştığı görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de kart kullanımları artmasından kart sayısının da arttığı çıkarımı yapılabilmektedir. Kredi kartlarının ülkemizde gelişim süreci ana hatlarıyla değerlendirilecek olursa 1980 yılı sonrasını incelemek gerekmektedir.

1980 yılı sonrasında birçok banka tarafından kart kullanımlarında artış politikası izlenmiştir. 1981 yılında Visa kartların Türkiye temsilcisi olan Anadolu Bankası A.Ş. ve ABC Turizm, 1984 yılında Türkiye ofisini açarak kart kullanımında artışa neden olmuştur. Daha sonraki yıllarda kredi kartı hizmeti veren kuruluşlar artmıştır. Kamu ve bir özel banka ortaklığında 1990 yılında değişim hizmeti veren Bankalararası Kart Merkezi kurulmuştur. 1991 yılında pos cihazlarının kullanımlarını arttırmasıyla insanlar nakit paradan gittikçe uzaklaşmıştır. 1999 yılıyla birlikte çipli kartlar piyasaya girmiş ve tüketiciye taksit imkânı sunulmuştur. Çok ortaklı oluşan bu kartlara puan sistemi getirilerek tüketici ödüllendirilmeye başlanmış ve kart kullanımı arttırılmıştır. 2006 yılıyla beraber Türkiye'de kredi kartlarına temassız kullanım özelliği getirilmiştir. 2007 yılında Bankalararası Kart Merkezi'nin alışverişi online olarak gerçekleştiren bir platform kurmasıyla kartlara güvenli online alışveriş yapma

özelliği getirilmiştir. Bu sayede tüketimi arttırmaya yardımcı olan bir piyasa doğmuştur (Kaya, 2009: 18-19).

Bireyler kredi kartları sayesinde uzatılmış ve makul faizle geri ödeme sistemiyle tanışmıştır. Artık nüfus kredi kartlarının bu özelliğini bir süre sonra zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak için kullanmaya başlamıştır. Artık nüfusun gününü kurtarmasına olanak tanıyan uzatılmış borç sisteminin kurulması borç refahı kavramını güçlendirmiştir (Soederberg, 2016: 135-136). Tüketimi toplumun her tabakasında kolaylaştıran bu ödeme sistemi tüketici kredilerinin en önemli ikamesidir. Kredi kartları kapitalistleşmiş tüm toplumlarda olduğu gibi Türkiye’de de artık nüfusun en sık kullandığı borçlanma yöntemi hâlini almıştır. Çünkü toplumun artık nüfus olarak ifade ettiğimiz kesimi borçlarını geri öderken riskler ile karşı karşıyadır. Düşük gelire sahip olmaları nedeniyle risk faktörünün artması bazı kredilerden yararlanamamalarına neden olmaktadır. Bu nedenle genellikle kredi kartlarına başvurmak durumunda kalan artık nüfus zaman zaman kredi kart borcunu bile ödeyemeyerek daha yüksek faizle karşı karşıya kalabilmektedir. Bu durumda artık nüfus büyük bir stresle mücadele etmek zorunda kalırken, bankaların beklenenden fazla gelir elde etmesine neden olabilmektedir (Karaçimen, 2014: 3).

1960 yılı sonrasında Merkez Bankaları sayesinde kredi kaynaklı birikim topluma dayatılarak paranın toplumsal gücü ile özdeşleşmiştir (Soederberg, 2016: 143-145). Marx’ın bu noktada kredi yorumu önemlidir. O krediyi bir yandan birikimin cankurtaranı diğer yandan tüm çılgınlıkların kaynağı olarak ifade etmektedir. Çünkü Marx’a göre sermaye birikim sürecinin karşılaştığı engellerde tek çıkış noktası kredidir. Bu noktada Marx’ın kapitalizmin çelişkisi olarak ifade ettiği durum gün yüzüne çıkarak artık nüfusun gelecek gelirleri üzerinde bir baskı yaratılmaktadır. Diğer yandan artık nüfus her zaman kredi kartlarının asgari tutarını ödeyebilecek güçte olmadığı için çelişki tam anlamıyla çözülememektedir. Kredinin popülerleşmesiyle toplum yeniden yapılandırılmış ve artık nüfusu içine alan bir refah düzeni kurulmuştur. Borç refahı kavramı tam bu noktada ABD’de oluşmuştur. Bahsedilen düzende kredi normalleşmiş ve yanıltıcı bir refah algısı doğmuştur. Devletler böyle bir durumda borcu öteleyici politikalarla borç refahını desteklemektedir. Bu noktada bir önceki bölümde Harvey’in zamansal ve mekânsal düzenlemeleri örnek gösterilebilmektedir (Soederberg, 2016: 149-151).

Tablo 3.7. Türkiye’de Kredi Kartı İşlemine Uygulanacak Azami Faiz Oranı Ortalaması (%)

2018	1,93
2019	1,99
2020	1,33
2021	1,98

Kaynak: TCMB, 2022d

Tablo 3.7’de Türkiye’deki kredi kartlarına uygulanan aylık faizlerin yıllık ortalama oranı yüzdesel olarak verilmiştir. Bu faiz oranlarına göre 2020 yılında geçici bir düşüş yaşansa bile ciddiye alınması gereken bir oranda olduğu görülmektedir. Kartlı işlem oranlarıyla beraber düşünüldüğünde bu oranın ciddi meblağalara ulaştığı görülmektedir. Artık nüfusun borcunu sıklıkla kredi kartlarıyla kapattığı finansal sistem sayesinde yoksul kesim faiz gideri ile karşılaşırken bankacılık sisteminde faiz geliri oluşmaktadır. Nüfusun bu kesimi genellikle kartların taksitini ödeyemeyip asgari tutarını ödedikleri için bankaların en sevdiği müşteri kitlesi haline gelmiştir.

Tablo 3.8. Türkiye’de Bireysel Kredi Kartı Borcunu Ödeyemeyen Kişi Sayısı

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Ocak	75755	110026	98430	109304	94210	95743	82641	96067	75630	40663
Şubat	82623	97420	87243	101995	111318	93896	75581	86982	71077	37244
Mart	85583	95084	92122	109037	98069	92381	76765	90241	45875	39120
Nisan	91200	100894	94657	105181	91787	91682	71794	81694	1475	-
Mayıs	92597	102613	105963	104386	100700	91289	80754	87199	541	36063
Haziran	93202	125936	155962	107322	96738	80680	77331	85579	15743	45968
Temmuz	106219	101624	109970	106446	100131	85427	81379	90723	42752	50615
Ağustos	93974	97481	121020	98834	100411	82773	78137	91722	47710	48809
Eylül	104685	103158	122991	102242	112000	86670	87617	94881	48153	-
Ekim	105878	94449	113681	100213	103954	79806	78891	97324	29933	-
Kasım	117072	97848	109813	93136	92274	70887	77749	82070	22568	-
Aralık	92180	72415	106701	100033	98293	71589	81553	78395	34097	-
Toplam	1140968	1198948	1318553	1238129	1199885	1022823	950192	1062877	435554	

Kaynak: TBB, 2022

Tablo 3.8’de Türkiye’de kredi kartı borcunu ödeyemeyen kişi sayısı bulunmaktadır. Tabloda her yıl aylık ödemelerin dalgalı seyrettiği görülmektedir. Bu verilerin artış ya da azalışında kişilerin kredi kartlarına başvurma amacı ve baz alınan dönemde ülke ekonomisinin bireylere etkileri önemli bir değişkendir. Tabloda genel olarak her ay binlerce insanın aylık kredi kartı ödemesini gerçekleştiremediği görülmektedir. Bu durum bireylerin sosyal hayatlarında ciddi sorunlar doğurmaktadır. Çünkü bireyler kredi kartı borç taksitini diğer kredi türlerinden yararlanarak kapatmak durumunda kalabilmektedir. Tabloda değinilmesi gereken önemli bir husus ise 2020 yılında nisan ayı sonrasında kredi kartı borç ödemelerini gerçekleştiremeyen bireylerin bir anda düşüş göstermesidir. Ekonominin daralma dönemine girdiği Covid-19 salgını döneminde bu veride bir anda düşüş yaşanmasının sebebi bireylerin sosyal hayatlarının da daralmasıdır. Çünkü bireyler söz konusu dönemde temel gıda ve barınma ihtiyaçlarını karşılama dışında tüketim gerçekleştirmemiştir. Giderleri azalan bireylerin kredi kanallarına başvuruları sadece zorunlu ihtiyaç için olmaya başlamıştır. Bunun nedeni ise ülke ekonomisinin daralma döneminde hanehalklarının da ekonomik daralma yaşanmasıdır. Ekonomisi daralan bireyler ve hanehalkları zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak ekonomik özgürlüğe sahip olamayarak kredi borçlarını ödemekte zorlanmaya başlamıştır. Bu nedenle bireyler 2020 yılının nisan ayından birkaç ay sonra kredi kartı ödemelerini gerçekleştirememeye başlamıştır.

Yapılan araştırmaların sonucunda bireyler ihtiyaçlarını karşılamak için kredi kartlarına başvurdukları görülmektedir. Tüketim harcamalarında borçlanmayı tercih eden bireylerde ciddi bir artış olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Bilinçli tüketici olarak değerlendirilen grupta en yaygın kullanılan borçlanma yöntemi kredi kartlarıdır. Kredi kartından beklenen fayda ancak kullanımında rasyonellik sağlanabilirse gerçekleştirilebilmektedir. Eğer rasyonellik elde edilemezse tüketici bir borç sarmalıyla karşılaşabilmektedir. Türkiye’deki bankalar kredi kartları üzerinden elde ettiği gelirin büyük kısmını borcunu ödeyemeyen tüketicilerden elde etmektedir. Böyle bir durumda bireyleri kart kullanımına teşvik etmek toplumda sosyal ve ekonomik olarak yıkım yaratacaktır. Hanehalkları bütçesinin birincil kaynağı olan kredi kartları ve ihtiyaç kredileri bireylerin nakit ihtiyaçlarını karşılarlarken bankalara gelir kapısı oluşturmaktadır. Bu nedenle borç refahı kavramının geliştiği tüm ülkeler gibi Türkiye’nin de borçlanmayı kontrol altına alması bir zorunluluktur. Eğer kontrol altına alınmazsa borç sarmalı içerisinde sıkışan ekonomik birimler girdikleri

çıkamazdan kurtulamayacaktır (Buğday, Şener, & Güzel , 2020: 1144-1145). Kredi kartları küresel ölçekte hegemonyaya sahip olan ABD dâhil tüm borç refahı devletlerinin ekonomisinde geçici olarak rahatlama sağlayabildiği bir araç konumuna gelmiştir. Türkiye’de bu ülkeler arasındadır. Yoksulluğu arttırmada bir neden olabilen kredi kartları tüketicilerin başvurduğu temel kredi yöntemlerindendir (Soederberg, 2016: 169). Bu doğrultuda borç refahı kavramının derinlik kazanmasında etkili olan en yaygın araç kredi kartlarıdır.

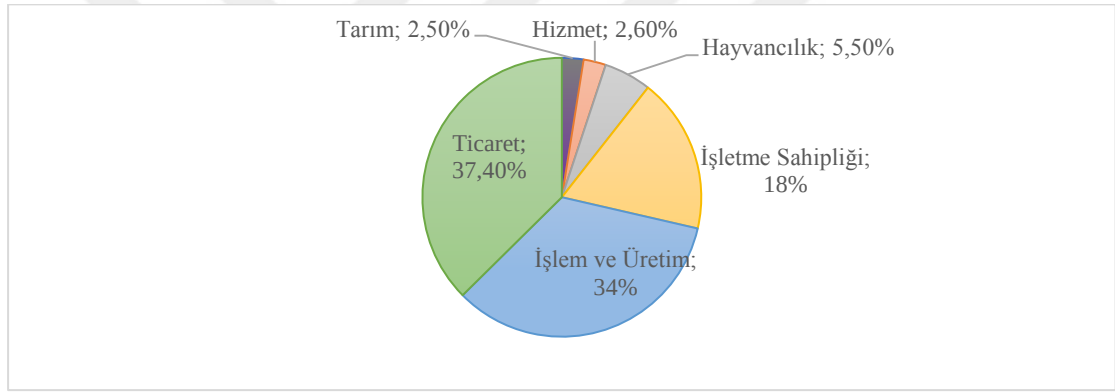
3.2.4.2. Mikro-Finans Kredisi

Kapitalist sistemin derinlik kazandığı 1980 yılından sonra bireylerin ekonomik rahatlama borçlanma ile gerçekleştirmeye başlamıştır. Artık nüfus ise refahını arttıracak fırsatı genellikle yakalayamamıştır. Borçlarını kapatmak için ek iş aramaya başlasalar bile bu tam bir çözüm olamamıştır. Artık nüfus bu süreçte sürekli borçlanma yöntemlerini kullanarak ayakta kalabilmiştir. Dolayısıyla oluşan borçlanma yoksulluk üzerinde olumsuz etki bırakmıştır (Traub & Ruetschlin, 2012: 3-5). Fakat borç refahı kavramı ile değerlendirdiğimiz borçlanma türleri genellikle yoksul kesim üzerinde refahı arttırmayı amaçlamaktadır. Borçluluk, ne kadar yoksulluğu olumsuz etkilese de neoliberal dönemde yoksulluğu yönetmek için de kullanılmaktadır. Bunun bir örneği mikro-kredilerdir. Toplumda artık nüfus üzerinde kullanılan mikro-krediler sayesinde işsizlik kontrol altına alınarak yoksulluğu azaltmak amaçlanmaktadır.

Mikro-finans 18. ve 19.yy’da birkaç Avrupa ülkesinde yoksulların gayri resmi olarak kullandığı bir bankacılık türünü ifade etmektedir. Krediye sivil toplum kuruluşları sayesinde mikro-kredi özelliği eklenerek bir devrim yaratılmıştır. Grameen Banking bu devrimin kurucusudur. Dünyada ilk olarak Bangladeş’te uygulanmaya başlayan mikro-krediler küresel ölçekte genişlemiştir. Bu nedenle kırsal bölgelerde uygulamaları artarak bölgesel kalkınma politikaları arasında önemli bir konuma ulaşmıştır. İlk olduğu yıllarda piyasada fon fazlası olan ile fon açığı olan arasında dengeyi kurmak amaçlanmıştır. Mikro-finans kavramı 1990 yılında profesyonel bir hâle bürünerek mikro-kredileri sermayeye dönüştürmüştür. 21.yy’a gelindiğinde resmi bankacılık haline kavuşan mikro-finans kavramı yoksulluğu dar gelirlilere kaynak sağlayarak azaltmaya başlamıştır. Günümüz Almanya’sında mikro-finansa erişim nüfusun yüzde doksanında sağlanmıştır (Seibel, 2005: 1). Türkiye’de de son yıllarda ilgi odağı haline gelen mikro-krediler düşük gelirli bireylere

geçimlerini sağlamalarının yanında iş kurma imkânı sunmaktadır (Sakarya, 2005: 98). Böylece kayıt dışı ekonomi olarak ifade edilen ekonomik birimlerin kendi işlerini kurmasına imkân yaratılmıştır. Kurulan mikro-finans sisteminde bireye balık verilerek bir hibe yapılmadığı gibi balık tutması öğretilerek meslek edindirilmemektedir. Mikro-kredinin avantajı iş kurma potansiyeli olan yoksul kesimde kayık veya ağ gibi demirbaşları alma veya kiralama fırsatı sunulmaktadır. Bu sayede becerilerini gelire dönüştürme fırsatı yakalayan bu grup kendi işini kurarak ekonomik sisteme dâhil olma fırsatı yakalamaktadır (Ateş & Öğütoğulları, 2012: 35). Mikro-finans yöntemi Türkiye’de 1995 yılı itibariyle uygulanmaya başlanmıştır. Çalışmalarını birkaç farklı kurum üzerinden gerçekleştiren mikro-finans sisteminin Türkiye’de en önemli kuruluşu TGMP (Türkiye Grameen Mikrofinans Programı)’dır (Kalaç, 2018: 149).

Grafik 3.2. Türkiye’nin 2020 Yılında Uyguladığı Mikro-Kredilerin Sektörel Dağılımı

Kaynak: TGMP, 2020: 11

Grafik 3.2’de mikro-kredileri en çok ticaretle uğraşan kişilerin kullandığı görülmektedir. Grafiğin yüzde 34’ünü kaplayan işlem ve üretim sektörüne kadınların evde işleyip üreterek gelir elde etmesi örnek gösterilebilmektedir. Bu nedenle mikro-kredilerin Türkiye’de kadınlar üzerinde istihdamı arttırıcı bir özellik taşıdığı savunulmaktadır. Öyle ki 2020 yılında kadınlar için yapılan çalışmalar 64 ilde gerçekleşirken toplamda 143.688.169TL mikro-kredilerden yararlandıkları TGMP raporlarına geçmiştir (TGMP, 2020: 8). Amaçlarından birisi kadın işsizliğinin azaltılması olan mikro-krediler bölgelere göre farklı meblağlarda olabilmektedir. Örneğin, Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Marmara Bölgesi’ne göre daha düşük meblağ ile karşımıza çıkmaktadır. Yoksul bireylerin becerileri üzerinden gelir elde etme fırsatı doğuran mikro-krediler birçok sektörde başarı sağlamaktadır (Altay, 2007: 64-65).

Kapitalist sistem içerisinde yoksul kesim üzerinde fayda amaçlı ve küçük ölçekli de olsa borçlanma oluşturmaktadır. Dolayısıyla bireylerin ürettiğini gelire dönüştürememesi durumunda bir faciaya dönüşebilmektedir. Çünkü böyle bir durumda kişiler daha fazla borçlanarak sistemin daha çok parçası olurken güvencesiz ve kırılgan bir yapıya bürünmektedir. Bu nedenle yoksullukla mücadele metodu olan mikro-krediler kuruluş amacına tek başına ulaşamamaktadır. Uygulanan programlara büyük beklentiler ile dâhil olmak hayal kırıklığı yaratabileceği için mikro-kredilere başvuranlarda bilgilendirme sağlanmalıdır. Mikro-krediler risk barındırsa da ulusal ve küresel ölçekte toplam ekonomik etkisine bakıldığında kalkınma ve büyümeye yardımcı olduğunu belirtmek gerekmektedir (Ateş & Öğütoğulları, 2012: 35-51).

Neoliberal düzende özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümesi borçlanmayla gerçekleşmektedir. Bu doğrultuda artık nüfus, finansallaşma sürecine zorunluluklarla başvurmuş ve sürecin demirbaşı konumuna ulaşmıştır. Mikro-finans kurumlarını küresel ölçekte değerlendirdiğimizde ilk oluşum amaçlarının dışında kâr amacı gütmeye başladıkları karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle mikro-finans kuruluşlarının ticarileştiklerini söylemek mümkündür (Soederberg, 2016: 303-307). Bu noktada mikro-finans kuruluşları ticari amaçlı ve yoksulluğu azaltma amaçlı olarak ikiye ayrılmaktadır. Paranın zamansal ve mekânsal dönüşümü ticari kuruluşlarla daha kolay elde edilebildiği için yoksulluk üzerinde ticari kuruluşlar daha olumlu etki bırakmaktadır. Söz konusu ticari kuruluşların bir etkisi de yoksulları borçlandırarak toplumun görece daha iyi gelire sahip kişileri ile aynı sosyal ve tüketim kalıplarına sokmaktır. Borçla elde edilmiş olsa da toplumun her sınıfında alışkanlıklar birbirine benzerlik göstermeye başlamıştır (Soederberg, 2016: 314-336). Böylece mikro-krediler yoksul kesime toplumun üst tabakasına yaklaşma fırsatı vermektedir. Diğer yandan artık nüfus üzerinde işsizlik azaltıcı etkisiyle ekonominin kalkınması ve büyümesinde pozitif etki bırakmaktadır. Mikro-finans bu nedenle kapitalistleşmiş olan tüm ülkelerin başvurduğu yoksulluk azaltıcı bir yöntem olmuştur.

3.2.4.3. Öğrenim Kredisi Endüstrisi

Toplumun yoksul kesimindeki bireylerin üniversite eğitimi almaya karar vermeleri onların eğitimini tamamlaması için bir başına yeterli olmamaktadır. Eğitimi tamamlamak isteyen bireyler ve ailelerinin belirli bir maliyete katlanması gerekmektedir. Başlıca giderler arasında harç ve kitap maliyetleri bulunmaktadır.

Eğer öğrencinin eğitimi için şehir dışına çıkması gerekiyorsa bu giderlere barınma ve beslenme gibi temel ihtiyaçlar için oluşan maliyetler de eklenmektedir. Dolayısıyla üniversitelerde eğitim ücretsiz sunulsa da öğrencilerin bir yaşam maliyetine katlanması gerekmektedir. Bu durum zaman zaman öğrenci ve ailesinde umutsuzluk doğurabilmektedir. Bu çıkmazdan kurtulmak için öğrenciler boş zamanında hatta kimi zaman ders zamanında part-time işte çalışarak eğitimlerini sürdürmeyi tercih edebilmektedir. Bir diğer seçenek ise bir işte çalışmak yerine derslerine çalışarak gelir elde etmeyi ötelemektir. İkinci durumda öğrenciler bir fırsat maliyeti ile karşılaşmaktadır. Öğrencilerin ders çalışmak için katlandığı fırsat maliyetine banka ve yükseköğretim kurumları tarafından öğrencilere sağlanan krediler finansman olmaktadır (Kurul Tural, 1996: 49-50).

Tüketici davranışları günümüzde kredilerle yönlendirilebilir bir olguya dönüşmüştür. Bu nedenle üniversite öğrencilerinin davranışları da kredilerle kontrol edilebilmektedir. Bahsedilen davranışlar gelir durumuna göre farklılık göstermektedir. Örneğin öğrencilerin kredilere başvuruları ailelerinin gelir durumuna göre iki farklı amaçla gerçekleşmektedir. Yoksul aileye sahip öğrenci eğitimini tamamlamak ve temel ihtiyaçlarını karşılamak adına krediye başvurduğu görülmektedir. Gelir durumu görece daha iyi olan aileye sahip öğrenciyse herhangi bir nedenle tüketimini arttırmak için krediye başvurabilmektedir. Söz konusu iki durum gelişmişlik düzeyine göre ülkeler üzerinden de analiz yapmamızı sağlamaktadır. ABD bilindiği üzere dünyada tüketim toplumunun mabedi sayılabilecek konumdadır. Ekonomik anlamda gelişmiş bir ülke sayılmasına rağmen borçlanmanın en yoğun görüldüğü ülke olmasının nedeni toplumunun sürekli artan tüketim isteğidir. ABD’de öğrenim kredilerindeki artışta bu yaşam biçiminin bir sonucudur. Bazı durumlarda zorunlu bazı durumlarda tercihen de olsa öğrenim kredilerinin genel olarak artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Afrika ülkeleri de söz konusu artış eğiliminin içindedir (Johnson, Ostern & White, 2012: 1-3; Çakır, Çakır, & Usta, 2010: 93-94). Günümüzde öğrenim kredileri altmıştan fazla ülkede görülmektedir. Küresel ölçekte yaygınlaşan öğrenim kredilerini, öğrencilerin finansman kapısı olduğu yeni bir finansal piyasa olarak düşünmek mümkündür. Gelişmekte olan ekonomilerde bu finansal piyasa Dünya Bankası projeleriyle desteklenmektedir (Salmi, 2003: 1).

Öğrenim kredileri dar gelirli ailelere sahip öğrencilerin finansman ihtiyacını gidermek amacıyla kurulmuştur. Fakat neticede finansal bir piyasa kuran öğrenim

kredileri piyasayı ayakta tutmak için gerekli olan normalleri de amaçlamak zorundadır. İki amacın taban tabana zıt yanı bulunduğu aşikârdır. Finansal piyasanın bir dalını oluşturan öğrenim kredilerinin devamlılığını sağlamak için yapılan uygulamalar ekonomide kırılğan noktalar oluşturabilmektedir. Öğrenim kredileri konut kredileri gibi uzun vadeli bir ödeme planı sunmaktadır. Çünkü öğrencinin geri ödemeyi gerçekleştirebilmesi için mezun olup iş bulması gerekmektedir. Mezun olduklarında ekonomideki enflasyon oranı ve istihdam oranları geri ödemelerini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle bu finansal piyasa ekonominin kırılğan dönemlerinde diğer piyasalardan biraz daha fazla hasar oluşturabilmektedir. Bütün bu risklerine rağmen kredilere başvuran dar gelirli öğrenciler akademik başarı elde ettiğinde paha biçilmez bir fırsat imkânı yakalamaktadır (Salmi, 2003: 24). Türkiye’de öğrencilerin yararlandığı bu kredi türü aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 3.9. Türkiye’de Öğrenim Kredisi/Bursu Alan Öğrenci Sayısı (2020yılı)

	Öğrenim Kredisi	Burs
Yurt İçi	1.139.292	419.135
Yurt Dışı	25.485	193
Toplam	1.164.777	419.328

Kaynak: MEB, 2020: 225

Tablo 3.9. incelendiğinde Türkiye’de Yüksek Öğretim Kurumunun öğrencilere sağladığı kredi imkânının ciddi bir sayıya ulaştığı görülmektedir. 2020 yılında Türkiye’de eğitim gören öğrencilerin kredi miktarı (lisans/ön lisans 550 TL, yüksek lisans 1100 TL, doktora 1650 TL) ile birlikte değerlendirilmelidir (MEB, 2020: 225). Veriler ışığında örgün eğitim gören öğrencilerin yaklaşık bir buçuk milyonun eğitim desteği ile okuduğu görülmektedir. Tam bu hususta kapitalistleşmiş tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de öğrenim kredilerinin borç refahı yarattığı görülmektedir. Çünkü eğitim için sağlanan burslar kredilerin yarısına bile ulaşamamaktadır. Krediler kırsal kesimden kentlere gelen öğrencilere finansal destek sunarak görece iyi bir eğitim almaları için fırsat yaratmaktadır. Fakat mezun olduklarında iş bulamamaları onları derin bir güvencesizliğe itmektir.

Türkiye’de işsizlik artış eğiliminde olduğu için önemli bir sorundur. Birçok iktisatçının bu konuda yaptığı değerlendirmede Türkiye’de büyüme hedeflerinin istihdama elverişli olmadığı vurgulanmaktadır. Diğer yandan işgücü piyasasında

kadın istihdamının az olduğu ve genç işsizliğinin fazla olduğu bilinmektedir. Genç işsizlik sorununun artması eğitilmiş gençleri tembelliğe iterek işgücü piyasasında eğitim ortalamasının düşmesine neden olmuştur. Söz konusu durumu enflasyon ile entegre bir şekilde düşündüğümüzde bir çıkmazdan söz edilir. Çünkü ortaya çıkan durum borçlanmayı zorunlu kılmaktadır (Ünker, 2022; Işık, 2016: 143). Bu nedenle işsizlik kontrol altına alınmadığı takdirde öğrenim kredileri piyasada bir yıkım yaratmaktadır. Çünkü öğrencilerin bu şekilde borçlanması işsizliğin kontrolsüz artışıyla bütünleştiğinde onları güvencesizlik sorunuyla mücadele etmek zorunda bırakmaktadır. Bu sorun mezun işsizleri düşük ücrette çalışmaya razı hâle getirecektir. Böyle bir durumda artık nüfusu eğitilmiş yapan finansal piyasa ortaya çıkmıştır. Eğitilmiş olan artık nüfusun kontrolsüz artması işsizlik sorunu daha da arttırarak bir çıkmaz oluşturmaktadır. Böyle bir durumda öğrenim kredilerinin ortaya çıkış amacından saptığı görülmektedir. Finansal piyasanın farklı bir dalı olan öğrenim kredilerinde de varlığa dayalı menkul kıymetleştirme söz konusudur. Çünkü diğer kredilerde olduğu gibi bu piyasaya fon fazlasıyla dâhil olan taraf borçlanan taraf üzerinden gelir elde etmektedir. Dolayısıyla öğrenim kredilerinin kaynağı olan varlıklar giderek artarken borçlu bireylerin güvencesini arttırmak amaçlanmamaktadır. Günümüzde öğrenim kredilerinde artış eğiliminde olan hiçbir ülkede ne yazık ki borçlanan tarafa güvence sağlanan bir ortam oluşturulmamıştır (Soederberg, 2016: 179-186).

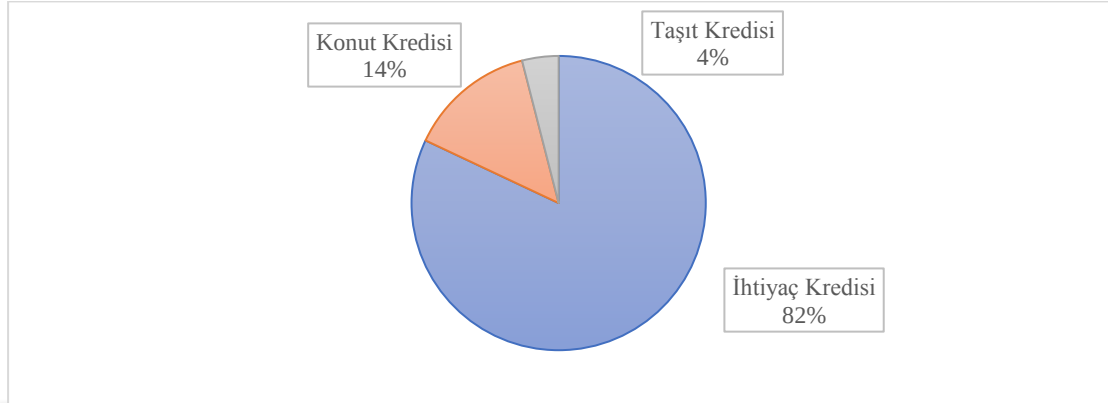
3.2.4.4. Konut Kredisi

Gelişmekte ve gelişmiş ülkelerde yoksullukla mücadele kapsamında konut edindirme politikaları uygulanmaktadır. Bu politika bir yanıyla ekonomik büyümede etkilidir. Dünya Bankası da bireylere sağladığı konut finansmanı programlarıyla bu kredi kanalını desteklemektedir (Renaud, 1999: 756). Ekonomik yapısı farklı olan ülkelerin iki grubu da konut finansmanı ile elde edilen sistem sayesinde küreselleşmiştir. 1960 yılından sonra refah devletlerinin ekonomik büyümesinde bu sistem etkili olarak büyük artış sağlamıştır (Stephens, 2003: 1011-1012).

Dünyada 1960 ve 1970 yıllarında ortaya çıkan konut finansman sistemi mortgage kredisini ifade etmektedir. Bireylerin aylık gelirlerine göre farklı hesaplama biçimleri olsa da geri ödemesi bireyin aylık maaşının üçte birini aşmamaktadır. Ekonomik birimlerin herhangi bir mülk edinmek için ipotekli bir şekilde başvurduğu bu kredi

türü birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de uygulanmaktadır (Berberoğlu, 2009: 120-121).

Grafik 3.3. Türkiye’de Kredilerin Hizmet Dağılım Yüzdesi (Ocak-Mart 2021)

Kaynak: TBB, 2021

Grafik 3.3’e göre Türkiye’de ihtiyaç kredisi yüzde 82 oranıyla diğer kredilerden daha fazla tercih edilmektedir. Konut kredileri ise yüzde 14 oranıyla azımsanmayacak seviyededir. İhtiyaç kredilerinin ve konut kredilerinin toplamının yaklaşık yüzde 2’sini oluşturan takipteki krediler 12 milyar TL olarak Türkiye Bankalar Birliği (TBB) raporunda yer almaktadır (TBB, 2021). Ülkelerin ekonomik kalkınması için önemli sektörlerden olan inşaat sektörünün gelişmesini sağlayan konut kredilerinin diğer kredilerden az tercih edilme nedeni bireylerin konut kredisi şartlarını avantajlı bulmamasından kaynaklanmaktadır. Bireylerin böyle bir fikre sahip olmalarındaki en temel neden 2008 mortgage krizinin hanehalkları üzerindeki etkisinin unutulmamasıdır. Bir diğer sebep ise bireylerin konut finansmanı konusunda tam bilgiye sahip olmamasıdır (Berberoğlu, 2009: 140). Grafiğe yüzdesel olarak yansıyan kredilerin hangi meblağa tekabül ettiği aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 3.10. Türkiye’de Güncel Kredi Değerleri (Milyon TL)

	Konut Kredisi	İhtiyaç Kredisi	Eğitim Durumuna Göre Konut Kredisi	
			Lise	Üniversite
Mart 2020	24,089	97,143	40,920	50,502
Haziran 2020	33,230	84,026	36,922	48,933
Eylül 2020	55,001	79,652	42,049	62,686
Aralık 2020	13,975	54,745	23,156	30,109
Mart 2021	11,692	66,258	27,473	33,626

Kaynak: TBB, 2021: 1-5

Tablo 3.10.'da konut kredilerinin ihtiyaç kredilerinin çok altında bir tutara sahip olduğu görülmektedir. Yine de azımsanmayacak bir meblağda olan konut kredileri eğitim seviyesi arttıkça artış göstermektedir. Gayrimenkulü güvenceye almak için ipotekli krediler (mortgage) ile bir finansal aktarım gerçekleşmektedir. Bu nedenle sermaye piyasası geliştirilmeden ve bireyler bu alanda tam bilgiye sahip olmadan konut kredisinde büyük bir gelişme elde edilemeyecektir. Türkiye'nin enflasyon oranı faiz oranlarıyla birlikte düşünüldüğünde kredilerin geri ödeme bakımından bireylere avantaj sağlasa dahi alınan kredilerin ev fiyatlarına yetmediği görülmektedir. Çünkü ev fiyatları orantısız bir şekilde artış eğilimindedir. Bu durumun en güncel örneği 2022 Mayıs ayında gerçekleşen kabine toplantısıyla yayınlanan 0,99 faizli konut kredisidir. Halka sunulan bu düşük faizli krediler sonucunda zaten yüksek olan ev fiyatları daha fahiş bir fiyatla karşımıza çıkmaktadır (TCCB, 2022; TCMB, 2022c: 1). Kredi faizlerinin ele alındığı verilere bakıldığında son beş yılda enflasyonun altında kalmasına rağmen konut kredilerine olan talebi azaltmaktadır (Kömürlü & Önel, 2007: 94-96).

Türkiye'de teknik ve kurumsal koşulların yetersizliğiyle ekonominin istikrarsız seyretmesi birlikte düşünüldüğünde konut finansman sisteminde kırılmalar oluşmaktadır (Kömürlü & Önel, 2007: 101). Çatlakların bulunduğu bir kredi sistemine ekonomik olarak güvenceye sahip olmayan bir bireyin başvurması, geçici krizleri kalıcı hâle getirebilmektedir. Dolayısıyla ekonomide istikrarlı bir yapı elde edilmeden, gelir dağılımı kontrollü yapılmadan ve borçlanan bireylerde tam bilgiyi sağlamadan konut kredisini gibi yüksek risk içeren krediye başvurulması uzun vadede ekonomik yıkıma neden olacaktır. Ekonomiyi yıkıcı risk barındırmasına rağmen birçok ülke için ekonomik büyüme fırsatı da sunmaktadır. Öyle ki neoliberal dünya düzeninin hanehalkları üzerinde yarattığı borçlanarak refaha kavuşma algısı Türkiye'de 2001 ve 2008 krizleri arasında hızlı büyümeye neden olmuştur. Söz konusu yıllar arasında dövizin de ucuz olması ithalat ve enflasyon oranında artışa neden olmuştur. 2001 yılı sonrasında FED'in faiz oranlarında düşüş politikası uygulamasıyla Türkiye ekonomik olarak ciddi bir rahatlama dönemine girmiştir (Akçay & Güngen, 2019: 237-238). Borçlandırılma algısı ekonomiye zaman zaman yarar sağlasa da kapitalistleşmiş tüm ülkelerde hanehalkları için yıkıcı olmuştur. Aşağıda verilen tablodaki değerler artık nüfusun bu borçlanma sürecinden ne kadar etkilendiğini göstermektedir.

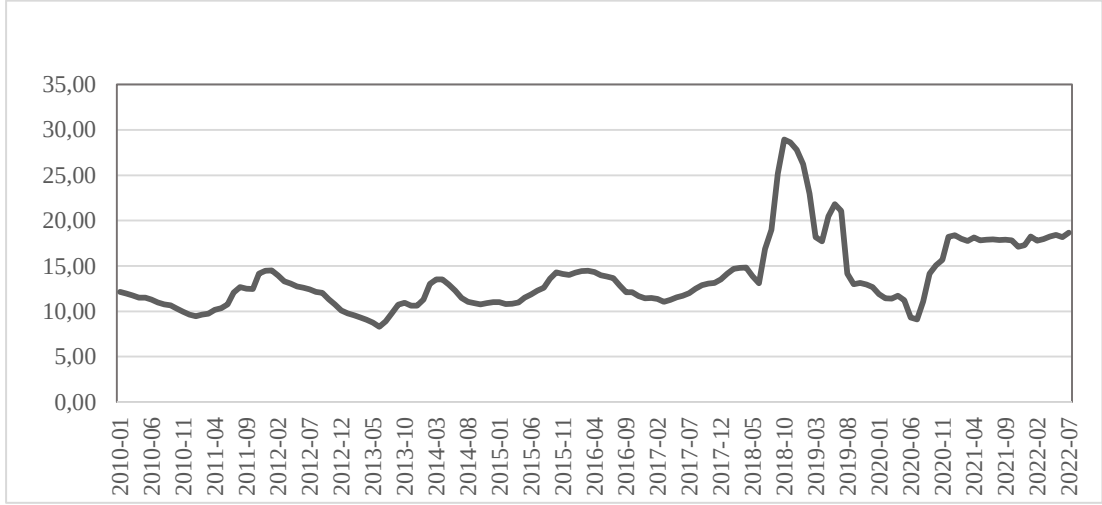
Tablo 3.11. Türkiye’de Gelir Durumuna Göre Tüketici ve Konut Kredisi (Milyon TL)

	0-1000 TL	1001-2000TL	2001-3000 TL	3001-5000TL	5000TL+
Mart 2020	33,123	3,622	9,770	14,673	47,134
Haziran 2020	25,832	3,826	10,478	15,179	43,097
Eylül 2020	29,616	3,300	8,575	15,143	59,987
Aralık 2020	20,295	1,312	3,698	6,151	31,134
Mart 2021	17,212	1,318	3,404	8,226	43,106

Kaynak: TBB, 2021: 4

Tablo 3.11.’de Türkiye’nin 2020 ve 2021 yılında gelir dağılımına göre tüketici ve konut kredisi meblağ olarak incelenmektedir. Tabloya göre son yıllarda yoksulluk sınırı altında geliri olan bireylerin kredi kullanımının çok yüksek olduğu görülmektedir. Özellikle artık nüfus olarak değerlendirilen düşük ücrette çalışmaya razı kesimin (0-1000 TL gelir) başvurduğu kredi tabloya göre 5000 TL geliri olan bireye yaklaşmak üzeredir. Burada toplumda ekonomik olarak güvenceye sahip olmayan kesimin kredi başvurusunda riskleri daha cürekâr üstlendiği görülmektedir. Dolayısıyla günümüz ekonomik sisteminde geleneksel teorideki gibi geleceğe yönelik ekonomik durumu kurtaran bir strateji uygulanmamaktadır. Hanehalkları üzerindeki söz konusu durum bugünü kurtarmak amacıyla ödünç alınmış finansmandan oluşmaktadır. Yapılan anketler de bu durumu desteklemektedir. Örneğin işçi grubunda yapılan ankette uygulanan grubun yarıdan fazlasında bir borcu kapatmak için borçlanma kanallarına başvurduğu görülmektedir. Tabloya göre nispeten daha iyi gelire sahip olan grubun tüketimini arttırdığı için borçlandığı görülmektedir. Bu nedenle borçlanmanın iki nedeni olduğu savunulmaktadır. Fakat sonuç aynıdır. İki durumda da bireylerin ekonomilerinde kırılganlığın arttığı görülmektedir (Sarıöz Gökten, 2020: 241-242). Konut kredisinin ipotekli olduğunu gösteren mortgage kredileri ekonomiyi bu şekilde kırılganlaştırırken riske giren ailelerin gelecek ödemelerinde de riskin artmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla ekonomik güvencesizliğin artması borç refahı kavramının da gelişmesine neden olmuştur. Borç refahı kavramı için önemli bulunan konut kredisinin faiz oranları aşağıdaki tabloda yıllara göre ortalaması incelenecektir. Böylece uygulanan borçlandırılma politikaları Türkiye üzerinden analiz edilmektedir.

Grafik 3.4. Türkiye’de Konut Kredilerine Uygulanan Aylık Faiz Oranı

Kaynak: TCMB, 2022a

Grafik 3.4.’da verilen aylık ortalama faiz verilerine göre 2018 yılında faiz en yüksek noktaya ulaşmaktadır. 2019 yılından sonra düşük faiz politikaları uygulanmış olup sonraki yıllarda istikrarlı artış yaşandığı görülmektedir. 2020 yılında düşük faizle bireylerin konut sahibi olma girişimlerinde artış yaşanmıştır. Belli dönemlerde düşük faiz politikaları uygulansa bile konut fiyatlarında şişirilmeye devam eden bir balon olduğu bilinmektedir. Bu nedenle faiz oranlarının geçici düşüşü ile karşılanacak bir konut talebi zaten yakalanamamıştır. Dolayısıyla bu durum finansal piyasaları zora soktuğu için hanehalkları üzerinde artan borçluluk faiz yüklerinde artışa neden olmuştur.

Borç refahı türleri olarak ele aldığımız tüm kredi türlerinde olduğu gibi konut kredilerinde de bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak için borçlanmaya bel bağladığı görülmektedir. Kapitalist sistemde bireylerden borçlarına sadık olmalarının yanında talebi garantileyecek yaşam biçimi içerisinde olmaları beklenmektedir. Sistemin bireylerden bu beklentisi kapitalistleşmiş olan tüm dünya ülkelerinin yönetim biçimine dönüşmüştür. Gelişmekte olan ülke konumundaki Türkiye bu süreç sonradan dâhil olarak hanehalklarında borç yükünü arttırmak durumunda kalmıştır. Türkiye’nin finansallaşma sürecinde başarı sağladığı bu doğrultuda söylenebilmektedir. Dolayısıyla Türkiye yükselen piyasalar ile aynı yazgı içerisinde bulunmaktadır (Sarıöz Gökten, 2020: 242-243).

Kapitalizm tarihinde finans kavramının önemli bir konumda olduğu söylenebilir. Son otuz yılın verileri içinde her kredi türü incelendiğinde emekçi kesimin finansal

kuruluşlara borçlanması zirve yaşadığı görülmektedir. Kriz dönemlerinde bu durum ne yazık ki daha da derinleşmiştir. Küresel krizlerin çoğunda işçiler borçlanarak hane içi ekonomilerinde kırılğan yapıyı arttırmak zorunda kalmıştır. Söz konusu bireyler için borçlanma, ücretin ikamesi gibi görülecek kadar normalleşmiştir. Bu kişiler üzerinde vadesi uzun olan yüksek meblağlı krediler (konut ve taşıt kredisi vb.) borçlanma baskısını arttırarak güvencesizliği arttırmaktadır. Ayrıca kısa vadeli krediler ile tüketim yaratılarak bu insanlar için ihtiyaçlarının karşılanması kolaylaştırılmaktadır. Bu gibi durumlar düşük ücrette uzun mesai yapmalarına ve sosyal haklarının olmadığı bir ortamda çalışmaya mecbur bırakılmalarına neden olmaktadır (Karaçimen, 2015: 91-93). Sermaye piyasalarında resmi ve gayri resmi kuruluşların entegre bir şekilde hareketi, artık nüfus için fayda sağlamaktadır. Fakat bu durum karmaşık bir ekonomik düzeni doğurarak artık nüfusun güvencesizlik sorunuyla mücadele etmesine neden olmuştur (Bouman, 1977: 27).

SONUÇ

1970’li yılların sonrasında kapitalizmin finansallaşmasıyla para toplumu kredi toplumuna dönüşmüştür. Borç tabanlı oluşan bu yeni dünya düzeninde bir süre sonra borçlanma tercih olmaktan çıkıp zorunluluk hâlini almıştır. Toplumun her tabakasında farklı amaçla ele alınan borçlanma kanalları bulunmaktadır. Kreditörlerin farklılaşması bu durumun kanıtıdır. Tüketici kredisi ikameleri olarak ele alınan bu kredilerin her biri ayrı ayrı avantaj ve dezavantajlarıyla ele alınmıştır. Özel olarak yaratılmış para şeklinde bilinen krediler hanehalklarını tüketici kredilerine bel bağlar hâle getirmiştir. Diğer yandan kapitalist sistemde işçilerin güvencesizlik içerisinde kredilere başvurmasına rağmen onların düzenli bir şekilde borçlarını ödemesi beklenmektedir. Bu durum neoliberal birikim anlayışının eleştirilmesine neden olmuştur.

Kapitalist sistem toplumda her ekonomik birim (hanehalkları, işletmeler, devletler) için farklı etkilere sahiptir. Bu sistemde kârlı grup sermayedarlardır. Çünkü sermayedarlar sürekli kâr amacıyla sistemin içinde yerini almaktadır. Bu sayede sermayedarlar var olan ekonomik güçlerini daha da arttırmaktadır. Sistemde artık nüfus ucuz işgücü ile sermaye birikiminin bir parçası olarak üretim kanalında yer almaktadır. Bu noktada Marx’ın ifadesiyle sermaye birikim sürecindeki çelişkiler ortaya çıkmıştır. Çelişki olarak ele alınan durum sistemde üretilen ürünleri karşılayacak talebin bulunamamasıyla oluşmuştur. Çelişki artık nüfusun sistemde tüketim kanalına dâhil edilmesiyle çözümlenmiştir. Fakat artık nüfus yeterli gelire sahip olmadığı için kredi kanallarıyla tüketime dâhil olabilmıştır. Diğer yandan sistemin doğurduğu sürekli tüketim algısı orta gelir grubunda da kredi kullanımını arttırmıştır. Toplumun alt gelir grubunu üst gelir grubuna yaklaştıran bu tüketim algısı, dar gelirli ailelere gelecekteki parasını bugün kullanmayı öğreterek gerçekleşmiştir. Artık nüfus daha önce tüketime dâhil olmadığı için kredi kanalıyla da olsa tüketim gerçekleştirmeleri aldatici bir refah algısı yaratmıştır. Bu durumların sonucu olarak toplumun her tabakasında borçlanma sorunu artmıştır. Farklı nedenlerle farklı kanallardan borçlanmayı tercih eden her ekonomik birim geleceklerine karşı borçlanmayı refah zannetmiştir. Kredinin “demokratik” bir hâl alması ile tüketiciler borç refahı kavramını içselleştirerek kredi notlarını bir saygınlık unsuru olarak görmeye başlamıştır. Bu nedenle tezde borçlanma kavramı para ve kredi üzerinden açıklanmıştır. Bu noktada Marx’ın bakış açısı ele alınmıştır. Çünkü kredi ve paraya

klasik iktisatçılardan farklı olarak ele alan Marx'ın görüşleri borçlanma konusunda geniş bir yelpazeden bakma fırsatı sunmuştur. Bu doğrultuda kapitalist sistem süreç içerisinde ele aldığı anda sistemin borçluluğu kaçınılmaz kıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Kapitalist sistemin sürekli tüketim mantığı, dar gelirli bireyler için eskiden lüks sayılan malları zorunlu ihtiyaca dönüştürmüştür. Bu nedenle kredi taleplerinde artış yaşanmıştır. Toplumdaki tüm ekonomik birimlerin borç sarmalı içerisine girmesi küresel ekonomik düzenin ayakta kalmasını sağlamaktadır. Bu nedenle kapitalist sistemin her aşaması, borçlanma konusunda farklı bir yaklaşım içermektedir.

Tezin ilk bölümünde kapitalist sisteme geniş bir yelpazeden bakarak ekonomik sistemin temelleri üzerinde durulmuştur. Böylece ikinci bölümde ele alınan para, kredi ve borçlanma düzenini daha kolay analiz etme fırsatı yaratılmıştır. İkinci bölümde borç refahı kavramı detaylandırılarak üçüncü bölümün temeli atılmıştır. Tezin üçüncü bölümünde ise finansallaşma süreci olarak ele alınan süreç Türkiye üzerinden analiz edilmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'nin ekonomik verileri ışığında kredi ve yoksulluk arasındaki ilişki incelenmiştir. Kapitalistleşmiş ülkeler arasında bulunan Türkiye'nin borç refahı kavramını ne derece içselleştirdiği incelenmesi amaçlanmıştır. Borçla elde edilen refah yanılgısı kapitalistleşmiş olan her ülke gibi Türkiye'nin de bir yazgısı olmuştur. Türkiye'nin geç kapitalistleşmiş ülke olması nedeniyle bu sürece 2001 krizi sonrasında dâhil olduğu görülmüştür. 2001 ve 2008 krizleri arasında hızlı büyüme yaşamasının nedeni borçlanmanın artmasıdır. Borç refahı olarak ele alınan kavram için Türkiye'de iki kriz arasındaki dönem önemli bir örnektir. Çünkü 2001 krizi Türkiye ekonomisi için kırılma noktasıdır. Borçlanma sorunu bu krizden sonra tüm ekonomik birimlerde artış eğilimindedir. Neticede 2001 krizi sonrası Türkiye'de de tüm kapitalistleşmiş ülkeler gibi borçlanma balonu şişmeye başlamıştır. Türkiye ekonomisinin borç refahı kavramıyla tanıştığı bu süreçte hanhalklarının da borç yüklerinde artış görülmüştür. Türkiye finansallaşma sürecinde elde ettiği başarı ile yükselen piyasa ekonomilerinin ateşleyici güçleri ile aynı kaderi paylaşmaktadır. Dünya genelinde borç refahı kavramı, gelirleri farklı olan sınıflar arasında yakınlaşmaya neden olduğu için sosyal anlamda yıkıcı güç olabilmektedir. Dar gelir gruplu hanhalklarını gelir düzeyi görece iyi olan hanhalkları ile tüketim yarışına girmesi bu durumun örneğidir. Gelir adaleti ile ülkelerin sınıflar arası yakınlaşmanın yıkıcı etkisini azaltacağı için önerilen politikalar arasına bu adaleti

sağlamak vardır. Fakat bu politikanın etkinliği kapitalistleşmiş olan hiçbir ülkede sağlanamamıştır.

Sonuç olarak Werner Sombart'ın da belirttiği gibi kapitalizm insanın hayatındaki huzuru yok ederek doğal hayattan uzaklaşmasına neden olmuştur. Böylece yeni bir dünya kurarak günümüz milyonerleri ile alt gelir grubundaki bireyleri aynı çatı altında birleştirmiştir. Kapitalist sistemin kurduğu bu yeni yaşam biçiminde düşünce yapısı ve eylemleri arasında farklılık olan milyonlarca insan tek bir noktada (borçlanma ile) birleşmiştir. İnsanları birleştiren tüketime dayalı yaşam biçiminin dayattığı borçlanma eğilimidir. Dolayısıyla kapitalist sistem dünyanın kaderini değiştiren bir zihniyet oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

- Akalın, K. H. (2015). Rasyonel Ekonomik Faaliyetin Muhasebesi Açısından Weber Sombart ve Max Weber. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 65(2), 15-80.
- Akçay, Ü., & Güngen, A. R. (2019). *Finansallaşma, Borç Krizi ve Çöküş: Küresel Kapitalizmin Geleceği*. İstanbul: Notabene.
- Akdemir, T., & Yeşilyurt, Ş. (2018). Devlet Borçlanmalarının Kökeni,Gelişimi ve İktisadi Temelleri. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 279-305.
- Akgül, D., & Varinli, İ. (2017). Hedonik (Hazcı) Tüketimin Özel Günlerdeki Alışveriş Kültürü Üzerindeki Etkisi ve Ülkelerarası Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 1-36.
- Aktan, C. C. (1995). Klasik Liberalizm, Neo-Liberalizm ve Libertarianizm. *Amme İdaresi Dergisi*, 28(1), 3-27.
- Aktan, C. C. (2010). Monetarizm ve Rasyonel Beklentiler Teorisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 168-187.
- Altan, M. (2013). *Uluslararası Ekonomi Politik*. (M. Çetin, Ed.) Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2941.
- Altay, A. (2007). Küreselleşen Yoksulluk Olgusunun Önlenmesinde Mikrofinansman Yaklaşımı. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 44(510), 57-67.
- Altınay, A., & Akıncı, Ö. S. (2018). Sanayi Devriminden 1990'lara Dünyadaki Finansal Yapının Gelişimi ve Bretton Woods Kurumlarının Ortaya Çıkış Süreci. *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*, 2(5), 1-18.
- Arrighi, G. (2010). *The Long Twentieth Century: Money, Power and the Origins of Our Time*. London- New York: Verso.
- Ateş, G., & Öğütoğulları, E. (2012). Türkiye'de Yoksullukla Mücadelede Mikrokredi Uygulamaları. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 33-54.
- Aydemir, C., & Genç, S. (2011). Ortaçağın Sosyoekonomik Düzeni: Feodalizm. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36), 226-241.

- Aydın, M. (2003). Kapitalizm ve Kriz. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(6), 1-10.
- Aydın, Y. (2015). *Türkiye de Para ve Kur Politikası*. İstanbul: Der Yayınları.
- Berberoğlu, M. (2009). Mortgage-İpotekli Konut Finansman-Sistemi ve Bu Sistemin Türkiye'de Uygulanabilirliği. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 1(2), 119-146.
- Binici, M., Kara, H., & Özlü, P. (2016). *Faiz Koridoru ve Banka Faizleri: Parasal Aktarım Mekanizmasına Dair Bazı Bulgular*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- BKM. (2021). *Yerli Kredi Kartlarının Yurt İçi Kullanımı*. 01 09, 2021 tarihinde Bankalararası Kart Merkezi: <https://bkm.com.tr/yerli-kredi-kartlarinin-yurt-ici-kullanimi/> adresinden alındı
- Bloch, M. (1983). *Feodal Toplum*. (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: Savaş Yayınları.
- Bouman, F. J. (1977). Indigenous Saving and Credit Societies In The Third World - Any Message? *Conference on Rural Finance Research* (s. 181-219). California: Agricultural Development Council.
- Bretton Woods Committee Annual Meeting. (2014). 01 26, 2021 tarihinde <https://www.brettonwoods.org/article/bretton-woods-committee-2014-annual-meeting-summary> adresinden alındı
- Brunhoff , S. (1990). Fictitious capital. J. Eatwell, M. Milgate, & P. Newman (Dü) içinde, *Marxian Economics* (s. 186-187). United Kingdom: Macmillan Reference Books.
- Buğday, E. B., Şener, A., & Güzel , Y. (2020). Tüketicilerin Bireysel Kredi Kullanım Davranışlarının Analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 1130-1148.
- Chang, H.-J. (2003). Tarih Karşısında İyi Yönetişim. *Birikim*(170-171), 38-37.
- Chin, P. (2004). Payday Loans: The Case For Federal Legislation. *University Of Illinois Law Review*, 1(59), 723-754.
- Cizre, Ü., & Yeldan, E. (2005). The Turkish Encounter With Neo-liberalism: Economics and Politics in The 2000/2001 Crises. *Review of International Political Economy*, 12(3), 387-408.

- Conway, E. (2015). *50 Ekonomi Fikri*. (I. Ertuna Howison, Çev.) Ankara: Domingo, Bkz Yayıncılık.
- Çağlar, Ü., & Dışkaya, S. (2018). Küreselleşme, Uluslararası Para Sistemi ve Kriz. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 1-24.
- Çakır, M., Çakır, F., & Usta, G. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Tüketim Tercihlerini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 87-94.
- Çavdar, T. (2003). *İktisat Klavuzu*. İstanbul: Nazım Kitaplığı Yayınları.
- Çilingir, L. (2019). Locke'un Toplum Sözleşmesi Kuramı. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*(11), 31-43.
- Dayar, H., & Sandalcı, İ. (2017). Türkiye'de Özel Sektör Dış Borçlarının Gelişimi ve Ekonomi Üzerindeki Etkileri. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 369-382.
- De Vries, J. (1994). The Industrial Revolution and the Industrious Revolution. *Journal Of Economic History*, 54(2), 249-270.
- Demirguc-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., & Oudheusden, P. V. (2015). *The Global Findex Database 2014: Measuring Financial Inclusion around the World*. World Bank Group Policy Research Working Paper 7255.
- Dev, S. (2006). Financial Inclusion: Issues and Challenges. *Economic and Political Weekly*, 41(41), 4310-4313.
- Duman, M. Z. (2011). Neo-liberal Küreselleşmenin Zaferi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 666-700.
- Durand, C. (2017). *Fictitious Capital: How Finance Is Appropriating Our Future*. (D. Broder, Çev.) London: Verso.
- Eichengreen, B. (2000). Hegemonic Stability Theories of the International Monetary System. J. Frieden, & D. Lake (Ed.) içinde, *International Political Economy Perspectives on Global Power and Wealth* (s. 220-244). Londra: Routledge.

- Epstein , G. (2002). Financialization, Rentier Interests, and Central Bank Policy. *University of Massachusetts* (s. 1-43). Amherst: Department of Economics and Political Economy Research Institute (PERI).
- Ercan, F. (1997). Meta ve Para Analizinde Finans Kapital (1970 Sonrası Yaşanan Ekonomik İlişkiler İçin Teorik Bir Çerçeve). *Ekonomik Yaklaşım*, 8(27), 157-186.
- Eryüzlü, H. (2020). Covid-19 Ekonomik Etkileri ve Tedbirler: Türkiye'de "Helikopter Para" Uygulaması. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 3(1), 10-19.
- Eser, L. Y., & Birinci, N. (2014). İç ve Dış Borç Tercihini Etkileyen Faktörler. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(23), 31-51.
- Evlimoğlu, U., & Gümü, U. T. (2018). İtibari Paranın Kullanımdan Kaldırılmasına Yönelik Teorik Bir Değerlendirme. *Lefke Avrupa Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 167-183.
- Fidan, M., Dilek, S., & Esev, A. (2019). Dünden Bugüne Paranın Tarihi ve Türkiye'de Kâğıt Para Kullanımı. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(18), 141-162.
- Ford, J. (2002). A Social Theory of Trade Regim Change: GATT to WTO. *International Studies Review*, 4(3), 115-138.
- Friedman, M. (2002). *Capitalism and Freedom* (Fortieth Anniversary Edition b.). London: University of Chicago.
- Fülberth, G. (2018). *Kapitalizmin Kısa Tarihi*. (S. Usta, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Goodman, J., & Pauly, L. (2000). The Obsolescence of Capital Controls? Economic Management in an Age of Global Markets. J. Frieden, & D. Lake (Ed.) içinde, *Intarnational Political Economy Perspectives on Global Power and Wealth* (s. 280-298). Londra: Routledge.
- Göze, A. (2000). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Graeber, D. (2015). *Borç İlk 5000 Yıl*. (M. Pehlivan, Çev.) İstanbul: Everest Yayınları.
- Güngen, A. R. (2019, Kasım 4). Marksizm201: Marksizm ve Ekonomi-Politik. *Universus Sosyal Araştırmalar Merkezi*.
- Haiven, M. (2014). *Cultures of Financialization: Fictitious Capital in Popular Culture and Everyday Life*. Londra: Palgrave Macmillan.

- Hannig, A., & Jansen, S. (2010). Financial Inclusion and Financial Stability: Current Policy Issues. *Asian Development Bank Institute*.
- Harvey, D. (2001). *Spaces of Capital: Towards a Critical Geography*. New York: Routledge.
- Harvey, D. (2012). Yaratıcı Yıkım Olarak Neoliberalizm. (E. Çamuroğlu Çığ, & Ü. Çığ, Çev.) *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 67-88.
- Hobsbawm, E. (1996). *Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991; Aşırılık Çağı*. (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- IMF. (2021). *Household Debt, Loans and Debt Securities Percent of GDP*. 06 09, 2021 tarihinde International Monetary Fund: https://www.imf.org/external/datamapper/HH_LS@GDD/CAN/GBR/USA/DEU/ITA/FRA/JPN/VNM/TUR adresinden alındı
- Işık , V. (2016). Türkiye'de Genç İşsizliği ve Genç Nüfusta Atalet. *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum*, 5(11), 130-145.
- Işık, N., & Duman, E. (2012). 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 73-101.
- İrge, N. (2005). Gelişmiş Kapitalizm Eşliğinde Yeni Sömürgecilik. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 59-88.
- Johnson, A., Ostern, T. V., & White , A. (2012). *The Student Debt Crisis*. Washington: Center for American Progress and Campus Progress.
- Kalaç, M. Ö. (2018). Türkiye'de Mikrokredi Uygulamaları: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Sosyoekonomik Boyutlarıyla İnovasyon* (s. 149-159).
- Kale, M., & Nur , İ. (2016). Karl Marx ve Marksist Teori Açısından Eğitim ve Toplumsal Cinsiyet. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 40-55.
- Kamalak, M. (1980). Para ve Para Sistemleri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(3-4), 71-97.
- Karaçimen, E. (2014). Interlinkages Between Credit, Debt and The Labour Market: Evidence From Turkey. *Cambridge Journal of Economics*, 1-17.

- Karaçimen, E. (2015). Tüketici Kredisinin Ekonomi Politikası: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Praksis*(38), 71-97.
- Kaya, F. (2009). *Türkiye’de Kredi Kartı Uygulaması*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.
- Kaya Hayatsever, E. (2018). Kitap Eleştirisi "Finansallaşmanın Ateşini Çalmak": Hayali Sermaye Kitabı Üzerine Bir İnceleme. *İlef Dergisi*, 5(1), 127-134.
- Kaya Özçelik, P. (2013). Neoliberal Küreselleşme Süreci ve Yoksulluk. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(2), 417-431.
- Kesgingöz, H. (2016). Türkiye’de Yaşanan 2008 Ekonomik Krizinin Yoksulluk ve Emeklilik Kararları Üzerine Etkisi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 6(1), 126-158.
- Keş, Y., & Turgut, B. F. (2015). Kültür ve Sanatın Yansıması Para Tasarımı "Osmanlı Son Dönem Kaimeleri ve Cumhuriyet’in İlk Emisyonları". *Medeniyet Sanat Dergisi*, 1(2), 31-47.
- King, R., & Levine, R. (1993). Finance and Growth: Schumpeter Might Be Right. *Quarterly Journal of Economics*, 108(3), 717-737.
- Koyuncu, T. (2020). Emek Değer Teorisi ve Fayda Değer Teorisinin Karşılaştırmalı Analizi. *Economics Literature*, 2(1), 20-33.
- Kömürlü, R., & Önel, H. (2007). Türkiye’de Konut Üretimine Yönelik Kaynak Oluşturma Model Yaklaşımları. *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E-Dergisi*, 2(2), 89-107.
- Köse, Z., & Gültekin, H. (2019). Ekonomik Büyümenin Bir Belirleyicisi Olarak Dış Ticaret: NAFTA Ülkeleri Örneği. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 5(2), 139-151.
- Krasner, S. (2000). State Power and the Structure of International Trade. J. Frieden, & D. Lake (Ed.) içinde, *International Political Economy: Perspectives on Global Power and Wealth* (s. 19-36). London: Routledge.
- Kuruç, B. (2016). Bretton Woods Antlaşması’nın 70.Yılı. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34(1), 7-26.
- Kurul Tural, N. (1996). Türkiye’de Kamu Öğrenim Kredileri ve Bursları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 29(1), 49-61.

- Küçükkalay, A. (1997). Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 51-68.
- Lapavitsas, C. (2019). *Üretmeden Kâr Etmek: Finans Hepimizi Nasıl Sömürüyor*. (Y. E. Kara, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Lazzarato, M. (2014). *Borçlandırılmış İnsanın İmali Neoliberal Durum Üzerine Deneme*. (M. Erşen, Çev.) İstanbul: Açılım Kitap.
- Lazzarato, M. (2015). *Borçla Yönetmek*. (Ş. Çiltaş, Çev.) İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Leyshon, A., & Thrift, N. (1995). Geographies of Financial Exclusion: Financial Abandonment in Britain and the United States. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 20(3), 312-341.
- Marks, K. (1986). *Kapital, Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Tahlili* (Cilt 1). (A. Bilgi, Çev.) Eriş Yayınları.
- Mazzucato, M. (2019). *Her Şeyin Değeri: Küresel Ekonomide Üretenler ve El Koyanlar*. (E. Soğancılar, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- MEB. (2020). *Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2019/2020*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- Memiş, H. (2014). Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5(1), 144-161.
- Mishkin, F., & Serletis, A. (2011). *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*. Toronto: Pearson.
- Morduch, J. (1994). Poverty and Vulnerability. *American Economic Association*, 84(2), 221-225.
- Morgan, P. J., & Pontines, V. (2014). Financial Stability and Financial Inclusion. *Asian Development Bank Institute Paper No. 488*.
- Öz, S. (2020). *Covid-19 Salgını ve Maliye Politikası*. İstanbul: Ekonomik Araştırma Forumu.
- Özlük, D. (2018). GATT ve Dünya Ticaret Örgütü'nün Uluslararası Politik Ekonomideki Rolü. *Turkish Studies*, 13(7), 367-381.

- Özşuca, E. A. (2020). *Türkiye'de Finansal İçerme: Herkes İçin Finansman*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Palley, T. I. (2007). Financialization: What It Is and Why It Matters. *The Levy Economics Institute Working Paper No. 525*, 1-31.
- Renaud, B. (1999). The Financing of Social Housing in Integrating Financial Markets: A View from Developing Countries. *Urban Studies*, 36(4), 755-773.
- Rooij, M. V., & Haan, J. D. (2019). Would Helicopter Money be Spent? New Evidence for the Netherlands. *Applied Economics*, 51(58), 6171-6189.
- Sakarya, Ş. (2005). Yerel Kalkınmanın Finansal Dinamiği: Mikro Finans ve Türkiye'deki Gelişmeler. 1. *Yerel Ekonomiler Kongresi Bildirisi* (s. 98-107). Konya: Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF .
- Salmi, J. (2003). *Student Loans in an International Perspective: The World Bank Experience*. The World Bank.
- Sarıöz Gökten, Y. (2013). *Hegemonya İlişkilerinin Dünyü, Bugünü ve Geleceği; Neo-Gramsci'ci Bir Bakış*. Ankara: Nota Bene.
- Sarıöz Gökten, Y. (2020). Debt and Discipline: Consumer Credits in Turkey during the 2000s. A. S. Çelem, & P. Akçagün (Dü) içinde, *Labour in Turkey: Economic, Political and Social Perspectives* (s. 231-245). Berlin: Peter Lang.
- Sarma, M., & Pais, J. (2011). Financial Inclusion and Development. *Journal of International Development*, 23(5), 613-628.
- Saygılı, Ş., Cihan, C., & Yurtoğlu, H. (2005). *Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Verimlilik ve Büyüme: 1972-2003*. Ankara: Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayın No. 2686.
- Schulmeister, S. (2000). Globalization Without Global Money: The Double Role of The Dollar as National Currency and World Currency. *Journal of Post Keynesian Economics*, 22(3), 365-395.
- Seibel, H. D. (2005). *Does History Matter? The Old and the New World of Microfinance in Europe and Asia*. Working Papers from University of Cologne. Almanya: Working Papers from University of Cologne Development Research Center.

- Selim, R., & Kaya, G. (2019). Türkiye’de Hanehalkı Tüketim Kalıplarında 2000’li yıllarda Yaşanan Değişimler ve Ekonomik Krizin Etkisi. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 46, 61-89.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Simmel, G. (2004). *The Philosophy of Money*. (D. Frisby, Dü., T. Bottomore, & D. Frisby, Çev.) London: Routledge.
- Smith, A. (2006). *Milletlerin Zengiliği*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Soederberg, S. (2016). *Borç Refahı Devletleri "Para, Disiplin ve Artık Nüfus"* (E. Karaca, Çev.) İstanbul: Nota Bene Yayınları.
- Sönmez, S. (2016). Bretton Woods, Fordizm ve Hegemonya. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34(1), 43-62.
- Stegman, M. A., & Faris, R. (2003). Payday Lending: A Business Model that Encourages Chronic Borrowing. *Economic Development Quarterly*, 17(1), 8-32.
- Stephens, M. (2003). Globalisation and Housing Finance Systems in Advanced and Transition Economies. *Urban Studies*, 40(5-6), 1011-1026.
- Stiglitz, J. (2002). *Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı*. (A. Taşçıoğlu, & D. Vural, Çev.) İstanbul: Plan B Yayıncılık.
- Subaşı, E. (2018). Karl Marx: İlksel Birikim ve Bonapartizm. *Alternatif Politika dergisi*, 10(3), 503-525.
- Şenel, C. (2020). Banka Kredileri ve Türk Bankacılık Sektöründe Kredilerin Uluslararası Karşılaştırmalı Analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 810-825.
- Şenses, F. (2001). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tarzi, S. (2000). Third World Governments and Multinational Corporations: Dynamics of Host’s Dynamics of Host’s. J. Frieden, & D. Lake (Ed.) içinde, *International Political Economy Perspectives on Global Power and Wealth* (s. 156-166). Londra: Routledge.
- TBB. (2020). *Tüketici Kredileri ve Konut Kredileri Konsolide Raporu*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği. <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59> adresinden alındı

- TBB. (2022). *Bireysel Kredi ve Kredi Kartı Borcunu Ödememiş Gerçek Kişi Sayısı* . 04 25, 2022 tarihinde Türkiye Bankalar Birliği: https://verisistemi.tbb.org.tr/index.php?/tbb/report_rm adresinden alındı
- TBB. (2021). *Tüketici Kredileri ve Konut Kredileri*. 03, 2021 tarihinde İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği. <https://www.tbb.org.tr/tr/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/mart--2021---tuketici-kredileri-ve-konut-kredileri-/6001> adresinden alındı
- TCCB. (2022). *Dünyanın ve Bölgemizin Sancılı Bir Süreçten Geçtiği Şu Dönemde, Türkiye Rotasından Sapmadan Hedeflerine Doğru İlerliyor*". 05 12, 2022 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/136798/-dunyanin-ve-bolgemizin-sancili-bir-surecten-gectigi-su-donemde-turkiye-rotasindan-sapmadan-hedeflerine-dogru-ilerliyor-> adresinden alındı
- TCMB. (2022a). *Bankalarca Açılan Kredilere Uygulanan Ağırlıklı Ortalama Faiz Oranları*. 02 13, 2022 tarihinde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Faiz+Istatistikleri/Bankalarca+Acilan+Kredi/> adresinden alındı
- TCMB. (2022b). *Kamu Bankalarının Mevduatlara Fiilen Uygulanan Azami Faiz Oranları*. 02 12, 2022 tarihinde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Faiz+Istatistikleri/Kamu+Banka+Mevduat+Azami+Faiz/> adresinden alındı
- TCMB. (2022c). *Konut Fiyat Endeksi*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası: Veri Yönetişimi ve İstatistik Genel Müdürlüğü Anketler ve Endeksler Müdürlüğü.
- TCMB. (2022d). *Kredi Kartı İşlemlerinde Uygulanacak Azami Faiz Oranları*. 02 13, 2022 tarihinde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Bankacilik+Verileri/Kredi+Karti+Islemlerinde+Uygulanacak+Azami+Faiz+Oranlari> adresinden alındı
- TCMB. (2022e). *TCMB Faiz Oranları (%) Gecelik (O/N)*. 02 12, 2022 tarihinde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Merkez+Bankasi+Faiz+Oranlari/faiz-oranlari> adresinden alındı

- Tekin, M., Soba, M., & Akıncı, Ö. S. (2018). IMF'nin Yönetimsel Reformlarını Engelleyen Etmenler ve Çözüm Önerileri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(36), 147-171.
- TGMP. (2020). *TGMP 2020 Faaliyet Raporu*. 09 03, 2021 tarihinde Türkiye Grameen Mikrofinans Programı: http://www.tisva.net/flip/2020_tgmp_faaliyet_raporu.html adresinden alındı
- Traub , A., & Ruetschlin, C. (2012). *The Plastic Safety Net: Findings From the 2012 National Survey on Credit Card Debt of Low- and Middle-Income Households*. New York: Demos.
- Turan Koyuncu, F., & Tekeli, S. (2010). 1990 Sonrası Dönemde Türkiye'de Dış Borç Stoku Üzerinde Etkili Olan Ekonomik Faktörlerin Analizi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 123-130.
- Türk-İş. (2022). *Açlık Yoksulluk*. 25.04.2022 tarihinde Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu: <https://www.turkis.org.tr/kategori/aclik-yoksulluk/> adresinden alındı
- Uluç, M. A. (2020). Karl Marx ve Yabancılaşma: Sosyolojik Bir Analiz. *Hafıza*, 2(1), 26-38.
- Unctadstat. (2021). *Total Trade Growth Rates, Annual*. 07 08, 2021 tarihinde United Nations Conference on Trade and Development: <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx?ReportId=102> adresinden alındı
- Uzun, A. M. (2010). Savaş Sonrası Japonya'da Sanayi Politikası: MITI(Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı) Ne Kadar Başarılıydı? *Sosyal Bilimler Dergisi*(4), 63-72.
- Ülgen, P. (2010). Ortaçağ Avrupasında Feodal Sisteme Genel Bir Bakış. *mukaddime*, 1(1), 1-18.
- Ünker, P. (2022). *Türkiye'de Sefalet Endeksi: Kriz Yıllarına Dönüş*. 01 10, 2022 tarihinde DW: <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyede-sefalet-endeksi-kriz-y%C4%B1llar%C4%B1na-d%C3%B6n%C3%BC%C5%9F/a-60380596> adresinden alındı
- Wicksell, K. (1977). *Lectures on Political Economy* (L. Robbins, Dü., & E. Classen, Çev.) New York: Augustus M. Kelley.

- Wood, E. (2003). *Kapitalizmin Kökeni; Geniş Bir Bakış*. (A. Aşkın, Çev.) Ankara: Epos Yayınları.
- World Bank. (2018). *Financial Inclusion*. 06 15, 2021 tarihinde The World Bank: <https://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/overview> adresinden alındı
- World Bank. (2021a). *GDP (current US\$)*. 05 27, 2021 tarihinde The World Bank: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> adresinden alındı
- World Bank. (2021b). *Gini index (World Bank estimate)*. 05 27, 2021 tarihinde The World Bank: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI> adresinden alındı
- World Bank. (2021c). *GDP growth (annual %)*. 07 10, 2021 tarihinde The World Bank: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG> adresinden alındı
- World Bank. (2021d). *Economy & Growth*. 08 07, 2021 tarihinde The World Bank: <https://data.worldbank.org/topic/economy-and-growth> adresinden alındı
- World Bank. (2021e). *Inflation, Consumer Prices (Annual %)*. 08 07, 2021 tarihinde The World Bank: <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG> adresinden alındı
- World Bank. (2022). *Gini index*. 21 06, 2022 tarihinde The World Bank: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI> adresinden alındı
- Yeldan, E. (2009). Kapitalizmin Yeniden Finansallaşması ve 2007/2008 Krizi: Türkiye Krizin Neresinde? *Çalışma ve Toplum*(1), 11-28.
- Yılmaz, G., & Alganer, Y. (2014). Amerikan Merkez Bankası(Fed)'nin Oluşumu, Tarihsel Seyri, İşleyişi ve Küresel Etkinliği. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 51(595), 59-71.
- Yılmaz, K. R., & Özmen Yılmaz, D. (2018). Sermayenin Uluslararasılaşması Bağlamında Geç Kapitalist Gelişme: Kuramsal Bir Çerçeve. *Fiscaoeconomia, Special Issue*(1), 141-166.
- Zelizer, V. A. (1989). The Social Meaning of Money: "Special Monies". *American Journal of Sociology*, 95(2), 342-377.
- Zerenler, M. (2004). Devletin Dış Borçlanmasının Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(5), 186-214.

